

Подстицајно окружење за одржива предузећа у Србији

- Пословно окружење
 - Економски раст
 - Добро управљање
 - Продуктивност
 - Дигитализација
 - Квалификована радна снага
 - Отпорност
 - Иновације
 - Конкурентност
 - Конкуренција
 - Приступ финансијама
- Одржива предузећа

Подстицајно окружење за одржива предузећа у Србији

Подстицајно окружење за одржива предузећа у Србији

Аутор:

Унија послодаваца Србије

Издавач:

Унија послодаваца Србије

Графички дизајн и припрема за штампу:

Александар Поповић

International
Labour
Organization

Публикација је објављена уз техничку и финансијску подршку Међународне организације рада (МОП). Одговорност за мишљења у овој публикацији је искључиво на ауторима. Међународна организација рада не преузима одговорност за исправност, тачност или поузданост било које информације или мишљења изражених у овој публикацији.

Предговор

Поштовани,

Унија послодаваца Србије је посвећена јачању предузетничке позиције која ће допринети развоју предузећа, даљем инвестирању и технолошкој модернизацији, повећању продуктивности и ефективности, расту привредног развоја и извоза, подизању образовног нивоа становништва, расту и квалитету запошљавања поштујући достојанство на раду и очување животне средине, повећању стандарда и квалитета живота становништва и увећању целокупног друштвеног богатства.

Послодавачке организације региона никада нису биле гласније у позивању креатора политика и националних социјалних партнера на дијалог, разумевање и договор о дефинисању политика и мера за ублажавање последица кризе и оздрављење привреде изазване пандемијом вируса КОВИД-19. Крајње је време да учесници привредног живота у Републици Србији не само схвате да је реални сектор основ развоја, а економија реалног сектора кључна покретачка снага која може допринети изласку из кризе и бољем животу, већ и да делују координисано у правцу омогућавања унапређења привредног амбијента. Неопходно је да надлежни у Србији усагласе своје разумевање иновација, као процеса и као друштвеног инструмента, са модерним трендовима који постоје у Европи и Америци, али и у Израелу, Кини, Русији. Иновација почива на технологијама и научним сазнањима, али она не може да постоји ван економско предузетничког простора. Нове технологије доприносе отварању нових радних места, већем привредном расту, друштвеном производу и извозу, али оно што је такође веома битно, Република Србија на тај начин задржава младе да остану у земљи, то јест мотивише наше најбоље стручњаке да не одлазе у иностранство, што је и неопходно да би се иновације развијале.

Сектор малих и средњих предузећа могао би имати велику улогу у опоравку и расту привреде Србије, посебно имајући у виду да је у протеклом периоду он био веома ефикасан сегмент привреде и битан носилац раста и запошљавања, као што нам говоре и позитивна искуства развијених европских земаља. Каква ће бити улога сектора малих и средњих предузећа у опоравку и покретању раста српске привреде зависиће пре свега од одлучности у намери да се отклоне или барем ублаже препреке поновном оживљавању и даљем развоју одрживости овог сектора, међу којима се посебно истичу недовољна конкурентност, квалитет производа, хронична неликвидност, гранска и територијална неповезаност и отежан приступ изворима финансирања. Такође, успех једног дела малих и средњих предузећа на иностраним тржиштима јасан је одраз одрживости и систематске способности овог сектора да произведе конкурентан производ, али истовремено и да непрекидно унапређује свој положај на тржишту у условима конкуренције из других земаља.

Подстицајна економија заснована на знању захтева веома интезивну улогу ИТ сектора, јер представља њену инфраструктуру, па је неопходно подстицање развоја електронског пословања у свим областима као и стварање савремене информационо-телекомуникационе инфраструктуре како државне управе тако и локалних самоуправа. Само економски јака и финансијски стабилна Србија има јединствену шансу за дугорочни раст, отварање нових радних места, повећање животног стандарда и веће благодети свих грађана.

Мисија Уније послодаваца Србије јесте да својим радом креира повољно привредно окружење у коме ћемо бити главни генератор напретка привреде и друштва у целини, као и незаобилазан саговорник и партнер у свим процесима доношења одлука значајних за развој нашег друштва и земље уопште. Јачање домаће привреде и њене конкурентности кроз осавременавање и перманентан развој је приоритет садашњих и будућих генерација. Следећи нашу мисију, мобилисали смо нашу снагу - послодавце Србије и удружени у Социјално-економском савету као највишем трипартитном органу на националном нивоу са Владом Републике Србије и репрезентативним синдикатима, тежимо да остваримо визију Јака привреда - јака Србија!

Чврсто верујемо да ће наши заједнички успеси допринети хармоничном и одрживом развоју наше привреде и јачању њене конкурентности, а публикација пред Вама разматра услове за остварење овог циља.

С поштовањем,
Милош Ненезић, председник Уније послодаваца Србије

Садржај

Предговор	3
Акроними и скраћенице	6
Резиме	7
Увод	11
1. Добро управљање	13
1.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика	13
1.2 Делотворност Владе	15
1.3 Перцепција корупције	16
1.4 Контрола корупције	19
1.5 Процес учествовања у управљању	20
2. Социјални дијалог	21
2.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика	21
2.2 Делотворност социјалног дијалога	22
2.3 Сарадња на раду	24
3. Подстицајни правни и регулаторни оквир	26
3.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика	26
3.2 Лакоћа пословања	27
3.3 Опорезивање	30
3.4 Опорезивање рада	34
4. Лојална конкуренција	37
4.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика	37
4.2 Интензитет конкуренције	39
4.3 Монополистичке праксе и делотворност антимонополског законодавства	40
5. Приступ финансијама	44
5.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика	44
5.2 Алтернативни извори финансирања	45
5.3 Тржишта капитала	47
5.4 Доступност извора финансија	48
5.5 Доступност информација	50
5.6 Адекватност доступних извора финансирања	52
6. Образовање, обука и доживотно учење	53
6.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика	53
6.2 Образовни показатељи	56
6.3 Проблем са вештинама	57
Препоруке	63
Литература	68
Прилог 1: Демографски подаци о анкети	71

Акроними и скраћенице

АСК	Агенција за спречавање корупције
БДП	Бруто домаћи производ
ГРЕКО	Група држава против корупције
ДП	Државна предузећа
ДСИ	Директне стране инвестиције
ИЉК	Индекс људског капитала
КЗК	Комисија за заштиту конкуренције
ММСП	Микро, мала и средња предузећа
МОР	Међународна организација рада
МПНТХ	Министарство просвете, науке и технолошког развоја
НОКС	Национални оквир квалификација Србије
ПДВ	Порез на додату вредност
ПЕР (PISA)	Програм економских реформи
ПИСА	Програм за међународну процену ученика
ПООП	Подстицајно окружење за одржива предузећа
ППП	Порез на приход предузећа
ПРУ	Процена регулаторног утицаја
РАС	Развојна агенција Србије
РЗС	Републички завод за статистику
СБК	Савет за борбу против корупције
СЕС	Социјално економски савет
СЈП	Секретаријат за јавну политику
ТССО	Техничко и средње стручно образовање и обука
ХОРЕКА	Хотели, ресторани, кафићи

Резиме

Овај извештај стратешки процењује *статус кво* српског пословног окружења и представља перцепцију предузећа о главним развојним препрекама развоју, што обухвата и ефекте пандемије вируса КОВИД-19, на пословни сектор са аспекта шест кључних питања која утичу на предузећа, и то:

Добро управљање

Процес приступања Европској унији је створио замајац за изградњу законодавног и институционалног оквира који пружа основу за добро управљање. Међутим, незавршена реформа јавне управе у спрези са slabом владавином права у Србији су отежали примену оквира и ограничили постизање доброг управљања. Са аспекта корупције, јавно мњење у Србији је оцењује као вишу него у већини сличних држава Средње и Источне Европе, а та перцепција је током претходних пет година постајала све негативнија. У Индексу перцепције корупције организације *Transparency International* за 2010. годину Србија је заузела 94. место међу 180 економија. Постоји и низак ниво поверења у капацитет државних органа са аспекта борбе против корупције. Скоро 60 посто испитаника анкете о ПООП се нимало или делимично није слагало са тврдњом да су постојећа тела за борбу против корупције делотворна кад је у питању решавање жалби приватног сектора. Око 37% испитаника је признало да су мито и други облици коруптивних исплата често или повремено прихваћен начин комуницирања са државним службеницима, нарочито онима који представљају инспекцијска тела, или приликом пријављивања за различите дозволе или лиценце. Нарочито угрожена област која је најподложнија корупцији је област јавних набавки. Упркос значајним побољшањима правног оквира, у јавним набавкама недостају кредибилност и транспарентност, што се види и из све мањег броја учесника на јавним тендерима (просечан број понуда на тендеру је пао са 3,0 у 2017. на 2,5 у 2019. години). Штавише, важни сегменти јавних набавки су изузети од општих правила применом ванредног поступка како би се набавка убрзала, где је таква пракса постала учесталија током здравствене кризе.

Социјални дијалог

Упркос постојећој солидној институционалној инфраструктури, социјални дијалог у Србији још није остварио свој пуни потенцијал. Иако закони обавезују државу да консултује Социјално економски савет (СЕС) по питању нових политика и нацрта закона који спадају у његов делокруг, постоји тенденција заобилажења дискусије унутар СЕС-а путем честог усвајања закона „по хитном поступку“. Кључне министре у СЕС-у често замењују њихови заменици, због чега мишљења и препоруке овог тела немају пуну подршку нити снагу. Посланици генерално нису свесни садржаја дискусија у оквиру СЕС-а, нити његових препорука. Не постоји институционализовани механизам за праћење корака предузетих на основу препорука СЕС-а. Слаба посвећеност креатора политика трипартитном социјалном дијалогу ограничава утицај СЕС-а на процесе креирања политика и прописа на државном нивоу. Преовлађујућа већина испитаника ПООП анкете (68,2%) је сматрало да Влада није врло кооперативна или у потпуности одбија сарадњу кад је у питању уклањање препрека пословању. Трипартитни дијалог на локалном нивоу је скромно развијен, и досад су успостављена само 24 локална социјална и економска савета. Институционални капацитети трипартитних социјалних и економских савета на свим нивоима су прилично ограничени.

Секретаријати и специјализовани одбори имају проблем са мањком особља и генерално не поседују техничке капацитете да пружају висококвалитетне савете о широком низу сложених социоекономских питања. Више од половине испитаника је проценило деловање СЕС-а на националном (51,7%) и локалном нивоу (55,6%) као неделотворно или потпуно неделотворно. Недостатак поверења у институције за социјални дијалог подрива вредност колективног деловања у слаби капацитет организација послодаваца и радника да повећају своје чланство, што пак доводи до ограничених финансијских и техничких капацитета за делотворно учешће у социјалном дијалогу.

Подстицајни правни и регулаторни оквир

Током претходне две деценије Србија је постигла значајан напредак по питању смањења регулаторног и административног оптерећења предузећа, али многи изазови опстају. Србија континуирано унапређује лакоћу пословања и на истоименој листи је 2013. била на 93. а 2020. на 44. месту. Удео укупних административних издатака за пословање у БДП-у се смањио са 4,07% у 2010. на 3,11% у 2018. години. Ипак, потребан је даљи напредак по питању смањења бирократских процедура и унапређења регулаторне транспарентности и предвидљивости. Само једна трећина анкетираних предузећа је сматрала да су закони и прописи лако разумљиви и примењиви, док се око 40% само донекле сложило са том изјавом, а једна четвртина се нимало није сложила. Микро и мала предузећа (27,3 посто) се чешће сусрећу са проблемима на пољу разумевања пословних прописа у односу на средња и велика (10%). Промене политика су пречесте и непредвидљиве док предузећа законе и прописе често перципирају као оптерећујуће, двосмислене и нетранспарентне због ограниченог нивоа консултација унутар пословне заједнице. Ово је додатно погоршано нејасном поделом овлашћења између различитих имплементационих органа. Разграничења одговорности различитих тела су још увек нејасна, што доприноси поклапању функција и нејасноћи линија извештавања. Већина предузећа (66,7 посто) је пријавила да редовно или повремено мора да се носи са преклапањем функција регулаторних тела. Скоро 40% анкетираних предузећа Пореску управу види као ограничавајући фактор углавном због великог броја уплата током године (33 у поређењу са просеком од 16,6 у Европи и Средњој Азији), као и кратких рокова за плаћање пореза. Поред тога, предузећа у Србији се још увек суочавају са високим нивоом наплата индиректних пореза, првенствено у облику парафискалних намета, упркос напорима учињеним да се оним смање.

Лојална конкуренција

Упркос значајном напретку на пољу законодавства, Србија каска за многим сличним земљама по питању међународних показатеља тржишне конкурентности. Недавно је Србија заузела 110. од 144 места на листи показатеља тржишне доминације, који мери ниво до ког у пословним активностима доминира неколико пословних група, или су пак те активности расподељене међу мноштвом предузећа. Ово се такође подудара са перцепцијом већине испитаника анкете о ПООП (68%) који су проценили да су антимонополски прописи неделотворни. Поред тога, потребан је додатни напредак са аспекта омогућавања једнаких услова за све актере путем смањења величине и искривљујућег ефекта државне помоћи привилегованим државним предузећима и страним инвеститорима, као и путем постизања веће транспарентности у јавним набавкама. Државна помоћ често није добро таргетирана и даје непрофитабилним државним предузећима неправедну предност над иновативнијим и конкурентним приватним предузећима. Заиста, континуирано јако присуство државних предузећа и преференцијални третман који иста уживају угрожава конкурентност у Србији. Иако јавна предузећа генеришу само 19% додате вредности и

формалне запослености, она добијају 60% субвенција за привреду. Генерално говорећи, државна предузећа добијају преференцијални третман и по питању спровођења прописа. Страни директни инвеститори такође добијају преференцијални третман у односу на домаћа предузећа. Међутим, најзначајнији извор нелојалне конкуренције долази из неформалног сектора. Више од трећине анкетираних предузећа (34,2%) је изјавило да се увек или често такмиче против нерегистрованих или неформалних предузећа. Иако обим неформалне економије полако опада током последњих година, удео фактичне запослености је и даље висок (16,4% у 2020. години). Олакшавање прелаза на формалну запосленост би требало да постане један од главних приоритета Србије током периода опоравка.

Приступ финансијама

Приступ финансијама представља најзначајнију препреку развоју предузећа у Србији. Скоро половина испитаника ПООП анкете (48%) је сматрала приступ финансијама великим препреком за успостављање и раст предузећа. Док је финансијска регулатива значајно унапређена како би се омогућило кредитирање предузећа, опције за финансирање МСП су и даље слабо диверсификоване. Српским финансијским сектором доминирају банковни кредити док су прилике за финансирање које се не заснива на колатералу веома ограничене. Не постоји висина зајма испод које би захтеви по питању колатерала за мала предузећа били флексибилни, што значајно ограничава њихов приступ законима. Стога ослањање на зајмове привредних банака зависи примарно од величине предузећа. Алтернативе за добијање средстава преко банке су или малобројне или недовољно уређене да обезбеде прихватање небанкарских финансијских инструмената (нпр. микрофинансирање, факторинг, лизинг, ризични капитал, масовно финансирање из приватног капитала, итд.) који су нарочито драгоцени за микропредузећа, предузетнике и стартапове који иначе готово да немају приступа традиционалним изворима финансија. Занемарљив проценат испитаника анкете о ПООП (6,7%) је проценило постојеће финансијске производе и услуге као потпуно адекватне за њихове потребе, док је исто важило за 3,9% анкетираних микро и малих предузећа. Слаб финансијски менаџмент представља још један велики изазов за МСП кад је у питању приступ финансијама. Више од трећине анкетираних предузећа (36,4%) је нагласило да не постоји довољно подршке прилагођене ММСП која би им помогла да припреме захтеве за кредит прихватљиве за банке. Поред тога, испитаници су такође сматрали да државни програми подршке за ММСП имају нејасне критеријуме о томе ко на њих има права, као и компликоване и нетранспарентне поступке.

Вештине, образовање и доживотно учење

Дефицит вештина постаје све већа структурална препрека пословању у Србији. Преко трећине предузећа (34,5 посто) је проценило да недостатак вештина на тржишту има негативан или екстремно негативан ефекат на развој предузећа. Упркос недавним реформама, које обухватају и развој националног оквира квалификација, српски образовни систем не испоручује потребне вештине на тржиште рада. Ово доводи до парадокса високог броја ученика уписаних у средње стручне школе (74% ученика се налази у систему средњег стручног образовања а не општег, што је знатно изнад европског просека од 48%) и солидне стопе учешћа у терцијарном образовању (67,2%, што је близу европског просека) у контрасту са великим проблемима са којима се предузећа суочавају приликом тражења квалификоване радне снаге. Више од половине анкетираних предузећа (53,1%) је сматрало да су свршени ученици средњих стручних и високих образовних установа само делимично припремљени или потпуно неприпремљени да одговоре на потребе предузећа, што је додатно потцртано тврдњом око 45% анкетираних предузећа да

увек или често имају проблема са налажењем радника са одговарајућим вештинама, нарочито висококвалификованих. Више од половине испитаника анкете о ПООП (54,2%) сматра да недостатак одговарајуће координације између доносилаца одлука, представника пословног сектора и образовних установа представља велику препреку развоју делотворних образовних политика и програма. У Србији не постоји делотворни систем за предвиђање и упаривање вештина који би представљао основу процене потреба за техничким и генеричким вештинама. Са стопом учешћа испод 20%, образовање одраслих је и даље на ниском нивоу а прилике за доживотно учење слабо развијене.

Увод

Одржива предузећа представљају основни услов раста, стварања богатства и запошљавања, а уз то су и промотери иновација и достојанственог рада. На развој енергичних, продуктивних и конкурентних предузећа у великој мери утиче окружење у којем послују. Креирање адекватног подстицајног окружења је од кључног значаја пошто предузећа могу да успешно послују само у средини која подстиче њихов развој и раст.

Међународна конференција рада је 2007. усвојила закључке о промоцији одрживих предузећа¹ и додатно развила оквир који се састоји од 17 међусобно повезаних услова који подупиру један другог,² а који се назива Подстицајно окружење за одржива предузећа (ПООП)³. ПООП инструмент дозвољава кључним актерима да процене окружење у којем предузеће послује, као и да формулишу препоруке засноване на доказима и уђу у сарадњу са Владом како би заједно креирали решења политике. Докази прикупљени путем анкете о мишљењима предузећа служи као основа за информације које Влада треба да искористи током доношења одлука и усвајања реформи које ће ослободити предузетнички потенцијал, подржати поспешивање продуктивности и унапредити учинак предузећа у циљу отварања нових и квалитетнијих радних места и генерисања свеукупног привредног раста.

У складу са својим институционалним мандатом, Унија послодаваца Србије (УПС) је уз техничку подршку МОП спровела свеобухватну процену у облику анкете о ПООП на националном нивоу која је обухватила 450 предузећа како би се идентификовала кључна ограничења развоја предузећа у Србији. Процена је финализована и валидирана током 2019. док је дискусија о кључним налазима и планирање будућих корак договорена за 2020.

Овај процес је, међутим, поремећен избијањем здравствене кризе која је диспропорционално утицала на одрживост предузећа, где су најпогођенији били МСП сектор, туризам и угоститељство, услуге, транспорт, производња и малопродаја и велепродаја. Штавише, криза је проузроковала нове изазове док је истовремено погоршала већ постојеће административне и структуралне проблеме који су допринели било појачавању ефеката кризе или ограничавању обима мера политике за борбу против исте.

У оваквом контексту УПС је идентификовала потребу за ревизијом претходних налаза ПООП анкете како би се снимила ситуација и узели у обзир нови пословни изазови, потребе и приоритети проузроковани пандемијом. Овај извештај се састоји од шест одељака, а то су (1) добро управљање; (2) социјални дијалог; (3) подстицајни правни и регулаторни оквир; (4) лојална конкуренција; (5) приступ финансијама; (6) образовање, обука и доживотно учење. Он садржи кључне налазе анкете предузећа коју је УПС спровела пре пандемије и инкорпорира додатне

1 *Закључци о промовисању одрживих предузећа*, Међународна конференција рада, јун 2007., доступно на: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_emp/--emp_ent/documents/publication/wcms_093970.pdf

2 17 услова су: (1) мир и стабилност; (2) добро управљање; (3) социјални дијалог; (4) поштовање универзалних људских права и међународних стандарда рада; (5) предузетничка култура; (6) стабилно макроекономско окружење и добра економска политика државе (окружења); (7) трговина и одржива економска интеграција; (8) постојање правног и регулаторног окружења; (9) владавина права и имовина; (10) лојална конкуренција; (11) приступ финансијама; (12) физичка инфраструктура; (13) ИКТ; (14) образовање, обука и доживотно учење; (15) социјална правда и социјално ангажовање; (16) социјална правда и социјална инклузија; (17) одговорно управљање животном средином.

3 За детаљније информације о ПООП оквиру, погледајте: <https://www.ilo.org/empent/units/boosting-employment-through-small-enterprise-development/eese/lang--en/index.htm>

ажуриране и квалитативне информације добијене од предузећа и економских стручњака о подстицајном пословном окружењу.

Методологија анкете

У периоду од 2018. до 2019. Унија послодаваца Србије се упустила у амбициозни процес процене окружења у којем српска предузећа послују. Уз помоћ ПООП методологије, 17 услова је сужено на шест⁴ кроз низ квалитативних процеса који су се састојали од шест фокус група са члановима УПС из целе Србије и 12 детаљних интервјуа са кључним саговорницима - представницима релевантних тела: државним званичницима, економским стручњацима и синдикалцима.

Ова анкета је спроведена у мају и јуну 2019. и представља ставове 450 предузећа која су учествовала у интервјуима. Узорак анкете одражава структуру српске привреде у време кад је анкета спроведена уз примену стратификационих критеријума у које спадају и величина предузећа, делатност, регион и род испитаника (видети Прилог 1А).

Анализа је потом допуњена подацима из прегледа литературе и секундарним подацима из угледних међународних организација као што су Светска банка, МОР и други. Тамо где је то прикладно, уинак Србије је упоређен са реперним државама (Аустријом, Хрватском, Мађарском и Словенијом) које су одабране на основу географске близине, сличности величине и нивоа учинка са аспекта свих 17 услова ПООП.

С обзиром на неравномеран ефекат пандемије вируса КОВИД-19 на пословни сектор, спроведена је ревизија претходних налаза како би извештај одражавао тренутне ставове предузећа. У том циљу УПС је у сарадњи са ЦЕВЕС-ом организовао три дискусије у фокус групама са представницима предузећа како би се стекло боље разумевање њихове тренутне перцепције и потреба.

Штавише, учесници фокус група су преко интернета попунили упитник који је покривао свих шест услова пословања. Коначно, преглед литературе и анализа секундарних података су ажурирани како би одражавали промене до којих је после 2019. дошло у законодавном и институционалном оквиру и оквиру политика. Анализа је такође додатно допуњена ставовима прикупљеним путем седам детаљних интервјуа са релевантним економским стручњацима.

Ограничења

Иако је анализа свеобухватна колико је то могуће, постоје одређена методолошка ограничења студије. Док је ажурирање из 2021. за циљ имало да одражава промене и релевантног оквира и ставова предузећа (нарочито узимајући у обзир утицај кризе КОВИД-19), није било могуће квантификовати гледишта предузећа због изузетног замора од анкетања у датом моменту. Уместо тога је одржан низ дискусија по фокус групама. Како би се калибрисала перцепција предузећа, студија је користила податке прикупљене у оквиру других скорашњих студија за процену ефекта кризе на предузећа.⁵

4 Анектирање перцепције се фокусирао на шест кључних елемената за одржива предузећа у складу са приоритетима УПС након опсежних консултација са својим члановима и другим кључним актерима, тачније (1) добро управљање; (2) социјални дијалог; (3) подстицајни правни и регулаторни оквир; (4) лојална конкуренција; (5) приступ финансијама; (6) образовање, обука и доживотно учење.

5 Тачније, извештај је користио анализу података из следећих студија: *Сналажење у КОВИД-19 кризи: променљиви изазови, потребе и очекивања, друго издање*, Унија послодаваца Србије, 2021. (у сарадњи са ЦЕВЕС и уз подршку МОР) и *Предузећа у Србији и Агенда 2030 – приоритети, изазови и криза КОВИД-19*, ЦЕВЕС, 2021.

1. Добро управљање

1.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика

Добро управљање и ефикасне јавне институције представљају кључне покретаче социоекономског развоја Србије и главни предуслов за њен улазак у Европску унију. Постсоцијалистичка реформа јавне управе Републике Србије је покренута почетком две хиљадитих кад је значајан напредак постигнут након усвајања Стратегије реформе јавне управе 2014. године. Након тога су законодавни и институционални оквир унапређени како би се обезбедиле боља координација и усаглашавање јавних политика. Такође, 2016. је усвојен и нови Закон о општем управном поступку који је дао снажан подстицај за промене у раду јавне управе, између осталог и путем успостављања механизма за електронску размену података између државних органа. Закон о планском систему Републике Србије је усвојен 2018. како би се додатно ојачао систем стратешког планирања успостављањем јасних правила за развој, праћење и извештавање по питању секторских стратегија. Поред тога, 2018. године измењени су прописи о државним службеницима како би била унесена правила о запошљавању на основу заслуга. Успостављени су и главни механизми за координацију политика у које спадају и Кабинет председника Владе, са њим повезани Секретаријат за јавне политике успостављен 2014. године, Генерални секретаријат Владе Републике Србије, као и Министарство за европске интеграције основано 2017. Секретаријат за јавне политике игра кључну улогу у вршењу контроле квалитета, што подразумева и трошкове стратегија и њихову везу са средњорочним фискалним планирањем.

Правни и институционални оквир Републике Србије даје основу за добро управљање. Међутим непотпуна реформа јавне управе у спрегу са слабом владавином права је отежала примену тог оквира и ограничила реализацију доброг управљања. Јавна управа Републике Србије је умерено припремљена за придруживање ЕУ. Постигнут је одређени напредак на пољу унапређивања ефикасности јавних институција путем дигитализације и увођења Е-услуга. Међутим, структура јавне управе тек треба да буде поједностављена. Још увек нису разграничене одговорности агенција и њихових кровних институција што доводи до преклапања функција и нејасноће по питању одговорности за извештавање. И даље недостају политичка посвећеност менаџерској одговорности и систематска расподела задужења.⁶ Институције имају бирократски, на процес фокусирани приступ планирању, буџетирању и подношењу извештаја о својим активностима. Штавише, недостатак транспарентности током поступка попуњавања виших позиција за државне службенике за који закон прописује да треба да се води принципом заслуга, као и генерални недостатак поштовања тог принципа представљају све очигледније проблеме.⁷ У супротности са постојећим прописима о постављању руководиоца у јавној управи и државним предузећима, Влада и даље попуњава те позиције „вршиоцима дужности“ који онда то и остају на неодређен временски период. Поред тога, примена Закона о систему плата запослених у јавном сектору из 2016. године који уводи принцип једнаке зараде за рад једнаке вредности за све запослене у јавној управи и који је за циљ имао да реши проблем са одговорношћу и меритократијом у јавној управи се већ дуго одлаже.

Правни и институционални оквир за борбу против корупције који регулише и привредни криминал и злоупотребу положаја је успостављен у општим цртама. Планирање политике

6 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021.

7 Ibid.

за борбу против корупције представља део преговора о придруживању ЕУ. Главни релевантни стратешки документ је Акциони план за преговоре о Поглављу 23 који је првобитно усвојен 2016. године, док је ревидирана верзија одобрена у јулу 2020. Он предвиђа активности које Србија треба да спроведе у циљу напретка у процесу придруживања, и то нарочито на пољима независног судства и борбе против корупције. Национална стратегија за борбу против корупције (2013-2018) је истекла, а процес развоја следеће још увек није покренут. Закон о спречавању корупције је усвојен 2019. године како би свеобухватно покрио област борбе против корупције. Најпознатија тела за борбу против корупције су Савет за борбу против корупције (СБПК) и Агенција за борбу против корупције (преименована у Агенцију за спречавање корупције (АСК) у септембру 2020). Док је СБПК основан 2001. године као саветодавно тело Владе које разматра њене активности и предлаже мере борбе против корупције,⁸ АСК одговара Народној скупштини и основана је 2010. као независни државни орган са већим бројем одговорности на пољу превенције и надзора. Између осталог АСК је овлашћена да покрене и спроводи поступке по основу кршења Закона о спречавању корупције, прикупља изјаве државних званичника о њиховој имовини и приходима и одлучује у случајевима сукоба интереса. Коначно, Координационо тело је успостављено како би се обезбедила делотворна примена стратешких докумената стратешке политике у области борбе против корупције.⁹

Упркос постојећој институционалној структури, још увек не постоји делотворни координациони механизам за операционализацију циљева политике и делотворну борбу против корупције. Савет за борбу против корупције и даље не ради у пуном капацитету: именовано је само 6 од 13 чланова. Савет активно пријављује случајеве систематске корупције, а 2019. је објавио информативне извештаје о извршитељима, о недостатку транспарентности Владе по питању уговора које потписује, као и извештај о јавним набавкама у 2020. Међутим, Влада још увек није почела да сарађује са СБПК. Штавише, број окончаних случајева високе корупције¹⁰ се смањило у односу на претходне године. Доступни статистички подаци о пресудама у случајевима високе корупције донекле варирају, али генерално одражавају сличан тренд опадања. Тако су у 2017. донесене 42 првостепене пресуде за високу корупцију, 41 пресуда у 2018. и 25 пресуда у 2019. години. Треба напоменути и да је дошло до смањења броја мишљења Агенције за спречавање корупције о нацртима закона који треба да укључују компоненту заштите од корупције.¹¹ Процена закона представља редовну активност АСК. Током 2019. године АСК је издала 18 мишљења о предлозима и нацртима прописа, од којих већину Влада није уважила без икаквог образложења. Оно што је позитивно јесте да се од измена и допуна Закона о спречавању корупције из 2020. године очекује да ће повећати независност АСК и проширити њена овлашћења. Па ипак и даље постоје пропусти кад су у питању правила о личним пословним активностима државних званичника, њиховом дискреционом праву да одлуче да ли ће обелоданити делове своје имовине и ниском максималном износу новчаних казни за кршење закона.¹²

8 Акциони план за Поглавље 23, 2020.

9 Координационим телом, како је предвиђено Акционим планом за Поглавље 23, би требало да председавају Председник Владе и Министар правде, а чине га Министри унутрашњих послова, финансија, просвете, јавне управе и локалне самоуправе и здравља. Ово тело треба да прати рад три имплементационе групе од којих је свака задужена за посебну област и окупља представнике главних релевантних институција у тој области.

10 OECD, *Competitiveness in South East Europe: A policy outlook*, 2021. Висока корупција није експлицитно дефинисана али антикорупцијска овлашћења ових тела обухватају злоупотребу службеног положаја, трговину утицајем, као и пасивно и активно подмићивање кад је окривљени, односно лице којем се даје мито, службено или одговорно лице које врши јавну функцију на основу избора, именовања или постављења од стране Народне скупштине, Владе, Високог савета судства или Државног већа тужилаца. Тужилаштво за организовани криминал (ТОК) и Одељење за сузбијање организованог финансијског криминала у оквиру Службе за борбу против организованог криминала (СБПОК). Управе криминалистичке полиције су задужене за истрагу и гоњење тешке корупције.

11 Уношење одредби за заштиту од корупције у законе има чврсту правну основу у Закону о спречавању корупције. Тела државне управе имају обавезу да подносе нацрте закона из области високог ризика и области на које утичу међународни споразуми о борби против корупције на мишљење Агенције за спречавање корупције.

12 Савет Европе, *Други извештај о процени усаглашености за Србију*, 2020.

Нарочито критична област која је јако склона корупцији је управо област јавних набавки.

Законодавни и институционални оквир Републике Србије у пољу јавних набавки су у општим цртама усаглашени са правним тековинама ЕУ.¹³ У децембру 2019. је усвојен нов Закон о јавним набавкама (који је ступио на снагу у јулу 2020.) како би се додатно унапредили поступци јавних набавки. Нови закон је смањио обим административних процедура за понуђаче, успоставио е-портал како би се омогућили електронско пријављивање и понуде и увео критеријум економско најповољнијег тендера, као и посебан поступак за унапређење набавки иновативне робе и услуга.¹⁴ Међутим, институције које надзиру процес (Канцеларија за јавне набавке, Републичка комисија за заштиту права у поступцима јавних набавки, Државна ревизорска институција, Агенција за спречавање корупције итд.) немају довољно запослених и не успевају увек да делотворно координишу своје активности са аспекта систематске борбе против корупције. У фебруару 2020. Србија је усвојила нови закон о посебним поступцима ради реализације пројеката изградње и реконструкције линијских инфраструктурних објеката који Влади дозвољава да изузме линијске инфраструктурне објекте 'од посебног значаја за Републику Србију' од примене правила јавне набавке. Национални закони о јавним набавкама могу бити суспендовани током свих или одређених фаза неког пројекта и Влада је овлашћена да одабере стратешког партнера у околностима које процењује као хитне. Овај нови закон подрива додатну вредност и делотворно спровођење новог закона о јавним набавкама.¹⁵ Мере заштите од пандемије вируса КОВИД-19 су омогућиле примену изузетних поступака за убрзање процеса набавки. Све у свему, ниво конкуренције у процесима јавних набавки остаје ограничен: просечан број понуда по тендеру је пао са 3,0 из 2017. на 2,6 у 2020. Конкуренција је чак и слабија на локалном нивоу: на тендерима које су локалне самоуправе објавиле у 2018. је у просеку било 2,1 понуда.¹⁶

1.2 Делотворност Владе

У Србији постоји низак ниво поверења у делотворност Владе. Показатељ „делотворност Владе“ мери квалитет јавних услуга, капацитет државне управе и њену независност од политичких притисака, квалитет формулисања и примене политика, и уверљивост посвећености државе таквим политикама. Оцена управљања се мери скалом од -2,5 до 2,5, где веће вредности одговарају бољем управљању. Са просечном вредношћу од нула током анализираниог периода Србија има најгори резултат међу посматраним земљама. Иако је у периоду од 2014. до 2016. примећено благо побољшање индекса, од 2017. је видљиво његово опадање (Слика 1). Аустрија има најбоље резултате међу референтним земљама, са просеком од 1,6, док Хрватска (0,61) и Мађарска (0,6) деле претпоследње место.

Одговор на пандемију вируса КОВИД-19 одражава ограничен капацитет Владе Републике Србије са аспекта осмишљавања и спровођења ефикасних и добро таргетираних мера економске подршке. Србија је реализовала најобимнији пакет фискалне помоћи у региону како би ублажила негативне ефекте кризе. Овај пакет је подразумевао бројне мере за подршку предузећима, укључујући одлагање плаћања пореза на рад и социјалних доприноса, као и пореза на добит предузећа, субвенционисање зарада и мораторијум на плаћање пореског дуга и камате на исти. Србија је такође увела државну гарантну шему за банковне зајмове малим и средњим предузећима како би подржала њихову солвентност. Ове великодушне мере економске подршке су биле од кључног значаја за спречавање озбиљних негативних економских последица, нарочито са аспекта исхода тржишта рада, али су довеле и до значајног сужавања фискалног

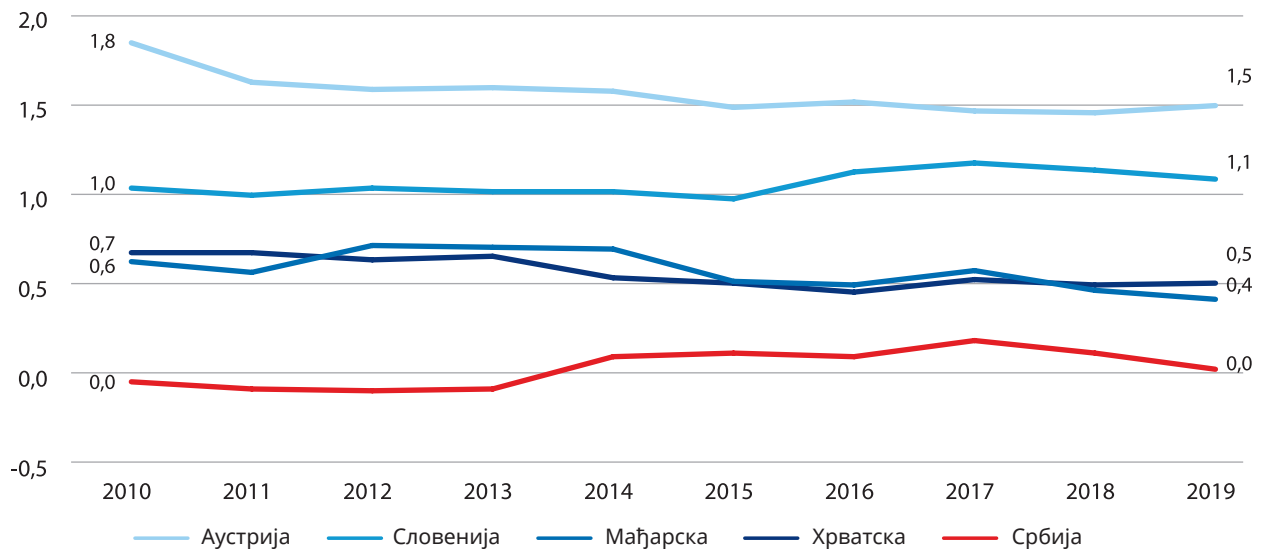
13 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021.

14 Унија послодаваца Србије, *Почиње примена Закона о јавним набавкама*, 2020

15 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021.

16 Група Светске банке, *Ажурирани систематски дијагностички извештај за Србију*, 2020.

Слика 1. Делотворност државе

Извор: Глобални показатељи управљања, база података Светске банке

простора.¹⁷ Више од тога, Србија је реализовала релативно узак спектар мера за ублажавање кризе, које нису правиле разлику између предузећа на основу сектора или њиховог финансијског или оперативног здравља. Овај универзални приступ (нарочито с аспекта тога што је ММСП дозвољено да се пријаве за мере економске подршке под условом да нису отпустила више од 10% својих запослених током периода добијања субвенција на зараде и три следећа месеца) је довело до тога да је помоћ пружена неким предузећима која су могла да опстану и без подршке док су најугроженија предузећа једва успела да преживе. Доступна анализа показује да су средства потрошена на предузећа којима нису требала могла да одрже она у најугроженијим секторима (туризам и угоститељство, личне услуге) током неких 12 месеци.¹⁸ Само трећина мера из овог пакета се односила на дугоочекиване мере прилагођене специфичним секторима (као што су директна помоћ градским хотелима, туристичким агенцијама, предузећима за превоз путника и рентакар агенцијама) као и неке мере намењене великим предузећима.¹⁹

1.3 Перцепција корупције

Упркос постојећим мерама и институцијама за борбу против корупције она и даље представља велики проблем у Србији. Индекс перцепције корупције, који је креирала организација *Transparency International*, мери перципиране нивое корупције у јавном сектору из перспективе пословних људи и аналитичара у датој земљи. То је композитни индекс који се заснива на различитим пословним и експертским анкетама, где 0 представља изузетно корумпирани сектор, а 100 изузетно чист. У поређењу са Хрватском, Мађарском, Аустријом и Словенијом које су имале резултате у распону од 44 до 76 поена, просек Србије је у периоду од 2015. до 2020. године износио 39,8 (слика 2). Након краткотрајног побољшања у 2016. години, српски показатељ је спао на 38 од 100, и сад је на најнижем нивоу од 2012. Прецизније, 2020. године је Србија заузела 94. место од 180 економија. Дискусије у фокус групама су потврдиле то виђење. Чак 65% учесника се делимично сложило да

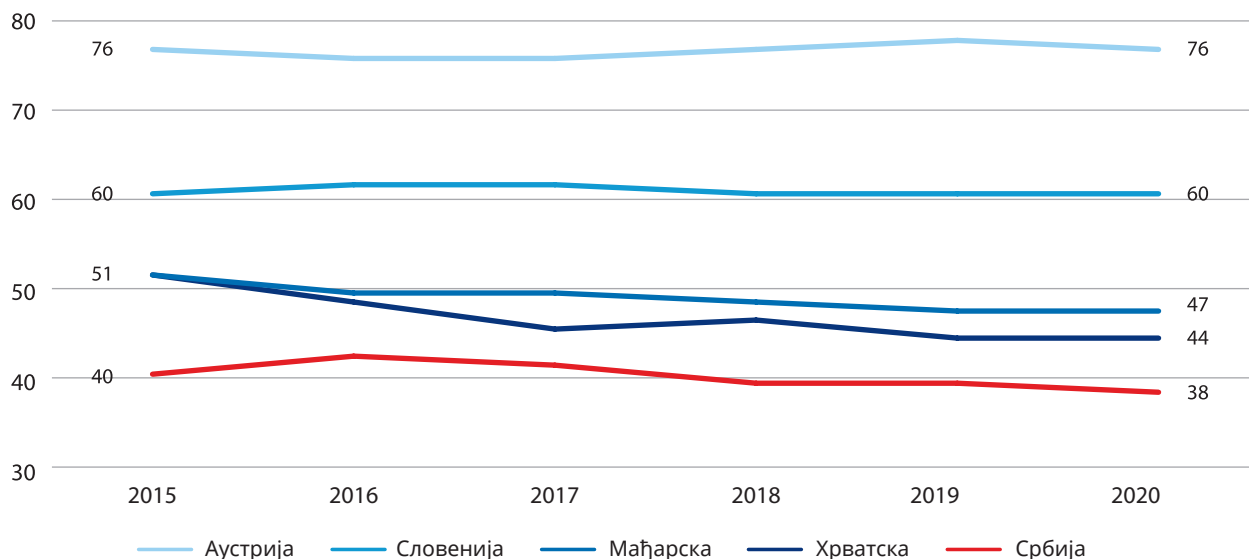
¹⁷ OECD, *Competitiveness in South East Europe: A policy outlook*, 2021.

¹⁸ CEVES, *World Bank Group, The COVID-19 Crisis and Serbia's SMEs: Assessment of Impact and Outline of Future Scenarios*, 2020.

¹⁹ Унија послодаваца Србије, *Сналажење у КОВИД-19 кризи: променљиви изазови, потребе и очекивања*, друго издање, 2021.

често наилазе на корупцију током редовног рада, док се 85% сложило или делимично сложило да је корупција проблем који значајно утиче на њихово пословање.

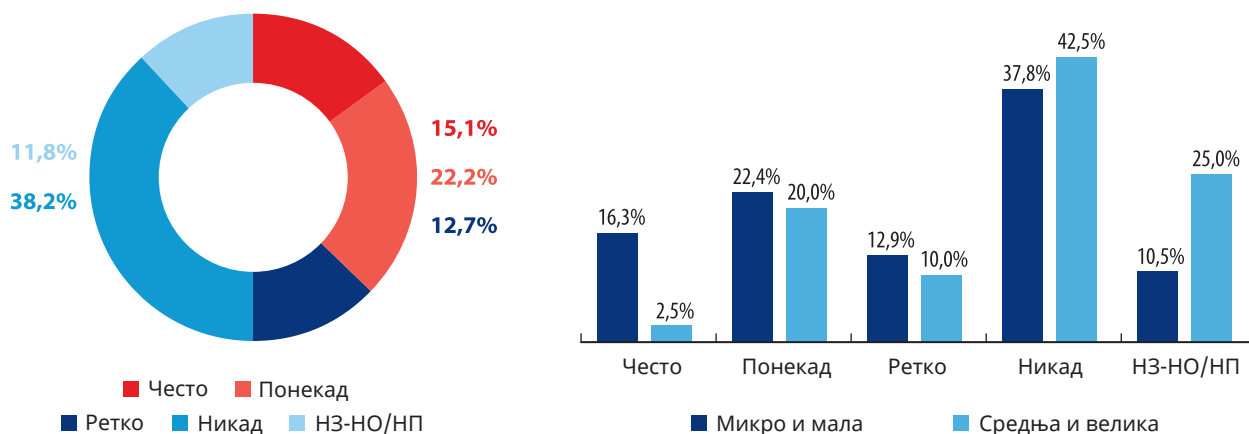
Слика 2. Индекс контроле корупције

Извор: *Transparency International*.

Испитаници сматрају да мито и други облици подмићивања стално утичу на предузећа, где су мала погођенија од великих. ПООП испитаници (37,3 посто) је признало су да мито и други облици подмићивања често или повремено прихваћен начин комуникације са државним службеницима што им представља проблем, док је још 12,7 посто изјавило да се са подмићивањем сусрећу само ретко (Графикон 1). Око 38,2 посто је изразило убеђење да предузећа не прибегавају корупцији. Штавише, корупција нарочито тешко пада микро и малим предузећима. Док 16,3% испитаника из микро и малих предузећа пријављује да је подмићивање чест проблем, само 2,5% оних из средњих и великих предузећа се слаже са тим. Штавише, примећене су неке разлике и у зависности од рода испитаника. Значајно више жена (36,1%) од мушкараца (18,0%) је веровало да подмићивање често или понекад утиче на предузећа.

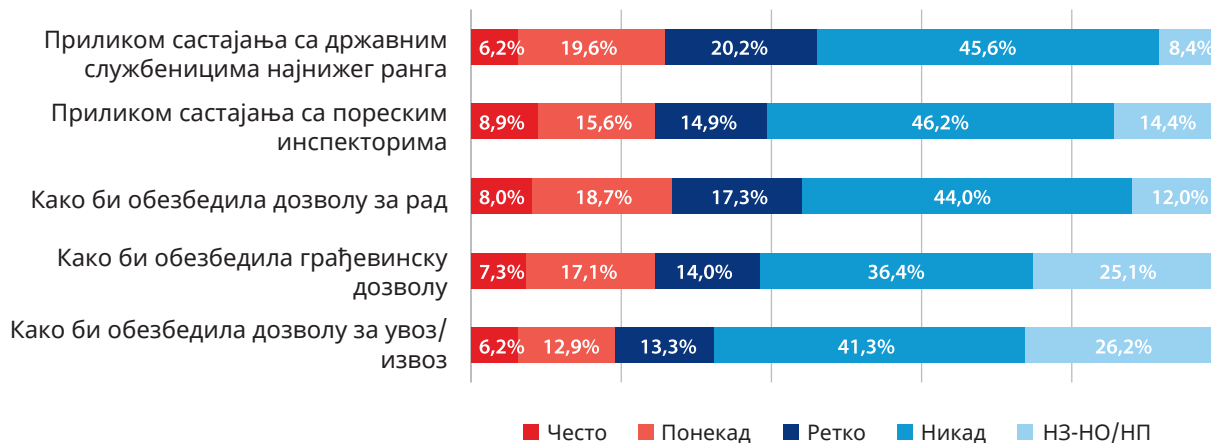
Графикон 1. Да ли су подмићивање и други облици корумпираних исплата проблем који има константан утицај на предузећа? Сва предузећа (лево) и предузећа по величини (десно)

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Новчана накнада се често или понекад очекује од предузећа приликом интеракције са различитим јавним институцијама или инспекцијама. Отприлике четвртина испитаника је веровала да државни службеници или порески инспектори очекују новчану надокнаду, а исто је важило и за процес добијања дозволе за рад или грађевинске дозволе, док је отприлике петина пријавила да се од њих очекивало да дају новац како би обезбедили дозволе за увоз/извоз (Графикон 2).

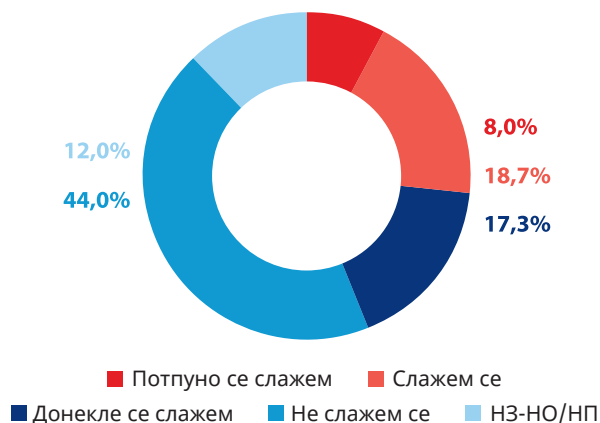
Графикон 2. Да ли се од предузећа очекује да дају новчану надокнаду/поклоне?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Мишљења предузећа су била подељена кад су упитана да ли је „једини начин да се избегну административне препреке јесте додатним уплатама 'за експедитивност' или илегалним подмићивањем“. Прецизније, више од четвртине (25,7 посто) се у потпуности сложило да је тако, а додатних 17,3 посто је изјавило да је то донекле тачно (Графикон 3). Међутим, значајан број (44 посто) испитаника се није сложио са овом изјавом. Треба напоменути да су учесници у фокус групама оклевали да отворено причају о корупцији. Можемо само претпоставити да испитаници нису хтели да детаљније дискутују о овом питању због бојазни од потенцијалних последица, а не услед недостатка воље за разговор или интересовања за дату тему.

Графикон 3. У којој мери се слажете са изјавом: „једини начин да се избегну административне препреке јесте додатним уплатама 'за експедитивност' или илегалним подмићивањем“?

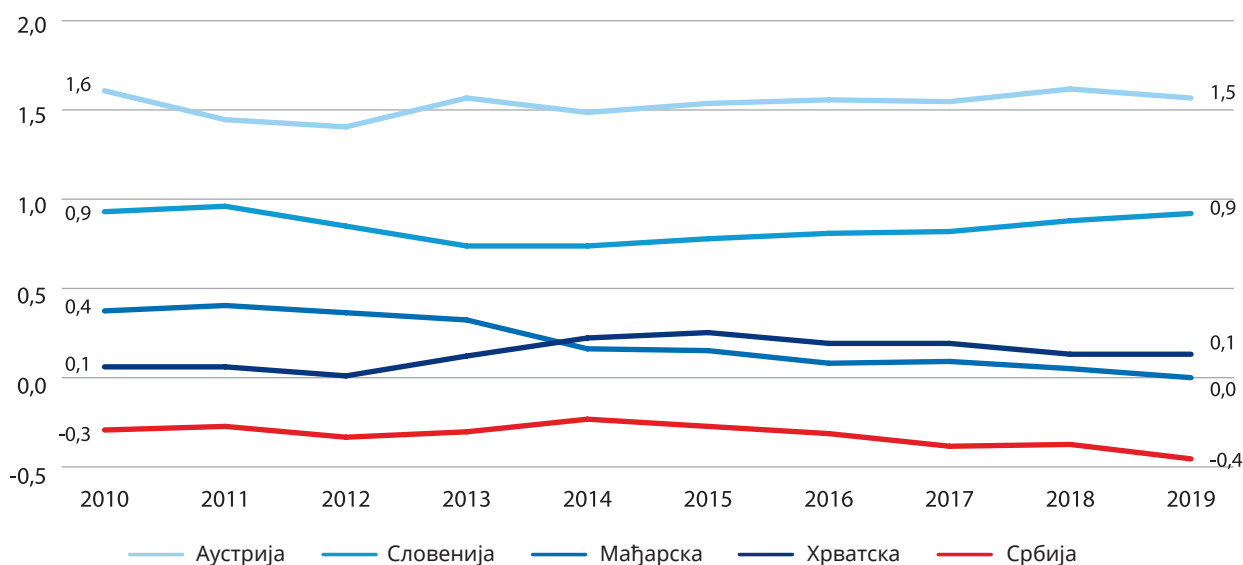

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

1.4 Контрола корупције

Испитаници сматрају да су институције јавне управе неспособне да заштите јавни интерес од злоупотребе њима поверених овлашћења у личну корист. По Индексу контроле корупције који мери перцепцију нивоа до којег се јавна овлашћења користе за личну корист на скали од -2,5 до 2,5, Србија је на знатно нижој позицији од референтних земаља (Слика 3). Најбољи резултат има Аустрија са просеком од 1,7, а претпоследња је Мађарска са просеком од 0,2. Индекс Србије се у просеку кретао око -0,3 у периоду од 2010. до 2019. Док је одређено побољшање постигнуто 2013-2014. током другог таласа реформе јавне управе, 2019. је овај резултат пао на најнижи ниво досад (-0,4).

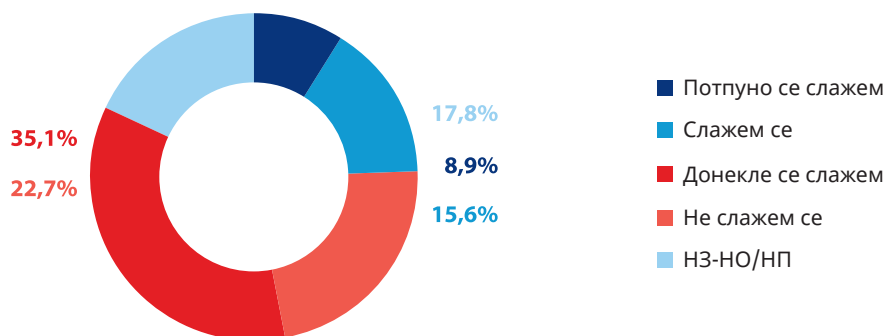
Слика 3. Индекс контроле корупције

Извор: Глобални показатељи управљања, база података Светске банке

Анкета о подстицајном окружењу за одржива предузећа је потврдила неделотворност државних органа у борби против корупције. Када су били упитани да ли постоје делотворне, независне установе за борбу против корупције које обрађују жалбе приватног сектора, 57,8% испитаника је одговорило одрично, тј. да се у потпуности или делимично не слажу са том тврдњом. (Графикон 4). Међутим, скоро четвртина испитаника (24,5 посто) је веровала да тела за борбу против корупције делотворно решавају жалбе предузећа.

Графикон 4. Да ли делотворне и независне установе за борбу против корупције постоје да би обрађивале жалбе приватног сектора?

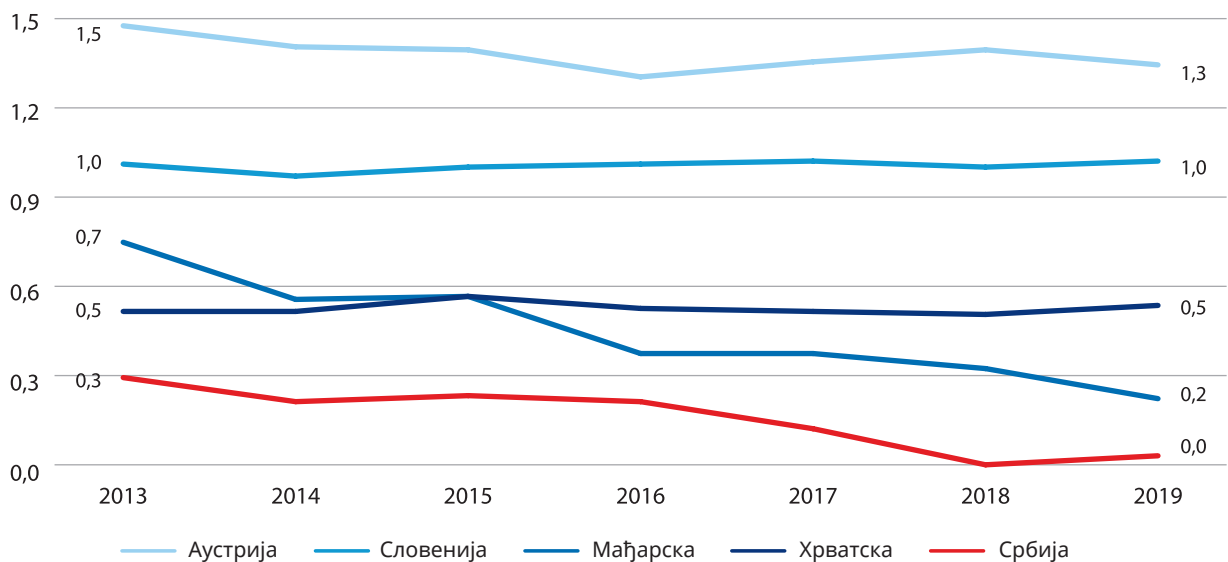

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

1.5 Процес учествовања у управљању

Индекс „глас и одговорност“ показује да је перцепција о учешћу јавности у политичком животу и слободама у Србији негативна²⁰ и да се временом погоршава. Овај показатељ мери перцепцију степена до којег грађани једне државе могу да учествују у бирању своје Владе, као и слободу изражавања, удруживања и медија на скали од -2.5 до 2.5, где веће вредности одговарају бољем управљању. Просечан резултат Србије од 0,1 током периода од 2013. до 2019. је био знатно нижи од оног у референтним земљама, где је износио од 0,4 до 1,3 (Слика 4). Изборно законодавство се увелико поклапа са међународним стандардима и грађани уживају значајан ниво слободе са аспекта доношења политичких одлука. Па ипак, организовање избора је често нетранспарентно и постојећа правила се не примењују како треба у одређеним аспектима. Штавише, као што су посматрачу демократских процеса више пута потцртали, опште политичко окружење у Србији је неповољно за остваривање слободе изражавања.²¹

Слика 4. Глас и одговорност

Извор: Глобални показатељи управљања, база података Светске банке

20 Подаци за Србију су доступни од 1996. Просечна вредност за Србију у периоду од 1996. до 2019. је износила -0,02 поена са минимумом од -1,22 поена у 1996. години и максимумом од 0,34 поена у 2009.

21 Профил Фридом хауса за Србију, *Human Rights Watch Serbia*, 2020

2. Социјални дијалог

2.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика

Србија поседује релативно широку институционалну инфраструктуру социјалног дијалога²². Правна основа социјалног дијалога је дата у Закону о раду из 2005²³, који предвиђа оснивање удружења послодаваца и синдиката, као и методе и захтеве са аспекта утврђивања њихове репрезентативности. Развој институционализованог трипартитног социјалног дијалога је покренут након демократских промена у Србији из 2000. године, што је подржано ратификацијом основних конвенција МОП из области индустријских односа²⁴. Социјално-економски савет (СЕС) Републике Србије је првобитно успостављен трипартитним споразумом 2001. године. Тренутно правни основ за функционисање СЕС-а налазимо у Закону о социјално-економском савету из 2004. године, који је измењен и допуњен 2008. Мандат СЕС-а је довољно широк да му омогућава да се бави широком лепезом социоекономских и радних питања, као и да организује дискусију о њима. Тренутно у њему седи шест представника ресорних министарстава, шест представника Уније послодаваца Србије (УПС) и шест представника синдиката (четворо из Савеза самосталних синдиката Србије (СССС) и двоје из УГС Независност). У оквиру СЕС-а раде и четири специјализована стална одбора²⁵ од којих сваки има по четири члана - по једног представника сваког од репрезентативних социјалних партнера. Поред СЕС-а на националном нивоу, постоје и 24 социјално-економска савета на нивоу аутономних покрајина и локалне самоуправе.

Упркос значајном напретку на пољу изградње институција²⁶, делотворност социјалног дијалога је и даље ограничена. Иако закони обавезују Владу да тражи мишљење или препоруке СЕС-а нацртима закона и политика који потпадају под његов мандат, она је показала одређену склоност ка заобилажењу дискусија у оквиру СЕС-а путем честог усвајања закона по „хитном поступку“²⁷, где је ова пракса постала још присутнија након избијања кризе изазване пандемијом вируса КОВИД-19. Са друге стране али у вези са овим, кратки рокови дати за дискусију о нацртима закона и издавање мишљења и препорука о њима често обесмишљавају дискусију и њене резултате.²⁸ Штавише, консултације се организују у каснијим фазама креирања политика.

22 По дефиницији МОП, социјални дијалог обухвата све типове преговора, консултација или просто размене информација између, или у оквиру, представника државе, послодаваца и радника о питањима од заједничког интереса на пољу социоекономске политике. Он може постојати као трипартитни процес, где Влада учествује као једна од страна у дијалогу, или се може састојати од бипартитних односа између само представника послодаваца и радника (или послодавачких и синдикалних организација), са или без индиректног учешћа државе.

23 Закон о раду је делимично измењен и допуњен 2014, 2017. и 2018. али даљи напредак на пољу реформе Закона о раду представља услов за напредак по питању агенде за приступање ЕУ.

24 Србија је ратификовала 77 конвенција МОП, укључујући и 8 основних и 4 управне конвенције од којих су 62 на снази, Конвенција о радним односима (у јавном сектору) из 1978 (бр.151) и Конвенција о колективном преговарању из 1981 (бр.154) још увек нису ратификоване. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102839

25 Стални одбори покривају следеће области: законодавство, колективно преговарање и решавање радних спорова, економска питања и безбедност и здравље на раду.

26 Функционисање СЕС-а се донекле побољшало током претходне деценије. Састанци су постали редовнији а дискусије значајније. Штавише, СЕС-у су достављени важни стратешки документи, попут Програма економске реформе и питања која се односе на преговоре за приступање ЕУ, нарочито акциони план за Поглавље 19, између осталог.

27 МОП, *Report on Peer Review of the Economic and Social Councils in the Western Balkans*, 2017. На пример, 2017. године, 60% закона релевантних за пословање нису прошли јавно слушање, 90% је донесено по хитном поступку и пола нацрта закона нису били доступни на интернет страници релевантног министарства.

28 *Ibid.* Поред тога, процедура за подношење препорука СЕС-а је дуга и бирократска. Мишљење треба да прво буде поднето министарству које је послало нацрт закона, а може бити достављен директно влади тек након 30 дана без одговора.

Социјални партнери не учествују у трипартитним радним групама за креирање нацрта закона са релевантним министарствима и ретко су упознати са циљевима и садржајем иницијатива Владе на пољу закона и политика. Док се препоруке и мишљења СЕС-а усвајају консензусом, потребан је мали кворум, што доводи у питање легитимитет процеса и квалитет његових резултата.²⁹ Поред тога, министре у Савету често мењају заменици због чега његова мишљења и закључци немају пуну подршку и ауторитет. Такође, посланици Народне скупштине углавном нису свесни дискусија у оквиру СЕС-а нити његових препорука. Коначно, али и даље битно, СЕС има мали буџет што значајно ограничава његове институционалне капацитете.

Организације послодаваца и радника у Србији се суочавају са значајним изазовима са аспекта капацитета који их спречавају да делотворније учествују социјалном дијалогу.

Оба социјална партнера релативно кратко постоје као независне организације засноване на чланству. Штавише, за разлику од синдиката који су постојали у бившем социјалистичком систему, организације послодаваца су се појавиле након преласка на тржишну економију као нов друштвени актер који претходно није постојао. Унија послодаваца Србије окупља око 30 посто свих регистрованих предузећа у Србији³⁰, али је и даље потребно повећати број њених чланова у низу привредних сектора и делатности. Требало би напоменути да бројна предузећа још увек нису свесна користи колективног деловања и оклевају да се учлане у организације послодаваца. Социјални дијалог, као и колективни преговори, су под јаким утицајем динамике реформи радног законодавства, укључујући и одредби о регистрацији и репрезентативности синдиката и организација послодаваца.³¹ Повећање прага репрезентативности на гранском нивоу са 30% на 50% као предуслов за закључивање колективних уговора³² значајно смањује број колективних уговора у приватном сектору³³. Недостатак јаке политичке воље да се социјални партнери укључе у креирање политика подрива вредност колективног деловања и слаби капацитете организација послодаваца и радника да повећају своје чланство. Синдикати (СССС и Независност) и УПС су 2018. године поднели своје примедбе на примену Конвенције бр.144 о трипартитним консултацијама Комитету МОП за примену стандарда.³⁴

2.2 Делотворност социјалног дијалога

Анкета о ПООП потврђује неделотворност социјалног дијалога. Огромна већина испитаника (68,2%) је сматрала да Влада не сарађује довољно или нимало не сарађује са аспекта уклањања главних препрека за пословање (Графикон 5). Иако је Србија успоставила регулаторни и институционални оквир за делотворно и инклузивно доношење политика, државни органи и даље не укључују доследно послодавце у креирање политика које су релевантне за њих. Учесници на фокус групама су нагласили недостатак правовремених и редовних консултација током процеса писања нацрта

29 Ibid.

30 Подаци УПС-а

31 Национални програм достојанственог рада за Србију, 2019-2022.

32 Иако Закон о раду предвиђа проширење дејства колективних уговора (гранских и општих), измене и допуне из 2014. су повећале праг репрезентативности на гранском нивоу са 30% на 50%, што је у пракси скоро неоствариво.

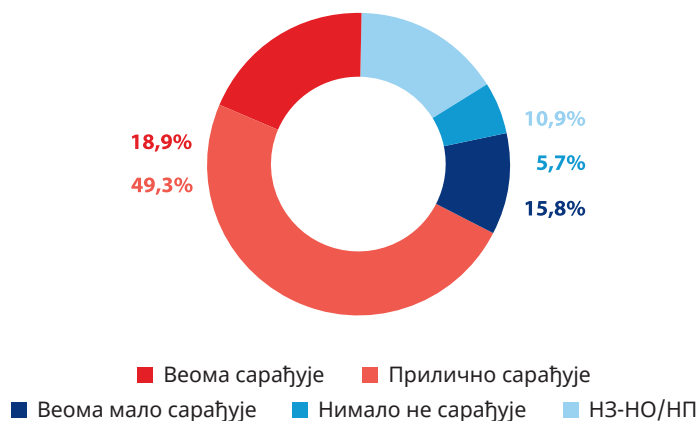
33 Тренутно, постоји 11 секторских колективних уговора у јавном сектору и 2 секторска колективна уговора у приватном сектору.

34 По социјалним партнерима, у пракси је социјални дијалог сведен на стриктни минимум на свим нивоима у Србији. Нацрти закона на пољу социјалних и радноправних питања се не достављају увек СЕС-у и консултације са социјалним партнерима се одржавају прекасно или се уопште не одржавају. Влада је позвана да предузме потребне и адекватне мере како би обезбедила делотворне и ефикасне трипартитне консултације са националним социјалним партнерима у оквиру примене Конвенције бр.144. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13101:0::NO:13101:P13101_COMMENT_ID:3953293

35 По статистичким подацима Републичког секретаријата за јавне политике, консултације су организоване за 15 од 42 релевантна нацрта закона (35,71%) током 2020.

закона, као и често прибегавање усвајању закона по хитном поступку.³⁵ Упркос добром напретку постигнутом на пољу смањења административног и регулаторног оптерећења на предузећа, промене политика су превише честе и непредвидљиве, што има негативан утицај на пословање.

Графикон 5. Колико држава сарађује са организацијама послодаваца у социјалном дијалогу у циљу отклањања препрека пословању предузећа?

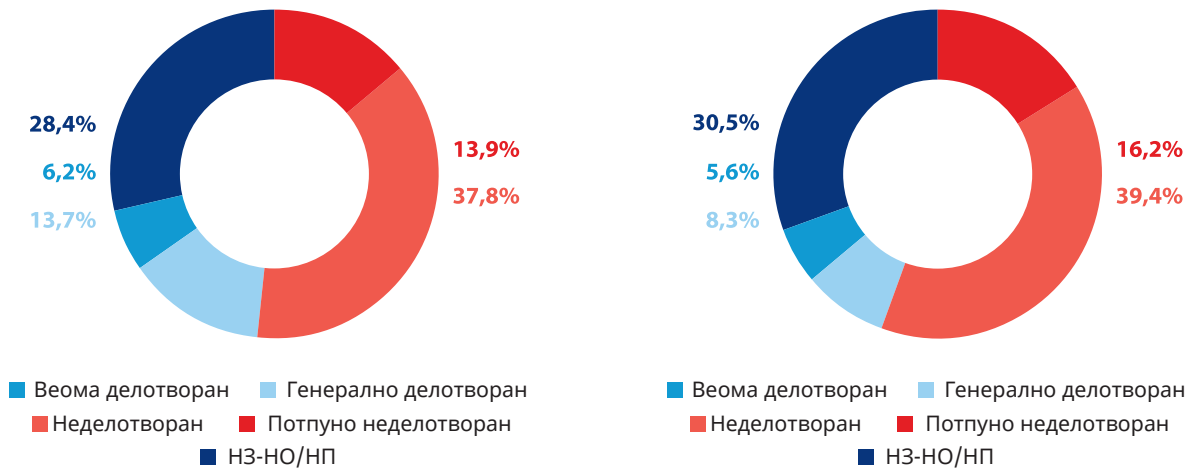

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Поред тога, испитаници анкете о ПООП сматрају да су институције за социјални дијалог прилично неделотворне. Више од половине испитаника (51,7%) је активност СЕС-а на националном нивоу проценило као неделотворну или потпуно неделотворну (Графикон 6). Од учесника на фокус групама је тражено да оцене утицај СЕС-а на креирање подстицајног пословног окружења. Већина учесника (68%) му је дала оцену 2 на скали од 0 до 5³⁶. Слично томе, активност локалних СЕС-ова је 55,6% испитаника перципирало као неделотворну или потпуно неделотворну. Поврх тога, чини се да многи учесници фокус група (55%) нису чак ни били свесни да ли СЕС постоје или не у њиховој општини. Само 10% је поменуло да је СЕС успостављен и да су их неколико пута консултовали. Учесници фокус група су додатно потврдили да су социјално-економски савети (како на националном, тако и локалном нивоу) мало видљиви и имају ограничени утицај на писање закона и политика. По њиховом мишљењу, главни разлог за то је недостатак воље Владе да уђе у трипартитни социјални дијалог. Поред тога, наглашено је да су технички капацитети ових установа такође ограничени и да не могу да пруже висококвалитетна мишљења и експертизу са аспекта политике. Учесници фокус група су такође признали да послодавци морају да изграде јаче организације на локалу како би могли више да утичу на политике.

36 Учесници фокус група су оценили утицај СЕС-а на скали од 0 до 5, где је 0 најнижа вредност, а 5 највећа.

Графикон 6. Колико је делотворан социјални дијалог који се одвија у оквиру социјално-економских савета на националном и локалном нивоу? На националном (лево) и локалном (десно) нивоу?

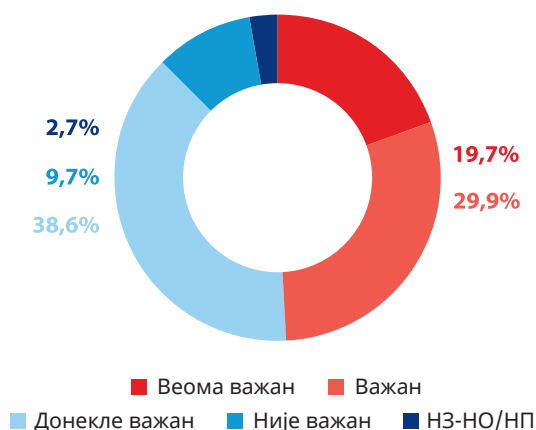
Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

2.3 Сарадња на раду

Послодавци препознају коју улогу сарадња на раду³⁷ може да игра у развоју њиховог предузећа. Прецизније, скоро пола испитаника (49,6%) сматра сарадњу на радном месту битном или врло битном, а још 38,6% је сматра донекле битном за постизање бољег пословног учинка (Графикон 7). Велики проценат послодаваца постаје све свеснији, као што су дискусије у фокус групама потврдиле, да сарадња на раду може да повећа продуктивност, ефикасност и конкурентност предузећа и доведе до већег степена задовољства послом, боље услове рада и мотивишуће зараде за запослене. Међутим, послодавци се разилазе по питању мишљења о потреби за консултовањем запослених приликом доношења важних пословних одлука. Док је 55% потврдило да консултују запослене приликом доношења битних пословних одлука (бар у неким случајевима), 45% испитаника ради управо супротно.

³⁷ По МОР, сарадња на раду може да преузме различите облике као што су дељење информација, директне или индиректне консултације и финансијско учешће. Колективни преговори такође представљају обуку и средство за сарадњу на раду.

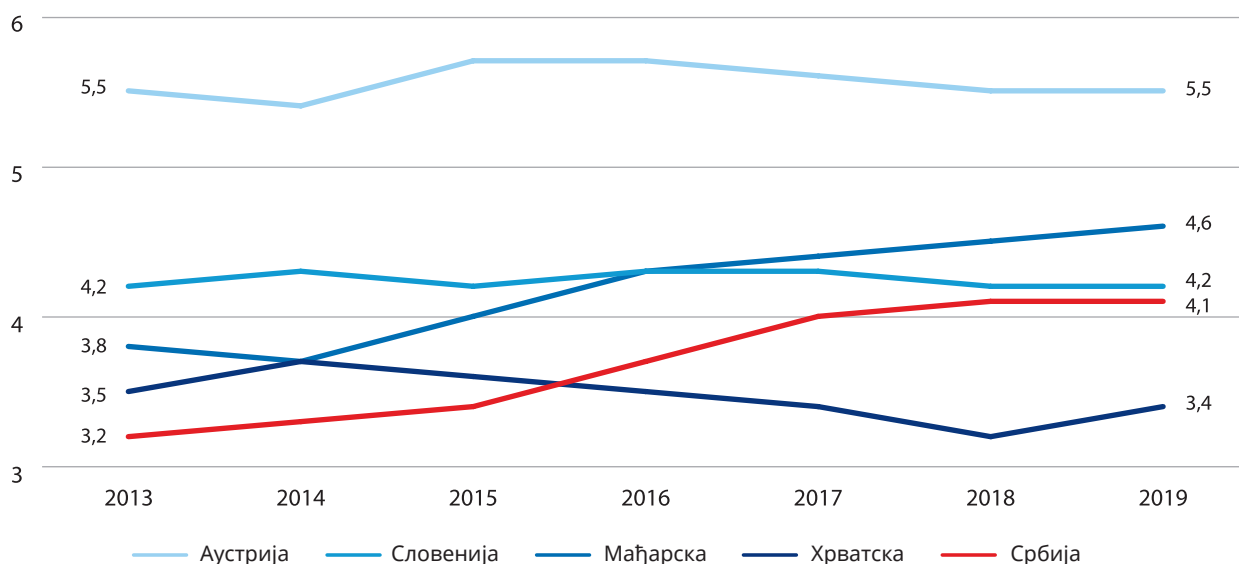
Графикон 7. Да ли је сарадња у радној средини битан фактор за развој предузећа?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Сарадња између послодаваца и радника се заиста побољшала током времена. Показатељ „сарадња у односима послодаваца и радника“ показује да ли су послодавци и радници супротстављени или сарађују на основу скале од 1 до 7, где веће вредности указују на више сарадње. По овом показатељу, Србија је постепено унапредила свој учинак у периоду од 2013. до 2019. и на крају претекла Хрватску, са скором од 4,1 у 2019. години (Слика 5). Држава са најбољим учинком је Аустрија са резултатом од 5,6.

Слика 5. Сарадња у односу између послодаваца и запослених

Извор: Анкета извршних директора Светског економског форума

3. Подстицајни законски и регулаторни оквир

3.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика

Почетком двехиљадитих Србија се упустила у процес регулаторне реформе, али је значајан напредак постигнут тек 2014. године са успостављањем Секретаријата за јавне политике у оквиру реформе јавне управе. Током првих неколико година, регулаторна реформа је била само делимична. Тако је 2003. године успостављен Савет за регулаторну реформу привредног система Републике Србије као *ad hoc* државно тело задужено за надзор и промоцију регулаторне реформе и праћење развоја приватног сектора. Потом су 2004. уведене Процене регулаторног утицаја (ПРИ) као један од најважнијих инструмената за обезбеђење регулаторног квалитета. Стратегија регулаторне реформе³⁸ је усвојена 2008. а затим је успостављена и релевантна институционална инфраструктура. Јединица за спровођење свеобухватне реформе прописа Владе Републике Србије је основана 2008. и њен задатак је био да рукује „гиљотином за прописе“³⁹ и креира препоруке за унапређење пословног окружења, док је Савет за регулаторну реформу привредног система наставио да даје мишљења о проценама регулаторног утицаја. Онда је 2010. успостављена Канцеларија за регулаторну реформу и анализу ефеката прописа као стални орган јавне управе који пружа стручне услуге Влади. 2014. је основан Секретаријат за јавну политику који је преузео овлашћења Јединице за спровођење свеобухватне реформе прописа Владе Републике Србије и био додатно задужен за координацију усаглашавања стратешких докумената Владе. Осим за давање мишљења о предлозима закона и проценама регулаторног утицаја које иду уз њих, Секретаријат је такође био задужен и за давање мишљења о нацртима стратешких докумената Владе.

Док су главни механизми за координацију политика углавном успостављени, за унапређење квалитета привредних прописа и доследност њихове примене је од кључног значаја даљи напредак на овом пољу. Реформске мере предузете досада су довеле до смањења административног и регулаторног оптерећења за предузећа. Удео укупних административних издатака предузећа у БДП-у се смањило са 4,07% у 2010. години на 3,11% у 2018.⁴⁰ Па ипак, измене политике су превише честе и непредвидљиве док се закони и прописи често перципирају као превише гломазни и нетранспарентни услед ограничених консултација са пословном заједницом пре измена прописа.⁴¹ Одлуке Владе у једном броју привредних области се често доносе без одговарајућих консултација са предузећима и социјалним партнерима и са временским роковима који не дозвољавају предузећима да се правовремено организују и прилагоде своје пословање новим правилима. Штавише, измене прописа усвојене као део процеса придруживања ЕУ нису конзистентне. Између осталог, усвајање подзаконских аката који усмеравају оперативну примену

38 Стратегија регулаторне реформе је за циљ имала да успостави регулаторни систем који: (i) промовише привредни развој и друштвени просперитет; (ii) подржава конкурентност на националном нивоу, истовремено штитећи јавни интерес; (iii) смањује административне трошкове за предузећа; (iv) убрзава и поједностављује административне поступке, и (v) побољшава међународни рејтинг Републике Србије са аспекта квалитета пословног и инвестиционог окружења. Спровођење Стратегије је унапредило српски законски и регулаторни оквир углавном путем опозивања редундантних закона и смањења административног оптерећења које прописи намећу предузећима.

39 Гиљотина за прописе представља уредан, систематски, транспарентни, брзи и економични начин за разматрање великог броја прописа у односу на јасне критеријуме и елиминисања оних који су постали непотребни.

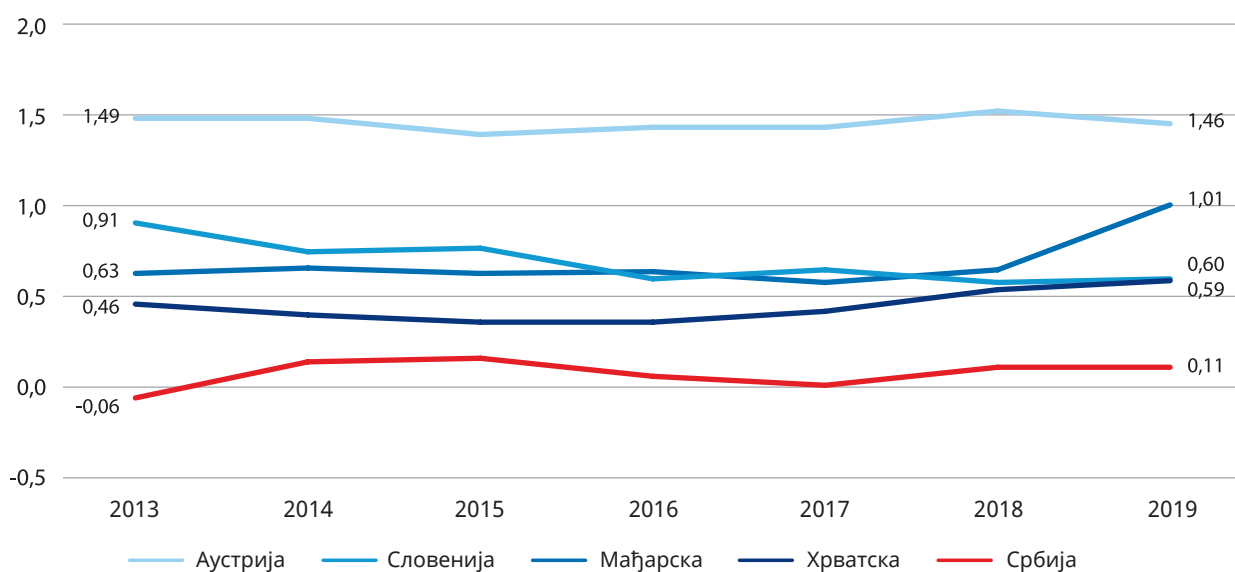
40 *Програм економских реформи – ПЕР 2021-2023*, Министарство финансија Републике Србије.

41 Групација Светске банке, *Ажурирана систематска дијагноза Србије*, 2020.

примарних прописа обично веома касни или се исти никад не усвоје. Оваква ситуација је додатно погоршана нејасном поделом овлашћења и обавеза извештавања између различитих имплементационих органа.

Индекс регулаторног квалитета Светске банке потврђује потребу за даљим унапређењем регулаторног привредног оквира. Овај показатељ мери способност државе да обезбеди добре политике и прописе који омогућавају и промовишу развој приватног сектора. Процена управљања се мери на скали од -2,5 до 2,5 где веће вредности одговарају бољем управљању. Са просечном вредношћу од 0,01 у периоду од 2013. до 2019. Србија је имала најнижи резултат од свих упоређених земаља (Слика 6).⁴²

Слика 6. Индекс регулаторног квалитета

Извор: Глобални показатељи управљања, база података Светске банке

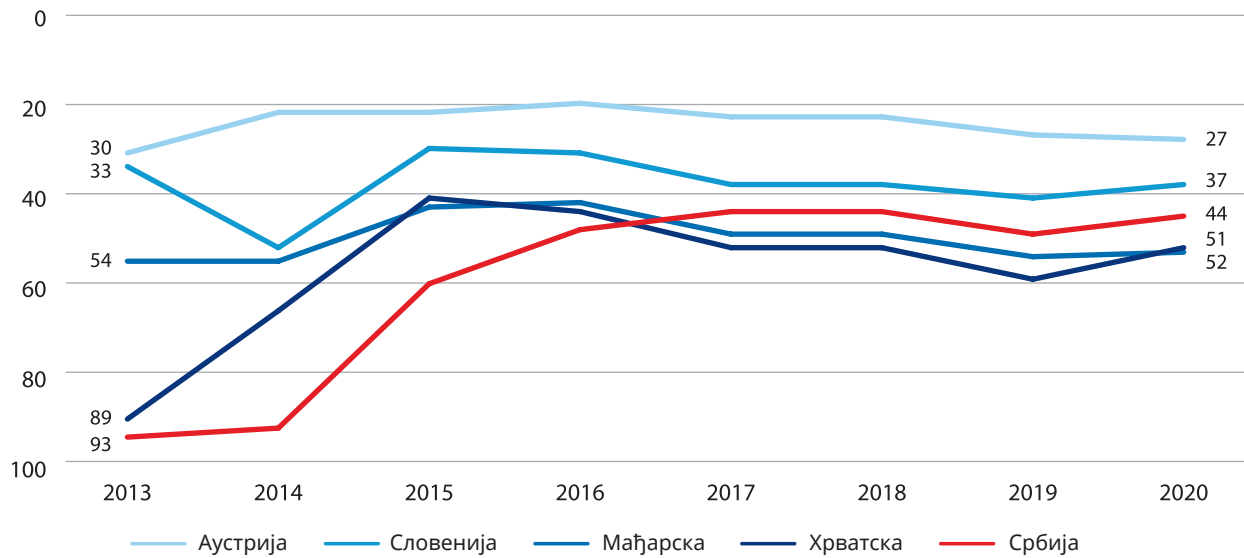
3.2 Лакоћа пословања

Услед спроведених реформи, Србија је континуирано унапређивала свој ранг лакоће пословања са 93. места у 2013. до 44. у 2020. Индекс лакоће пословања Светске банке рангира привреде од 1 до 180 места (у 2020.), где је прво место и најбоље. Високо место одговара регулаторном окружењу које је повољно за пословање. Овај индекс даје просек процентних рангова о 10 тема, где се свака тема једнако вреднује.⁴³ На почетку референтног периода, Србија је била на најнижем месту (93) у односу на земље са којима се пореди, али је крајем 2020. Србија значајно побољшала свој резултат (44) тако да је превазишла Мађарску (52) и Хрватску (51) (Слика 7). Међутим, требало би напоменути да скок Србије на листи лакоће пословања од 2014. до 2016. није резултат искључиво истинских унапређења регулаторног оквира већ и промена методологије.

42 Процентни ранг регулаторног квалитета указује на ранг одређене државе међу свим државама покривеним агрегатним показатељем, где је најмањи резултат нула а највећи 100. У складу са овим, Србија је имала резултат од 60,1 у 2019. у поређењу са 72,6 Мађарске, 72,12 Хрватске и 91,35 Аустрије

43 Показатељи које смо прегледали за сврхе ове процене су углавном у обзир узимали тип регулаторних решења коришћених за одређене операције, уместо стварних дешавања на тржишту (попут броја дана потребних за добијање дозволе).

Слика 7. Рангирање лакоће пословања

Извор: Светска банка, *Doing Business* пројекат

Постигнут је значајан напредак по питању издавања грађевинских дозвола, док је напредак по питању других показатеља био скроман или га уопште није било. Прецизније, добар резултат (девето место) из области издавања грађевинских дозвола је постигнут захваљујући мерама подршке уведеним током претходних година. Србија је 2019. смањила период потребан за добијање грађевинских дозвола увођењем електронских система за пријављивање. 2017 је убрзала процес добијања дозвола увођењем онлајн система и поједностављивањем процеса остваривања техничких услова за грађевинску дозволу, док је 2016. цео процес учинила и јефтинијим укидањем пореза за уређивање грађевинског земљишта за складишта и такође је увела обавезну инспекцију земљаних радова. Овако добром резултату Србије су допринеле и реформе које су укинуле обавезну употребу печата за предузећа, олакшале регистрацију некретнина, унапредиле стечајни поступак и права мањинских деоничара. Са негативне стране, предузећа се и даље сусрећу са великим потешкоћама приликом оснивања предузећа, добијања прикључка на струју, плаћања пореза и подизања кредита (Слика 8)⁴⁴.

Слика 8. Лакоћа пословања у Србији 2020.

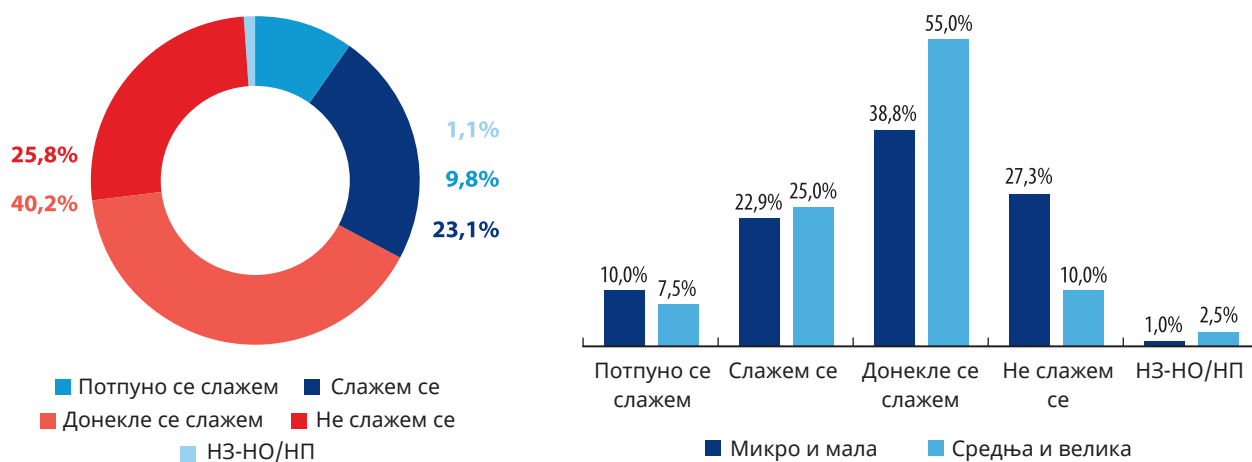

Светска банка, *Doing Business* извештај, Србија, 2020.

44 Светска банка, *Doing Business* извештај, Србија, 2020.

Упркос скорашњим побољшањима, предузећа, нарочито микро и мала, се сусрећу са потешкоћама при разумевању и примени привредних прописа. Све у свему, око трећина испитаника (32,9 посто) се слаже да су правни и регулаторни оквири разумљиви и лаки за примену (Графикон 8). Додатних 40,2 се донекле слаже са том тврдњом, док се четвртина испитаника (25,8%) нимало не слаже. Већим предузећима је лакше да разумеју и примењују правни и регулаторни оквир него мањима. Само 10% испитаника из средњих и великих предузећа су изјавили да су постојећи правни и регулаторни оквири тешки за разумевање и примену, у поређењу са 27,3 посто из микро и малих предузећа.

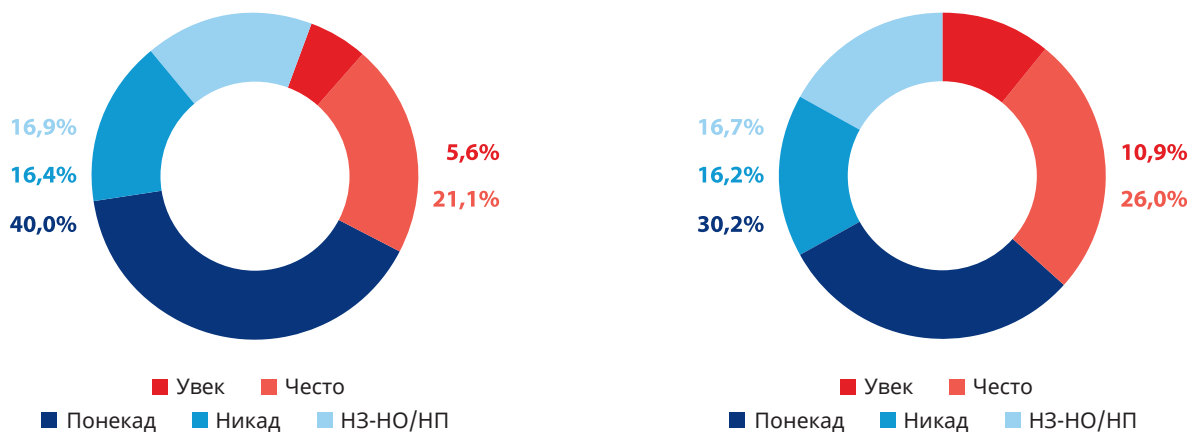
Графикон 8. Да ли су закони и прописи који регулишу пословање у Србији лаки за разумевање и примену? Сва предузећа (лево) и предузећа по величини (десно)

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Предузећа често имају проблема са регулаторним телима чија се овлашћења преклапају, а то са собом повлачи додатне трошкове по пословање. Прецизније, већина испитаника анкете о подстицајном окружењу за одржива предузећа (66,7 посто) је изјавило да се њихова предузећа суочавају са регулаторним телима чије се надлежности преклапају било на редовној основи (26,7 посто) или повремено (40 посто). Кад им је постављено питање о одвојеним дажбинама плаћеним сваком регулаторном телу, већина испитаника (67,1%) је одговорила да су вршили такве уплате. Тачније, више од четвртине (26,9 посто) испитаника је редовно плаћало такве дажбине док је скоро трећина (30,3 посто) то чинила у неким случајевима. Требало би напоменути да је Србија уложила значајне напоре да дигитализује неке од својих административних поступака. Међутим, потребно је додатно прилагођавање и усаглашавање прописа и регулаторних тела како би административни поступци били ефикаснији. Поред тога, даља дигитализација би имала позитиван утицај на предузећа као што је и напоменуто током дискусија у фокус групама. На пример, подношење захтева и документације за дозволе преко интернета и организовање свеобухватног интернет регистра би предузећима омогућили да не гомилају непотребна документа.

Графикон 9. Да ли предузећа морају да се носе са регулаторним телима чије се надлежности преклапају (лево) и да ли морају да плаћају засебне дажбине сваком регулаторном телу? (десно)

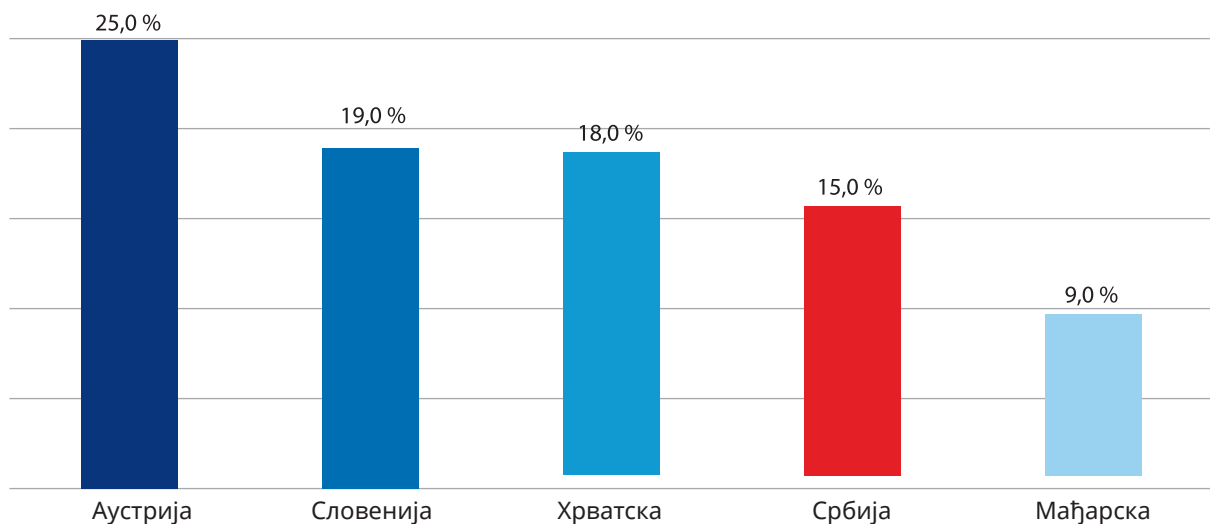

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

3.3 Опорезивање

Порески приходи представљају најважнији извор прихода за буџет Републике Србије пошто представљају 85,43% укупних прихода планираних за 2021.⁴⁵ Највећи део пореских прихода би требало да се прикупља кроз порез на додату вредност – ПДВ (44,92%) и акцизе (23,63%), док порез на добит предузећа чини 7,42% а порез на лични доходак 5,49% укупних пореских прихода.⁴⁶ У Србији, порез на добит предузећа је паушалан и износи 15%.⁴⁷ Ако погледамо референтне земље, та стопа је нижа само у Мађарској (9%), док је стопа пореза на добит предузећа највећа у Аустрији и износи 25% (Слика 9).

Слика 9. Стопа пореза на приход предузећа

Извор: *Trading Economics* интернет страница

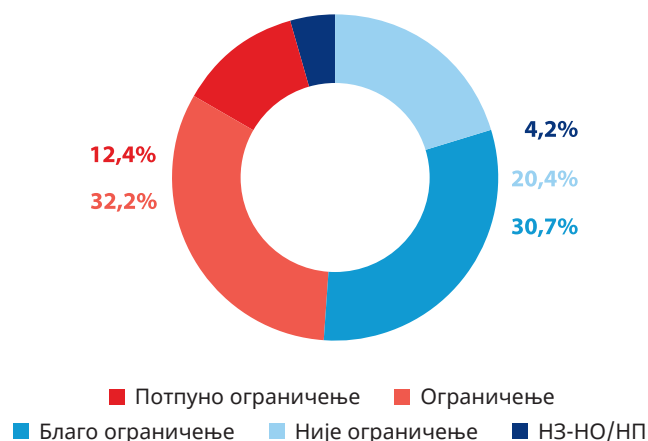
⁴⁵ Грађански водич кроз буџет Републике Србије, Министарство финансија, 2021.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ <https://tradingeconomics.com/country-list/corporate-tax-rate?continent=europe>

Испитаници су имали подељена мишљења по питању пореског оптерећења као потенцијалног ограничења инвестиционих планова њихових предузећа. Тако је скоро половина (44,6%) сматрала да величина пореског оптерећења у потпуности ограничава или ограничава инвестиционе планове њихових предузећа, док је трећина (30,7%) то ограничење видела као благо (Графикон 10). Са друге стране, око петине (20,4%) испитаника није пореско оптерећење уопште сматрала ограничавајућим фактором.

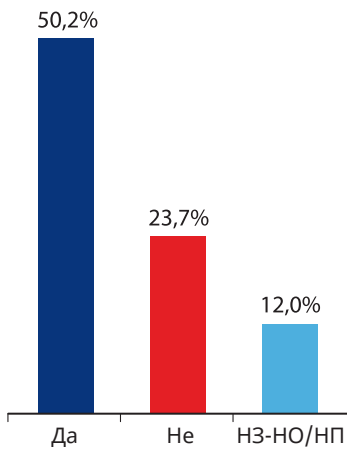
Графикон 10. Да ли величина пореског оптерећења представља значајно ограничење инвестиционих планова предузећа у приватном сектору?

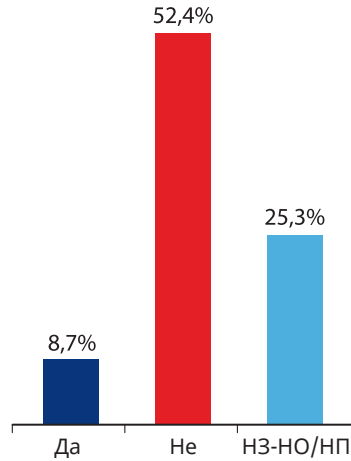
Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Огромна већина испитаника сматра да су порези „неосетљиви на профит“ и приметила да порески одбици нису увек доступни малим предузећима. Тачније, половина представника предузећа је пријавила да су порези неосетљиви на профит, тј. да се плаћају без обзира на то да ли је предузеће профитабилно или не (Графикон 11). Поред тога, више од половине испитаника (52,4%) је изјавило да повраћај пореза није доступан малим предузећима у губицима, што је и потврђено током дискусија у фокус групама (Графикон 12). Штавише, 31,2% је веровало да не постоје порески одбици за предузећа која инвестирају у опрему и пословни простор (Графикон 13). У супротности са перцепцијом већине испитаника, Закон о порезу на добит приватних лица дозвољава могућност ослобађања од плаћања пореза, мада само за велике инвеститоре. Велики инвеститори који уложе бар једну милијарду динара (око 8,6 милиона евра) и запосле бар 100 радника на неодређено време имају право на ослобађање од пореза у периоду од 10 година. Међутим, врло је мало вероватно да су мала предузећа у стању да уложе толику суму. Стога су пореске олакшице ефективно доступне само великим предузећима.

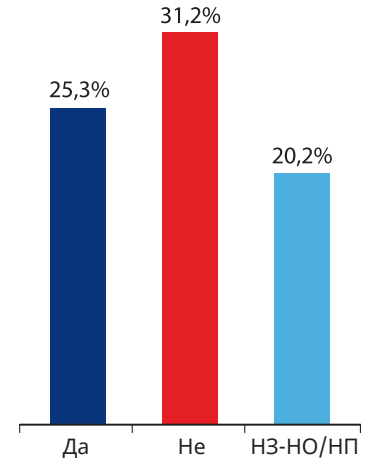
Графикон 11. Да ли су порези „неосетљиви на профит“?

Графикон 12. Да ли мала предузећа која послују са губицима имају право на повраћај пореза?

Графикон 13. Да ли предузећа имају право на пореске одбитке у сврху улагања у опрему и просторије?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Упркос извесним унапређењима по питању прописа, предузећа у Србији се и даље суочавају са високим дажбинама проистеклим из посредног опорезивања,⁴⁸ где највећи проблем представљају парафискални намети.⁴⁹ Закон усвојен у децембру 2018. године је за циљ имао да смањи сложеност и неизвесност парафискалних намета тако што су неки укинута а други спојени у један. Међутим, проблем није у потпуности решен, пошто су касније уведени неки нови намети.⁵⁰ Ово је потврђено прелиминарним налазима недавног истраживања које је на основу анализе 200 закона и 300 подзаконских аката идентификовало чак 1200 парафискалних намета само на националном нивоу. Поред тога, анализа узорка локалних самоуправа је показала да порез у просеку износи 7.500 динара (или 64 евра), док је њихов број варирао од 10 у Руми до чак 144 у општини Књажевац.⁵¹

Пореска управа се перципира као препрека пословању углавном због високе фреквентности уплата током године и рокова датих за уплату пореза. *Doing Business* пројекат Светске банке бележи порезе и обавезне доприносе које средње предузеће мора да плати током дате године, као и административно оптерећење плаћања пореза и доприноса и поштовања поступака након пријаве пореза (повраћај ПДВ-а и ревизија пореза). По анализама пореза који се плаћају у Србији, укупна стопа пореза и доприноса као процента профита је нижа од просечне стопе ОЕСД земаља са високим приходом и само мало виша од просечне стопе у Европи и Централној Азији (Табела 1). Међутим, број уплата током једне године је знатно већи, а време потребно за плаћање дуже него у регијама са којима се врши поређење. Ово може објаснити перцепцију пореске управе као препреке успешном пословању.

⁴⁸ Информативна брошура Европске комисије: Кључни налази извештаја за Србију за 2018. годину, 2018.

⁴⁹ Истраживање трошкова пословања предузетника малих и средњих предузећа везаних за примену законских прописа у Републици Србији: Порез на профит је низак, али до профита је тешко доћи, Унија послодаваца Србије, 2015.

⁵⁰ Европска комисија, Извештај за Србију за 2020, 2020.

⁵¹ Partner Solutions, НАЛЕД, КПМГ и Институт Михајло Пупин, Анализа локалних непореских дажбина, 2021 (уз подршку Америчке агенције за међународни развој где је овај документ представљен у оквиру Месеца парафискала) <https://naled.rs/vest-kroz-upis-u-javni-registar-do-vece-transparentnosti-lokalnih-neporeskih-dazbina-5193>

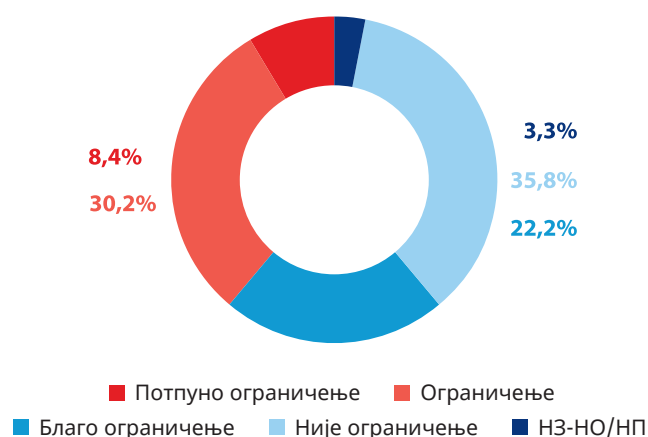
Табела 1. Плаћање пореза, 2020

Показатељ	Србија	Европа и Централна Азија	ОЕЦД државе са високим приходима	Најбољи регулаторни учинак
Уплате (број на годишњем нивоу)	33	14,4	10,3	3
Време (сати годишње)	226	213,1	158,8	49
Укупна стопа пореза и доприноса (% профита)	36,6	31,7	39,9	26,1

Извор: Светска банка, *Doing Business* пројекат

Мишљења испитаника о пореској управи су подељена. Скоро 40 посто испитаника сматра да управа или у потпуности ограничава или ограничава пословање (Графикон 14) упркос напретку постигнутом на пољу усаглашавања законодавства са пореским правилима ЕУ. Додатних 22,2 посто сматра да ПУ благо ограничава њихово пословање док је 35,8 посто уопште не види као препреку.

Графикон 14. Да ли предузећа сматрају да пореска управа значајно ограничава њихово пословање?

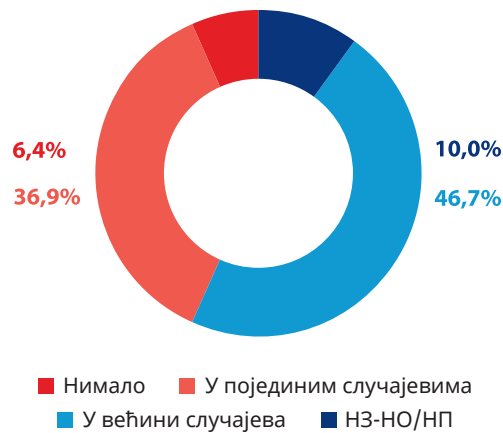
Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Услед дигитализације пореске управе значајна већина испитаника (83,6%) је изјавила да су им електронски системи за подношење документације помогли да смање своје пореско оптерећење (Графикон 15). Тако је већина корисника користила портал еПорези и то је имало позитиван утицај на њихово пословање. Овај портал представља електронску услугу Пореске управе Републике Србије и омогућава свим пореским обвезницима да поднесу електронски потписан образац пореске пријаве, прате статус поднесених пријава и имају увид у стање својих рачуна.⁵² Док би процес дигитализације требало да се настави, потребно је и додатно повећати административне капацитете као и број запослених.⁵³

52 еПорези, *Будућност стиже сада*. Влада Републике Србије <https://www.srbija.gov.rs/tekst/329844/eporezi.php>

53 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2020, 2020*.

Графикон 15. Да ли су предузећима доступни електронски системи за пријаву и уплату пореза који им помажу да смање пореско оптерећење док истовремено олакшавају испуњавање административних захтева?

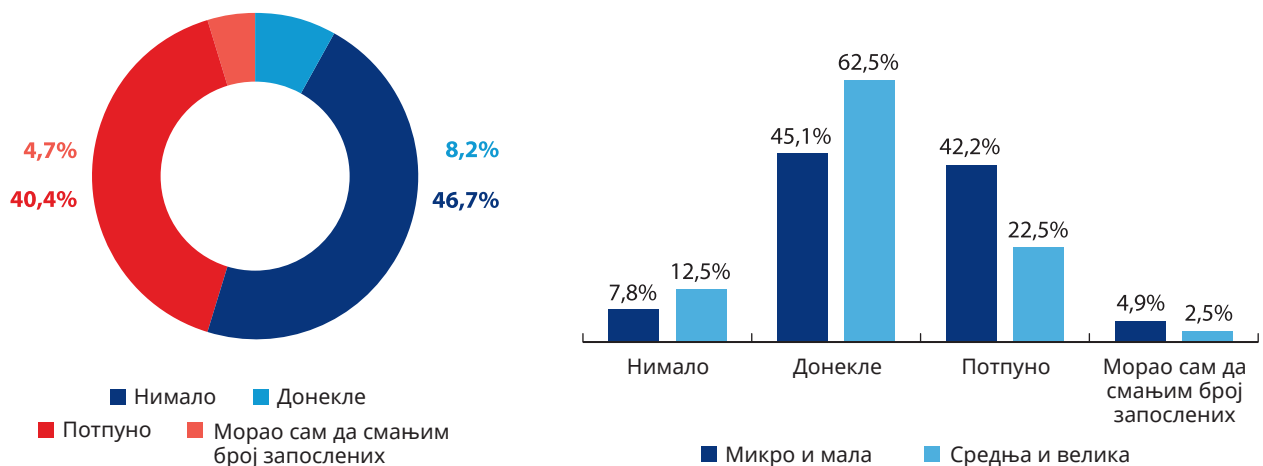

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

3.4 Опорезивање рада

Скоро половина испитаника види трошкове рада као препреку повећању броја запослених у свом предузећу. Ефекат је приметнији у микро и малим предузећима где 42,2 посто пријављује негативан утицај, у поређењу са 22,5 посто представника средњих и великих предузећа (Графикон 16). Поред тога, око 5 посто микро и малих предузећа је морало да прибегне отпуштањима због финансијског притиска трошкова рада, у поређењу са 2,5 посто средњих и великих предузећа. Чак 95 посто учесника на дискусијама у фокус групама је оценило да трошкови рада имају веома негативан утицај на њихово пословање. По постојећим прописима, предузећа су обавеза да уплаћују доприносе за социјално осигурање на зараде запослених, тачније пензионо и инвалидско осигурање од 14%, здравствено осигурање од 5,15% и осигурање за случај незапослености од 0,75% од зараде.

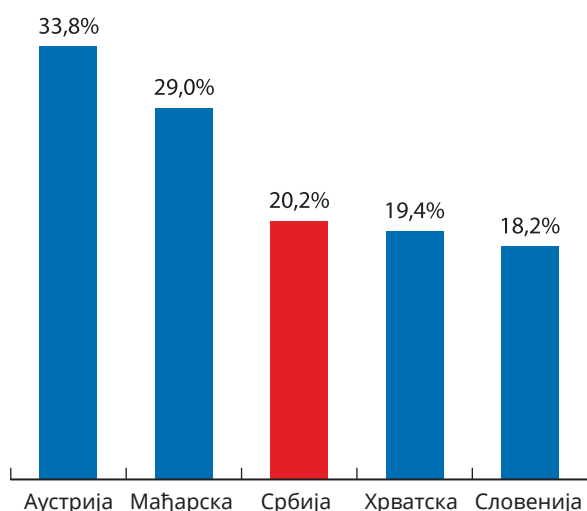
Графикон 16. Да ли порези и доприноси на зараде утичу на број запослених? Сва предузећа (лево) и предузећа по величини (десно)

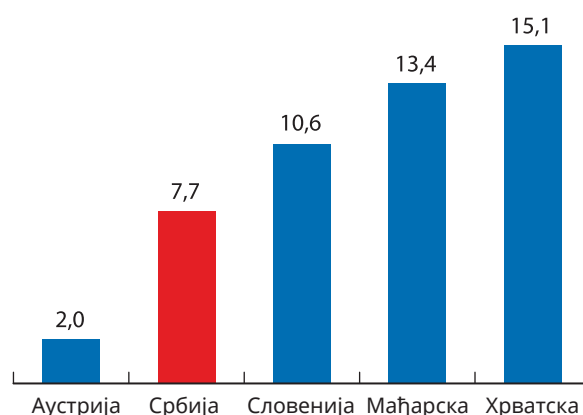
Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Међутим, ако га упоредимо са референтним државама порез на доходак у Србији није веома висок. Тако је збир пореза на доходак и доприноса за социјалну заштиту које послодавци примају изражен као проценат профита нижи у Србији (пошто износи 20,2%) него у Мађарској (29,0%) и Аустрији (33,8%) (Слика 10). Штавише, трошкови вишка запослених мерени у недељама зараде су мањи у Србији него у већини референтних земаља. Наиме ти трошкови износе 7,7 недељних зарада у Србији, док у Хрватској износе 15,1, у Мађарској 13,2, а у Словенији 10,6. Само Аустрија има ниже трошкове вишка запослених, тачније у износу од 2 недељне зараде. (Слика 11).

Слика 10. Стопа пореза на зараде

Слика 11. Трошкови технолошких вишкова изражени у недељним зарадама

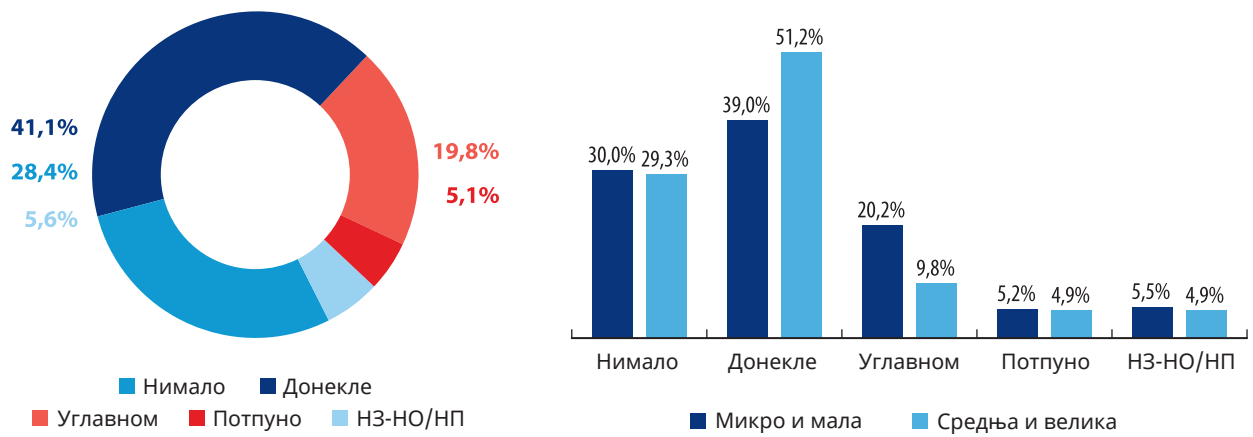

Извор: Светски економски форум, Извештај о глобалној конкурентности, 2019.

Стопе зарада нису усаглашене са динамиком раста продуктивности у Србији. Најважнији фактор за одређивање висине зарада у једној држави је ниво продуктивности са аспекта вредности продуктивности по раднику. Од 2015. године, ниво зарада у Србији је брже растао од нивоа продуктивности.⁵⁴ Четвртина испитаника је напоменула да су зараде потпуно неусклађене са продуктивношћу, док је 41,1 посто пријавило да само делимично превазилазе раст продуктивности (Графикон 17). Процент микро и малих предузећа (25,4 посто) која пријављују да је раст зарада у потпуности превазишао раст продуктивности је био релативно већи од процента средњих и великих предузећа (14,7 посто) која су то пријавила то исто.

⁵⁴ Групација Светске банке, *Ажурирана систематска дијагноза Србије*, 2020.

Графикон 17. Да ли су увећања зарада и трошкова везаних за рад превазишла раст продуктивности на нивоу предузећа? Сва предузећа (лево) и предузећа по величини (десно)

Source: EESE survey.

4. Лојална конкуренција

4.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика

Српски законодавни оквир у области конкуренције је у складу са правним тековинама ЕУ, али неопходно је додатно унапредити саму имплементацију. Први Закон о заштити конкуренције је усвојен 2005. године. Закон је успоставио систем за контролу спајања предузећа и био усмерен на обезбеђивање једнаких услова за приватна и јавна предузећа. Штавише, Комисија за заштиту конкуренције (КЗК) је основана 2006. године као главна институција задужена за спровођење и примену новог закона. Упркос томе што је увео низ правних и институционалних промена, закон је имао и озбиљна процедурална ограничења. Између осталог КЗК није била овлашћена да санкционише предузећа.⁵⁵ Штавише, како су прагови за обавештавање о спајању предузећа били јако ниски, КЗК је била преплављена бројним захтевима за издавање дозволе, на које је одлазило више од 80% њених радних капацитета, што је ограничило ресурсе које је могла да издвоји за истраживање монопола и злоупотребе доминантног положаја. Како би се исправили недостаци првог закона, 2009. године је ступио на снагу нови Закон о заштити конкуренције (који је онда био пропраћен са неколико подзаконских аката и потом измењен и допуњен 2013.) а који је законодавни оквир усагласио са Уговором о функционисању Европске уније и међународним стандардима. Тренутни закон о заштити конкуренције обезбеђује *ex-ante* контролу спајања. Међутим, законодавни оквир тек треба да буде у потпуности усклађен са европским смерницама на овом пољу.⁵⁶ Рад на новом закону за заштиту конкуренције са циљем даљег усклађивања са правним тековинама ЕУ је обустављен.

Комисија за заштиту конкуренције представља главни орган задужен за спровођење прописа о конкуренцији. Ова институција је оперативно независна, али је потребно уложити напоре како би реализација конкуренције имала јачи ефекат. КЗК је одговорна за свој рад пред Народном скупштином којој подноси годишње извештаје. КЗК има овлашћења да истражује, санкционише и исправља кршења антимонополских прописа, као што су рестриктивни хоризонтални и вертикални споразуми или праксе доминантних предузећа којим се друга искључују или експлоатишу. Поред тога КЗК има широка овлашћења на пољу залагања. Она надзире услове конкуренције на одређеним тржиштима или у одређеним секторима, издаје мишљења о нацртима прописа или пак већ постојећим прописима који утичу на конкуренцију и сарађује са релевантним државним установама како би унапредила спровођење правила конкуренције. КЗК мора да унапреди обим свог рада кад је у питању примена прописа. У 2020. години је усвојила шест одлука о рестриктивним споразумима и једну о злоупотреби доминантног положаја. Сprovedено је укупно 18 увиђаја, док програм ослобађања плаћања мера за повреду конкуренције није коришћен.⁵⁷ Изречене су казне у износу од 535 милиона евра што је више него у 2019. (0,86 милиона), али и даље знатно мање него у 2018. (преко 3,8 милијарди евра).⁵⁸ У области залагања, издала је пет мишљења о нацртима закона (иако нису сва узета у обзир) и покренула седам секторских истрага. Како би унапредила свој учинак, КЗК мора да додатно ојача своје

55 *Експертска анализа политике заштите конкуренције: Србија, пуни извештај*, UNCTAD, 2011.

56 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021.

57 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021. Требало би напоменути да су услови за ослобађање од плаћања мера за повреду конкуренције примењени у случају намештања понуда на тендеру 2019. године, што је био први случај да се томе прибегло од увођења ових услова у 2015.

58 *Ibidem*

институционалне капацитете и повећа број запослених. Тренутно комисија има 56 запослених од који је 30 водитеља случајева са одговарајућим нивоом стручности.⁵⁹ Поред тога, спровођење прописа о конкуренцији је озбиљно ограничено услед ограничених институционалних капацитета и специјализованости судова да се носе са сложеним случајевима из области конкуренције. Број одлука КЗК које су апелациони судови потврдили је наставио да се повећава и у 2020.⁶⁰

Обимна сива привреда негативно утиче на лојалну конкуренцију. Сива привреда се током година полако смањује, али је удео неформалне запослености и даље висок. Током 2020. године, проценат неформалне запослености, од које су две трећине забележене у пољопривреди, је пао на 16,4% укупне запослености у поређењу са 18,3% из 2019.⁶¹ У покретачке силе у позадини сиве привреде спадају превисоки порези, престоги прописи и слаб капацитет за имплементацију. Услед убрзаног привредног раста у предкризном периоду дошло је до повећања процента формалног запошљавања. Криза вируса КОВИД-19 је потцртала слабост запошљавања на црно. Стопа неформалног запошљавања је опала за 1,8%, а већина људи је остала без посла управо у неформалном сектору. Уложени су значајни напори у борбу против сиве економије али те реформе се споро спроводе.⁶² Са усвајањем Закона о инспекцијском надзору 2015. године, укинута су застарели и контрадикторни прописи⁶³ а координација инспекције значајно унапређена. Поред тога, Влада је 2019. усвојила акциони план за спровођење националног програма за сузбијање сиве економије 2019-2021. који за циљ има даље унапређење рада инспекцијских органа, увођење строже казнене политике и ефикасније прикупљање пореза. Нови закон⁶⁴ који је ступио на снагу 2019. године је поједноставио процес ангажовања сезонских радника у одређеним делатностима, између којих и пољопривреди, на основу новог типа уговора који дозвољава лакше пријављивање.

Конкуренцију у Србији угрожава јако присуство и државних предузећа и преференцијални третман који она добијају. Док се држава повлачи из директног учествовања у привреди уопште, и даље је веома присутна. Државна предузећа и даље доминирају у многим привредним секторима, укључујући енергетику, транспорт, комуналне службе, телекомуникације, инфраструктуру, рударство и експлоатацију природних ресурса. Овакво превелико присуство државних предузећа кочи приватне инвестиције и иновације, омета генералну конкурентност и представља значајан фискални ризик.⁶⁵ Државна предузећа смањују продуктивност својом неефикасношћу а пошто су она заштићена од праве конкуренције приватна предузећа се суочавају са већим препрекама кад покушају да понуде алтернативе.⁶⁶ Многа државна предузећа су изузетно неефикасна и имају високе трошкове, делом и због већих зарада. Управљање државним предузећима такође представља проблем због ванредног постављања вршилаца дужности директора на дуже временске периоде уместо коришћења стандардног процеса именовања.⁶⁷ На јавна предузећа

59 Укупан број запослених у КЗК је у сталном порасту током претходних неколико година, са 39 у 2015. на 56 у 2020. Овај број је и даље ограничен, али је разуман ако га упоредимо са чланицама ОЕЦД -а као и оним земљама које то нису. Примера ради, по подацима ОЕЦД-а, 15 тела за заштиту конкуренције у малим привредама (са становништвом испод 7,5 милиона) је 2019. у просеку имало 114 запослених, од којих је 43 радило на питањима конкуренције.

60 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021.

61 Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/trziste-rada/anketa-o-radnoj-snazi/>

62 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021.

63 Пре усвајања закона није постојао кровни документ и поље инспекције је уређивало мноштво различитих прописа, који су повремено били противуречни. На пример, инспекторати нису могли да врше надзор над нерегистрованим делатностима.

64 Закон о поједностављеном радном ангажовању на сезонским пословима у одређеним делатностима, усвојен 2018, објављен у Службеном гласнику РС 50/18

65 Европска комисија, Програм економских реформи Србије 2021-2023, Процена комисије, 2021.

66 Светска банка, Ажурирани систематски дијагностички извештај за Србију, 2020.

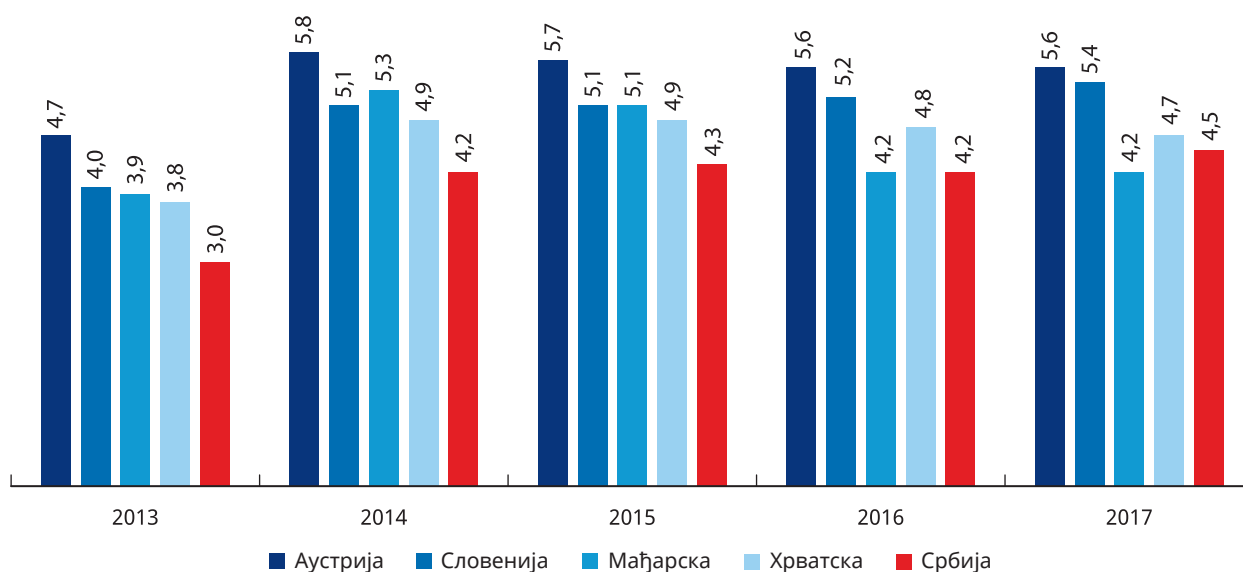
67 По организацији *Транспарентност Србија*, само 9 од 34 јавна предузећа има законски изабране директоре, док 22 воде вршиоци дужности од којих су деветнаесторици истекли мандати пошто закон о јавним предузећима тај статус ограничава на 12 месеци.

отпада 19% додатне вредности и формалног запошљавања, али зато добијају 60% субвенција намењених предузећима.⁶⁸ Страни директни инвеститори такође уживају повлашћени положај у односу на локална предузећа⁶⁹ пошто високи фиксни трошкови пријављивања за субвенције (нпр. обавезни ревизорски извештаји Велике четворке⁷⁰) онемогућују малим предузећима да приступе државној помоћи.

4.2 Интензитет конкуренције

Упркос напретку у области законодавства, конкуренција на српском тржишту није нарочито интензивна. Интензитет локалне конкуренције указује на степен до ког конкуренти на одређеном тржишту врше притисак једна на другог (у погледу, смањења цена, унапређења квалитета производа и услуга) док се боре за удео на тржишту и профит. Овај интензитет зависи од различитих фактора као што су ниво концентрације конкурената у одређеној делатности, стопе тржишног раста, разноликости производа и услуга и нивоа заштите интелектуалне својине, између осталог. Србија је 2017. године на листи интензитета локалне конкуренције заузела 115. место од 137 земаља, што показује да на српском тржишту влада поприлична концентрација. Са ведрије стране, упркос томе што је у периоду од 2013. до 2017. константно заостајала за упоредивим земљама (изузев Мађарске у 2017.), Србија је постепено почела да остварује евидентни напредак у овој области (Слика 12). Међу одабраним земљама она показује највећу просечну стопу раста индекса од 4.2% у периоду од 2013. до 2017.

Слика 12. Индекс интензитета конкуренције на локалном нивоу

Извор: Анкета извршних директора Светског економског форума
Напомена: 1 = неинтензивна до 7 = екстремно интензивна. Глобални извештај о конкурентности је 2018. престао да користи индекс интензитета локалне конкуренције.

Низак интензитет конкуренције у Србији је потврђен и резултатима анкете о ПООП. Само 8,7 посто испитаника је пријавило значајна смањења због домаће конкуренције, још 30,2 посто је умерено или незнатно смањило цене док већина (53,3%) уопште није смањила цене (Графикон

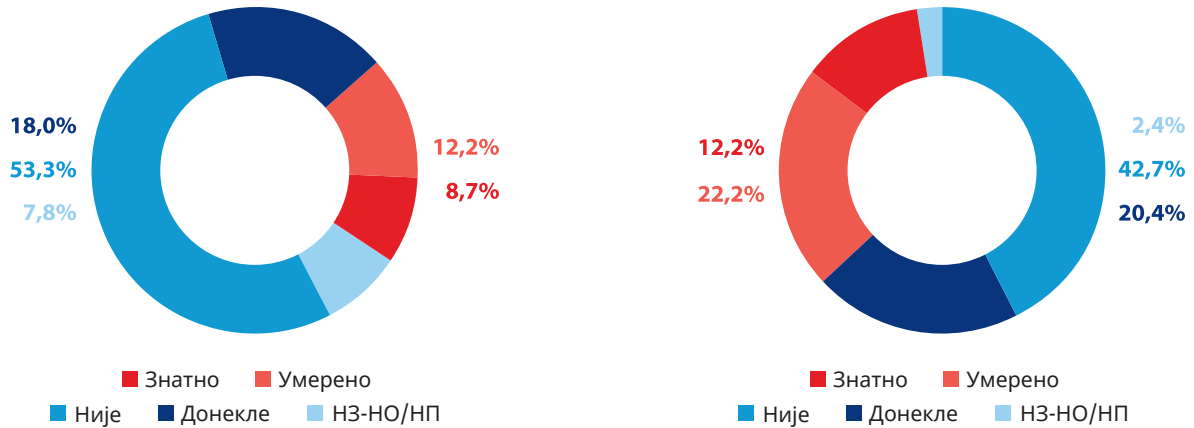
68 Европска комисија, *Програм економских реформи Србије 2021-2023*, Процена комисије, 2021.

69 Процене ЦЕВЕС-а

70 Велика четворка се односи на четири највеће професионалне мреже за пружање услуга у свету, то јест глобалне рачуноводствене мреже Deloitte, Ernst & Young, KPMG и PwC.

18). Кад је у питању инострана конкуренција, нешто виши проценат испитаника је пријавио да су значајно смањили цене (12,2%), док је 42,6 посто пријавило умерена до незнатна смањења цена, а 42,7 посто није уопште мењало цене због иностране конкуренције.

Графикон 18. Да ли је ваше предузеће значајно снизило цену свог главног производа због смањења цена домаћих (лево) или страних (десно) конкурената?

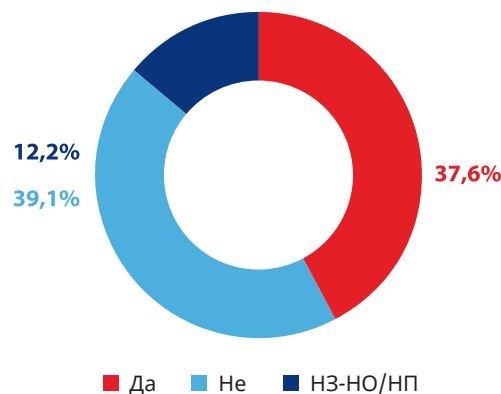

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

4.3 Монополистичке праксе и делотворност антимонополског законодавства

Мишљења испитаника по питању постојања монопола и монополистичких пракси у Србији су била подељена, уз велике разлике између сектора. Док је 37,6 посто испитаника било убеђено да монополи или монополистичке праксе постоје у њиховим секторима, скоро подједнаки проценат (39,1%) је веровао сасвим супротно (Графикон 19). Иако су монополи/монополистичке праксе видно присутни у многим секторима, учесници фокус група су инсистирали да други облици антиконкурентског понашања представљају још већу претњу по лојалну конкуренцију. Под тим су нарочито мислили на конкуренцију од предузећа из неформалног сектора која су видели као највећу претњу, а потом на повлашћене стране инвеститоре и државна предузећа.

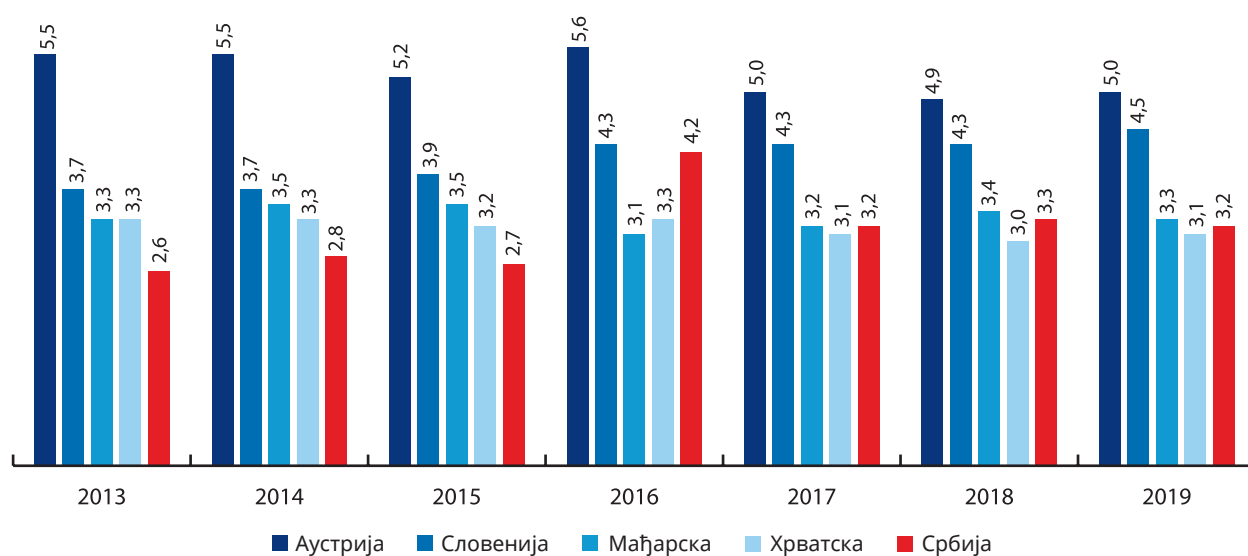
Графикон 19. Да ли у вашем сектору постоји монопол или монополистичке праксе?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Иако је у Србији забележен спор али константан напредак на пољу конкуренције, монополистичке праксе су и даље присутне, што објашњава разлике у мишљењима испитаника анкете о ПООП. Србија је 2019. године заузела 110. место од 141. на листи показатеља тржишне доминације. Овај индекс мери степен доминације на тржишту оцењивањем пословних активности на скали од 1 што означава да пословним активностима доминира неколицина пословних групација, до 7 што означава да је на тржишту послује много предузећа. Индекс за Србије је те 2019. године износио 3,2 што је знатно ниже него у Аустрији (где је био 5,0) или Словенији (4,5) и само мало више него у суседној Хрватској (3,1) (слика 13). Иако се стање конкуренције побољшало између 2013. и 2019. године, све упоредиве државе су се показале (бар мало) боље. Док је просечна вредност за Србију током овог седмогодишњег периода износила 3,2, најуспешнија је била Аустрија са просеком од 5,4.

Слика 13. Индекс нивоа доминације на тржишту

Извор: Анкета извршних директора Светског економског форума

Предузећа у Србији антимонополске политике перципирају као поприлично неделотворне. Већина испитаника (68%) је била мишљења да је антимонополско законодавство неделотворно, док га је још 19,6 посто оценило као делимично делотворно (Графикон 20). Само маргинални проценат испитаника (3,2%) је веровао да је антимонополско законодавство делотворно или веома делотворно. Дискусије у фокус групама су откриле да предузећа верују да Влада заправо није посвећена искорењивању нелојалне конкуренције. Интересантну илустрацију оваквог убеђења представља и чињеница да 80 посто предузећа (од оних која су учествовала у фокус групама) никад није уложило жалбу против нелојалних конкурената, нека зато што нису била сигурна који државни орган треба да обавесте. Од оних који се јесу жалили, само 10 посто је заправо добило одговор и било на крају задовољно исходом поступка. Заправо, већина испитаника (70%) никад није добила одговор на жалбу.

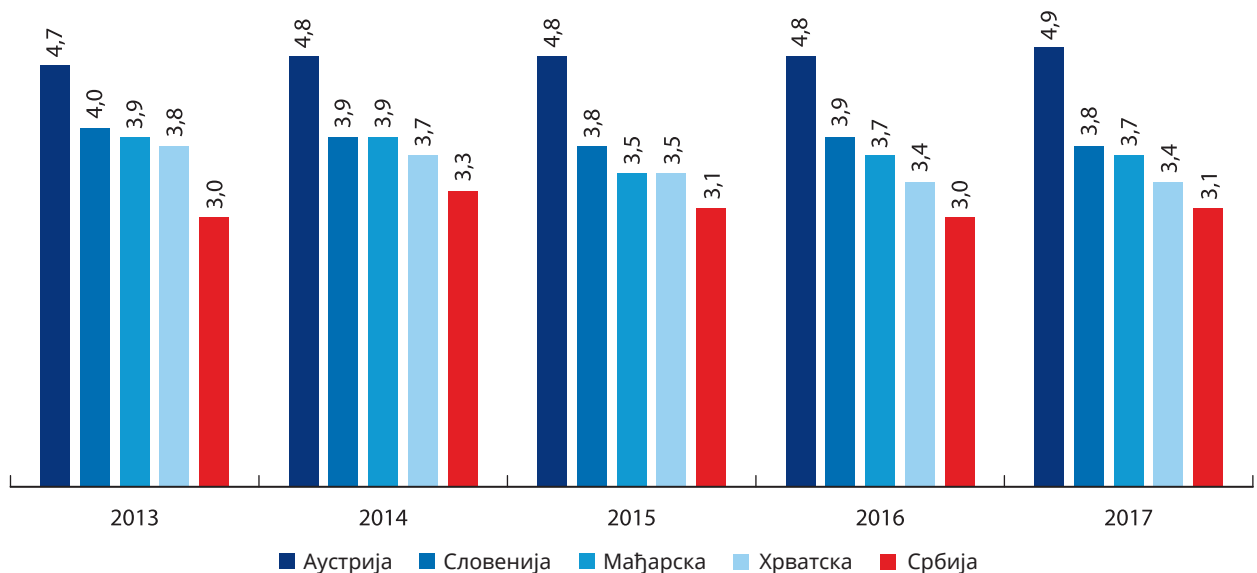
Графикон 20. Колико је делотворно антимонополско законодавство?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Неделотворност антимонополских политика је додатно потврђена положајем Србије на међународним ранг листама. Индекс делотворности антимонополске политике, заснован на подацима из годишње анкете има скалу вредности од 1 што показује да политике нису делотворне по питању промовисања конкуренције до 7 што показује да су политике делотворне и промовишу конкуренцију. Србија је 2017. године, са својим индексом од 3,1, заузела 114. место на листи од 137 земаља. Иста ова вредност (3,1) је представљала просек Србије током референтног периода (2013 – 2017) и само се минимално повећавала током година (Слика 14). То значи да не само да је антимонополска политика Републике Србије перципирана као знатно мање делотворна у поређењу са другим референтним државама, већ такође готово и да није остварен никакав напредак на овом пољу.

Слика 14. Делотворност антимонополских политика

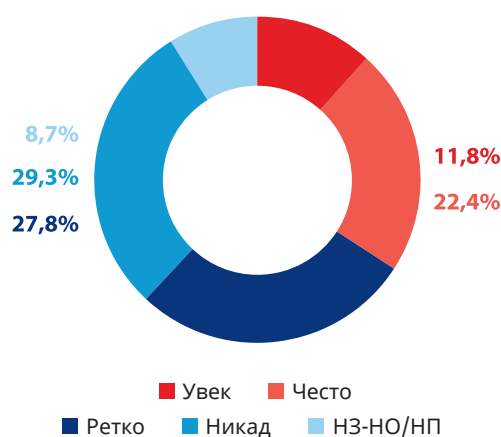
Извор: Анкета извршних директора Светског економског форума

Напомена: Испитаници оцењују колико антимонополске политике у њиховима земљама промовишу конкуренцију и то на скали од 1 = не промовишу конкуренцију до 7 = делотворно промовишу конкуренцију. Глобални извештај о конкурентности је 2018. престао да користи индекс делотворности антимонополских политика

Широко распрострањени неформални сектор омета лојалну конкуренцију у Србији.

Више од трећине (34,2%) испитаника анкете о ПООП је изјавило да се увек или често надмећу са нерегистрованим или неформалним предузећима. Додатних 27,8% је напоменуло да су им неформална предузећа ретко конкуренција, док се 29,3% никад није сусрело са конкурентима из неформалног сектора (Графикон 21). Како би сузбили рад на црно, државни органи су основали радну групу предвођену Инспекторатом за рад. Још једна инструмент представља јединствени информациони систем за инспекције (е-Инспектор), који за циљ има да обезбеди бољу координацију различитих инспекција. Посебна радна група за координацију инспекцијских активности у вези са пандемијом вируса КОВИД-19 је основана у октобру 2020.

Графикон 21. Да ли нерегистроване фирме или оне које послују на црно представљају конкуренцију вашем предузећу?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

5. Приступ финансијама

5.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика

Омогућавање приступа финансијским средствима за предузећа је један од стратешких приоритета развоја МСП сектора. Стратегија за подршку развоју малих и средњих предузећа, предузетништву и конкурентности од 2015. до 2020. (у даљем тексту Стратегија за МСП) се фокусира на унапређење приступа изворима финансирања, са нарочитим акцентом на унапређење квалитета услуга и понуде банкарског сектора малим и средњим предузећима, развој нових финансијских инструмената и унапређење способности МСП да приступе различитим изворима финансија. Министарство привреде Републике Србије је задужено за праћење спровођења Стратегије за МСП заједно са Саветом за МСП, предузетништво и конкурентност који је почео са радом у новембру 2017. године, две године након што је био званично основан. Поред праћења и координисања спровођења Стратегије за МСП, ово тело такође пружа савете и сугестије, те покреће посебне програме за МСП.

Финансијским сектором Србије доминирају банке. Банковни кредити су главни извор финансирања приватног сектора, са 43 посто БДП-а у 2017.⁷¹ У банкарском сектору се налази око 92 посто средстава укупног финансијског сектора, што је много више него у ЕУ (70%). Крајем 2020. године у српској привреди је пословало 26 банака. То је релативно висок број у поређењу са сличним привредама (нпр. у Мађарској послује 13 банака, у Чешкој Републици 16 а у Бугарској 17).⁷² Све у свему, банкарски сектор у Србији је релативно добро развијен и конкурентан.⁷³ У 2018. години, број банковних кредита исплаћених МСП се повећао за 17,2% у односу на претходну годину, заједно са уделом нових кредита за МСП у укупном броју кредита за привреду - 44,5 % у 2018.⁷⁴ Кредитирање МСП се повећало због смањења каматних стопа и опште ликвидности банкарског система.⁷⁵ Тачније, каматне стопе за кредите за МСП у девизама или индексоване у девизама су пале на 4,2 посто у 2018. години (са 4,6 посто у 2017. и 5,7 у 2016.).⁷⁶

Институционална структура надлежна за пружање финансијских услуга и подршку финансирању МСП је релативно стабилна. Она обухвата углавном пословне банке и малу лепезу институција за микрофинансирање, компанија за лизинг, факторинг компанија, приватних инвестиционих фондова и фондова ризичног капитала. Постоји и неколико државних програма за подршку финансирању МСП. Успостављене су и две институције за подршку реализацији националних кредитних гарантних шема. Тачније, Фонд за развој Републике Србије је основан 1992. како би издавао гаранције за кредите пословних банака за МСП са субвенционисаним каматним стопама. Слично овоме, српска Агенција за осигурање и финансирање извоза, основана 2005. године, издаје гаранције и друге облике осигурања за извозне фирме и инвестиције у иностранству. Фонд за иновациону делатност је још једна државна институција основана 2011.

⁷¹ *Индекс политике за МСП: Западни Балкан и Турска*, 2019.

⁷² OECD, *Competitiveness in South East Europe: A policy outlook*, 2021.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Годишња анкета Народне банке Србије о МСП, 2019.

⁷⁵ У светлу пандемије вируса КОВИД-19 уложени су напори (кроз националне гарантне шеме) да се додатно олакша приступ ММСП зајмовима у пословним банкама. Заиста, по последњем извештају о кредитној активности банака (за први квартал 2021.), док су неки услови (по питању колатерала или максималног износа кредита) поопштрени због повећане невољности банака да ризикују, други су благо смањени за ММСП, што је резултат опуштања монетарне политике и повољнијих финансијских услова за овај тржишни сегмент.

⁷⁶ Годишња анкета Народне банке Србије о МСП, 2019.

године која је специјализована за пружање финансијске подршке младим успешним предузећима преваходно у ИТ сектору. Развојна агенција Србије, основана 2016. године, представља још једну кључну институцију која пружа пословну подршку како домаћим тако и страним предузећима. Прецизније, подржава директне инвестиције и промоцију извоза, као и пројекте који повећавају привлачност Србије за стране инвеститоре.

Државни програми подршке треба да диверсификују своју понуду и критеријуме за пријаву ММСП, док институције задужене за спровођење ових програма морају да унапреде своје управљање предузећима, оперативну ефикасност и одговорност. Независна евалуација из 2017.⁷⁷ је открила значајне изазове и слабости деловања Фонда за развој и Агенције за осигурање и финансирање извоза, и то недостатак адекватног надзора и управљања, лоше кредитне политике и одлуке, као и ограничену одговорност, између осталог. Због тога је Влада усвојила закључке у вези са обе институције и наложила им да реше изазове и идентификују опције за делотворније пружање средстава за развој пословног сектора. Недавни преглед⁷⁸ државних програма за подршку је открио да само неколико њих подржавају стартапове или високоризична предузећа у раним фазама (осим оних у надлежности Фонда за иновациону делатност). Такође је препоручено да програми буду боље прилагођени ММСП са добрим потенцијалом за раст уместо онима која генерално испуњавају услове.

5.2 Алтернативни извори финансирања

Алтернативе банкарском финансирању су или оскудне или недовољно регулисане да обезбеде коришћење небанкарских финансијских инструмената. Приступ довољно широкој лепези финансијских инструмената је од кључног значаја за добијање врсте и обима средстава која најбоље одговарају специфичним потребама ММСП у свакој фази животног циклуса предузећа. Алтернативни извори финансирања су нарочито битни за микропредузећа, предузетнике и стартапове који би иначе тешко имали приступ традиционалним изворима финансија. Број алтернативних опција банкарском финансирању је порастао у последње време. Међутим, неке до њих још увек нису регулисане, док су оне које јесу недовољно развијене, упркос недавним позитивним развојима ситуације. Опис постојећих доступних небанкарских финансијских инструмената и њиховог нивоа развоја је дат у дањем тексту.

Тржиште факторинга је и даље у раној фази развоја иако је Србија донела посебан закон о факторингу 2013.⁷⁹ Факторинг⁸⁰ углавном користе банке. У децембру 2018, је постојало 18 пружалаца услуга факторинга укључујући једног државног (Агенција за осигурање и финансирање извоза). Факторинг производи у понуди су типични за тржиште у раним фазама развоја.⁸¹ Закон о факторингу је измењен и допуњен 2018. године (након процене Европске банке за реконструкцију и развој) кад су уведени нови захтеви за власнике/осниваче факторинг друштава. Међутим, потребна су додатна појашњења како би се дефинисале обавезе локалних пружалаца услуга да процене финансијско стање клијената, а Влада Републике Србије још није предузела свеобухватне кораке како би одговорила на добијене препоруке.⁸²

77 Светска банка, *Финансирање раста: агенда за нови раст*, 2019.

78 Светска банка, преглед јавних расхода програма за мала и средња предузећа и конкурентност у Србији (нацрт).

79 СБ, *Финансирање раста: агенда за нови раст*, 2019.

80 *Факторинг* је финансијска трансакција и врста дужничког финансирања где предузеће продаје своја потраживања (тј. фактуре) трећој страни (тј. фактору) са попустом. Предузећа ће понекад факторисати своја потраживања да би испунила своје тренутне и непосредне потребе за готовином.

81 СБ, *Финансирање раста: агенда за нови раст*, 2019.

82 ОЕЦД, *Индекс политике за МСП: Западни Балкан и Турска*, 2019.

Српско тржиште финансијског лизинга је релативно мало, али је у порасту од 2016.⁸³, након тешког удара финансијске и економске кризе из 2008. године. Народна банка Србије регулише и надзире компаније за финансијски лизинг⁸⁴. У јуну 2020. је у Србији пословало 17 компанија за финансијски лизинг. Досада је финансијски лизинг углавном обезбеђиван за теретна возила, минибусе и аутобусе, као и путничке аутомобиле.⁸⁵ Закон о финансијском лизингу из 2003. године је измењен и допуњен 2011. како би се регулисале активности на пољу финансијског лизинга. У децембру 2020. су усвојене нове измене и допуне које су дозволиле компанијама за финансијски лизинг да реализују оперативни лизинг. Од јануара 2021., Регистар финансијског лизинга у који се уносе уговори финансијског лизинга покретне и непокретне имовине је почео да дозвољава подношење свих врсти пријава у електронском облику чиме је смањено административно оптерећење предузећа.⁸⁶

Тржиште за приватни и предузетнички капитал је још увек у раним фазама развоја.⁸⁷ Закон о алтернативним инвестиционим фондовима и подзаконски акти које је саставила Комисија за хартије од вредности су ступили на снагу у мају 2020. Законодавни оквир детаљно прописује начин инвестирања и инструменте у које алтернативни инвестициони фондови приватног и предузетничког капитала могу да инвестирају, као и ограничења, типове и рокове за уплате чланова или деоничара, потом врсту и ниво ограничења инвестиција, прорачун улазних накнада и релевантних трошкова. Иако није забележена оваква активност, српска предузећа активније користе Фонд за иновативна предузећа, што је активни фонд којим управљају *South Central Ventures*, *StartLabs*, и *Eleven Ventures*, и који пружа подршку новим брзорастућим предузећима, првенствено у ИТ сектору.⁸⁸

Увођење криптовалута⁸⁹ представља скорашњу иновацију у области дигиталних финансијских производа. Први прописи о криптовалутама су усвојени у марту 2019. Тако су криптовалуте набројане као један од инструмената у оквиру закона о тржишту капитала. Употреба криптовалута је такође прописана и Законом о спречавању прања новца и финансирања тероризма који је измењен и допуњен 2019. године. Он прописује услуге куповине, продаје или пребацивања виртуелних валута или замене таквих валута за новац или другу имовину преко интернет платформи, уређаја у физичком облику, као и пружаоце кастоди услуга новчаника. У децембру 2020. године Влада је усвојила Закон о дигиталној имовини који је ступио на снагу 29.06.2021. и који нуди свеобухватни оквир за развој дигиталне имовине.⁹⁰ Међутим, тек треба да видимо какав ће ефекат овај закон имати.

83 *OECD, Competitiveness in South East Europe: A policy outlook*, 2021.

84 *Лизинг* представља облик финансирања имовине, где компанија за лизинг (закуподавац) купује имовину за корисника (закупца) и изнајмљује му је током договореног периода. Заузврат, компанија за лизинг прима унапред одређене уплате од корисника и постаје законски власник имовине током трајања уговора о закупу, након чега законско власништво прелази на корисника.

85 *OECD, Competitiveness in South East Europe: A policy outlook*, 2021.

86 *Ibid.*

87 *Инвестициони фондови приватног капитала* представљају капитал различитих инвеститора којим се управља и који се улаже у приватна предузећа у замену за главницу или удео у власништву. Приватни фондови обично улажу и у старија предузећа и у стартапове који представљају добре прилике за инвестицију. *Предузетнички капитал* представља облик приватног инвестирања капитала где се примарно улаже у мала предузећа са изузетним потенцијалом за раст и стартапове који развијају нове технологије или процесе. *Предузетнички капитал* обично долази од имућних инвеститора, инвестиционих банака и других финансијских институција.

88 *OECD, Competitiveness in South East Europe: A policy outlook*, 2021.

89 *Криптовалута* је дигитална валута која представља облик дигиталне имовине. Може се користити за куповину различите робе и услуга и користи блокчејн технологију како би се обезбедио интегритет трансакционих података. У Србији постоји много *блокчејн стартапова*, пошто је њена привреда једна од најбољих за предузећа која раде на развоју блокчејн технологије.

90 *OECD, Competitiveness in South East Europe: A policy outlook*, 2021.

Микрофинансирање је слабо заступљено.⁹¹ Функционална индустрија микрокредита би можда могла да пружи прилику онима којима су потребна средства да постану финансијски самоодрживи. Микрофинансирање би у Србији могло да помогне предузећима која обично не испуњавају услове за традиционалне кредите, попут микропредузећа, предузетника или стартапова. Међутим, без јасног законског и регулаторног оквира је мало вероватно да ће моћи да се развије одржива индустрија микрокредита. Постоји тек неколико организација за микрофинансирање које могу да обезбеде одређена средства: „*Agroinvest*“ – подружница *VisionFund International, Micro Development* и *MicroFinS*. Међутим, оне могу да пребацују средства само преко пословних банака, што целу процедуру чини сложенијом и средства скупљим за крајње кориснике,⁹² с обзиром на годишње каматне стопе од преко 25%.

Слично томе, почели су да се појављују и други небанкарски финансијски инструменти попут пословних анђела⁹³ и групног финансирања⁹⁴. Иако не постоји законски оквир који регулише активности пословних анђела, једна мрежа је већ активна - Мрежа пословних анђела Србије која је непрофитно удружење приватних инвеститора које повезује стартапове са инвеститорима. Што се тиче групног финансирања, тренутно не постоје прописи који би га регулисали, нити су примећене активности на том пољу. Међутим, Народна банка Србије тренутно саставља нацрт закона који би регулисао услове и начин обезбеђивања групних финансијских услуга, али још се не зна кад ће тачно ући у даљу процедуру.

5.3 Тржишта капитала

Српска тржишта капитала су и даље неразвијена, где је активност берзе ограничена, домаће тржиште обвезница у настанку, а обим тржишта корпоративних обвезница веома мали. Једини тржишни сегмент који релативно добро функционише је тржиште државних обвезница. Приватни сектор не користи берзу за финансирање свог пословања. Недостатак иницијалних јавних понуда (ИПО) и даље представља највећи изазов Београдске берзе и српског тржишта капитала. Држава их никад није користила као модел приватизације државних предузећа, а предузећа из приватног сектора се устручавају да прикупе капитал преко ИПО пошто не постоје претходни успешни примери на том пољу.⁹⁵ Поред тога, не постоје јасне процедуре, нити претходно искуство или специфични подстицаји који би подстакли ИПО. Можемо претпоставити да је таква ситуација последица финансијске кризе из 2008. године. На пример, дневни промет хартија од вредности на Београдској берзи пре финансијске кризе је у просеку износио 10 милиона евра, а до 2019. је пао на 250.000 евра. Штавише, број предузећа на листингу берзе је свој врхунац достигао 2007. кад је на истом било преко 2.500 предузећа, али око 75% њих је на крају скинуто са листинга било добровољно било због банкрота. Ово само илуструје тренутни ограничени потенцијал српске берзе деоница. Од јануара 2020. године ниједно ново предузеће није наведено на „*Smart Listing*“⁹⁶ сегменту Београдске

91 Микрофинансирање представља врсту банкарске услуге коју пружају организације за микрофинансирање и која омогућава појединцима и малим предузећима која иначе не би имала приступ финансијским услугама да безбедно добију разумне микрокредите, као и приступ додатним услугама.

92 Стратегија за развој предузетништва и конкурентности, 2015-2020, Министарство привреде Републике Србије, 2015.

93 Пословни анђели (или анђеоски инвеститори) су независни приватни инвеститори који улажу сопствени новац у нова предузећа како би помогли предузетницима са иновативним пословним идејама. Анђеоски инвеститори не пружају само финансијски капитал већ и интелектуални (тј. менторску подршку, практично знање).

94 Групно финансирање представља алтернативни извор финансијских средстава који често користе и предузећа и појединци. Односи се на праксу финансирања пројекта/поухвата/друштвеног покрета прикупљањем, по правилу, мањих сума новца од много људи/донатора. Најчешће се организује преко интернет кампања и платформи.

95 OECD, *Competitiveness in South East Europe: A policy outlook*, 2021.

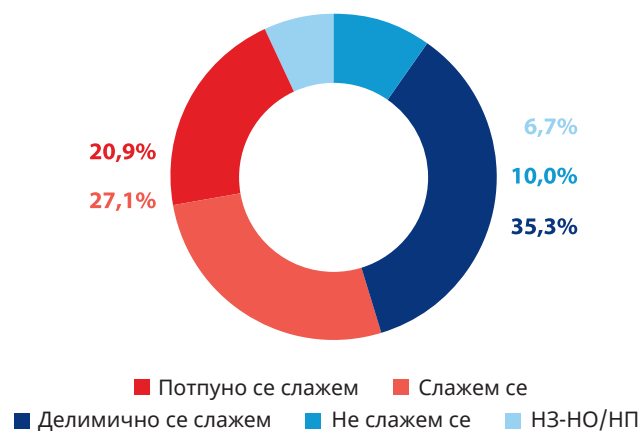
96 Како би трговао на Београдској берзи, емитент може да се пријави на један од три сегмента листинга и то „*Prime listing*“, „*Standard listing*“ и „*Smart listing*“. Последњи је уведен у августу 2016. године са циљем да подржи развој стартапова и МСП, унапреди њихово пословно окружење и промовише инвестиције и раст.

берзе. Са позитивније стране, покренуте су одређене иницијативе за оживљавање Београдске берзе као што су *IPO Go!* (2018) – пројекат са циљем да повећа понуду инвестиционих алтернатива и хартија од вредности.

5.4 Доступност извора финансија

Анкета о подстицајном окружењу за одржива предузећа показује да доступност и приступ финансијским средствима представљају велику препреку развоју српских предузећа. Скоро половина испитаника (48%) сматра да приступ финансијама значајно ограничава оснивање и раст предузећа у Србији, а 35,3% је изјавило да је то делимично тачно (Графикон 22). Овакву перцепцију поткрепљују и налази скорашње анкете предузећа из октобра 2020. године, по којој је 40% од укупно 1100 анкетираних предузећа видело приступ финансијама као највећи спутавајући фактор који утиче на њихов развој и одрживост, нарочито у контексту кризе изазване пандемијом вируса КОВИД-19.⁹⁷ Анкета предузећа коју је СБ спровела 2019. године⁹⁸ додатно потцртава налазе анкете о подстицајном окружењу за одржива предузећа јер је у јој приступ финансијама наведен као једна од највећих и најчешћих препрека пословању. Штавише, постоји приличан јаз између финансијских потреба предузећа и постојећих расположивих средстава, нарочито по питању финансирања ММСП. Прецизније, тај финансијски јаз је у 2017. износио 28% државног БДП-а, што је више него у другим државама чланицама Светске банке.⁹⁹

Графикон 22. До које мере се слажете са изјавом: „Приступ финансијама представља велико ограничење на пољу оснивања и раста предузећа у Србији“?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Заиста, кредитно окружење за микро и мала предузећа као и стартапове је и даље релативно неповољно. Тржиштем доминирају банкарске кредитне услуге док постоји врло мало прилика за финансирање које није засновано на колатералу.¹⁰⁰ Не постоји доњи праг за кредите испод којег би услови по питању колатерала за мала предузећа били флексибилни, што значајно ограничава њихов приступ кредитима. Прописи НБС су успоставили правила само за захтеве по питању колатерала са аспекта прорачуна ризиком пондерисане активе и класификације имовине. Стога ослањање на кредите привредних банака као извор финансирања првенствено

97 ЦЕВЕС, *Предузећа у Србији и Агенда 2030 – приоритети, изазови и криза КОВИД-19*, 2020.

98 Светска банка, *Анкета предузећа*, 2019.

99 Међународна финансијска корпорација, *Јаз у финансирању ММСП – процена недостатака и могућности микро, малих и средњих предузећа на тржиштима у развоју*, 2017.

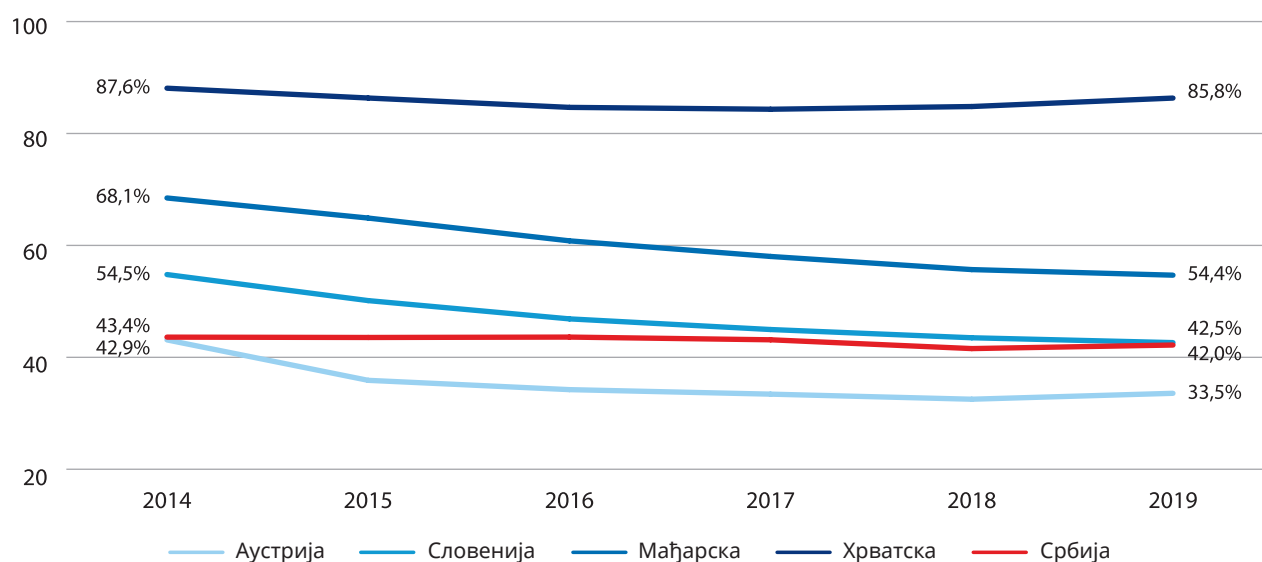
100 Групација Светске банке, *Ажурирана систематска дијагноза Србије*, 2020.

зависи од величине предузећа. Упркос релативно повољним захтевима по питању колатерала, они и даље искључују релативно значајан број мањих предузећа. Само 13% малих предузећа је подигло кредите у 2017. години, у поређењу са 58% великих.¹⁰¹ Оно што је позитивно јесте да је у 2019. око 41% кредита као услов имало колатерал (што је мање од светског просека од 58%), као и да је Србија имала повољније захтеве по питању колатерала од многих сличних земаља у региону (101% у поређењу са 200% колики је глобални просек).¹⁰²

Доступне домаће опције финансирања за српска предузећа су прилично једноличне.

Показатељ домаћих кредита за приватни сектор (процент БДП-а) се односи на финансијске ресурсе обезбеђене за приватни сектор попут кредита, куповине невласничких хартије од вредности, трговинских кредита и других потраживања која подразумевају отплату. У периоду од 2014. до 2019. године вредности за Србију се готово нису мењале (Слика 15) и у просеку износиле 42,2%, што је други најнижи резултат (после Мађарске са 35,3%) од свих пет земаља. Међутим, кад процењујемо укупне доступне опције и ресурсе за финансирање, важно је узети у обзир и стране изворе финансирања. У Србији неколико међународних развојних финансијских институција (*EBRD*, *EIB*, *CEB*) и донатора подржава локалну привреду кроз различите гарантне шеме и кредитне линије.

Слика 15. Домаћи зајмови приватном сектору (% БДП-а)

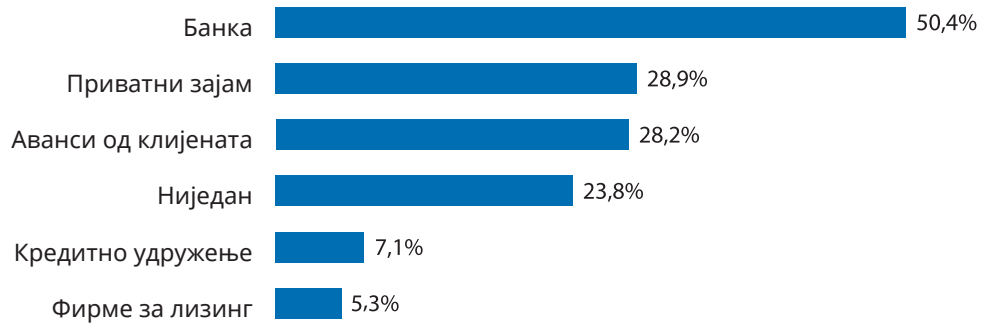
Извор: Светска банка, Показатељи глобалног развоја

Анкета открива да предузећа најчешће прибегавају банковним кредитима кад им је потребно екстерно финансирање. Половина испитаника (50,4 посто) је за финансирање свог пословања најчешће користила банковне кредите, док су други уобичајени извори средстава били приватни кредити (28,9 посто) и аванси од клијената (28,2 посто) (Графикон 23). Међутим, учесници у фокус групама су потврдили да се већина предузећа ослања углавном на сопствене резерве. На пример, чак и кад су била суочена са озбиљним недостатком ликвидности након избијања кризе изазване пандемијом вируса КОВИД-19, 55 посто предузећа је прибегло сопственим резервама како би покрила недовољан/несталан ток готовине, мада су постојале значајне разлике између предузећа различитих величина.¹⁰³

101 Процена ЦЕВЕС на основу података Агенције за привредне регистре, што не укључује око 200.000 предузетника који немају обавезу подношења финансијских извештаја.

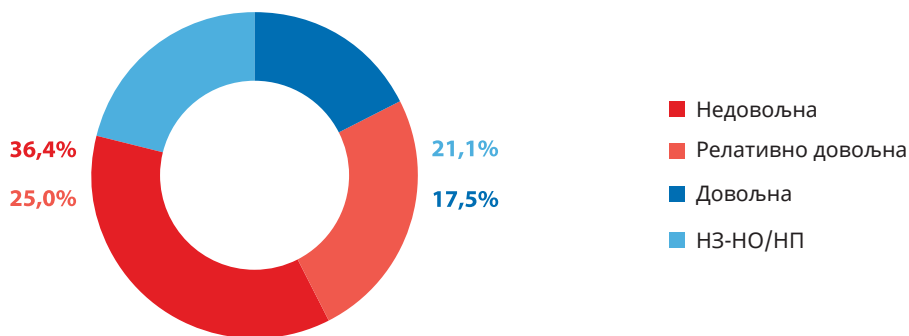
102 Светска банка, 2019. *Финансирање раста: агенда за нови раст*

103 УПС, Сналажење у КОВИД-19 кризи: променљиви изазови, потребе и очекивања, 2021.

Графикон 23. Којим изворима (екстерних) финансија ваше предузеће обично приступа?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

ММСП је потребна саветодавна подршка приликом подношења захтева за банковне кредите. Више од трећине учесника у нашој анкети (36,4 посто) је пријавило да не постоји подршка посебно намењена ММСП као што су саветодавне услуге, а која би им помогла да припреме адекватне захтеве за добијање кредита. Четвртина је изјавила да постоји адекватна подршка, док је око петине изјавило да не зна ништа о том питању (Графикон 24). Једно недавно истраживање¹⁰⁴ је истакло да је слабо финансијско управљање навођено као највећа препрека за ММСП са аспекта приступа финансијама. То подразумева и потешкоће у идентификовању и јасном изражавању финансијских потреба, креирању реалних планова пословања и достављања поузданих финансијских извештаја.

Графикон 24. Да ли постоји довољна подршка намењена ММСП која би им помогла да припреме предлоге за доделу кредита које би банке прихватиле?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

5.5 Доступност информација

Кредитори у Србији имају приступ квалитетним информацијама што олакшава доношење одлука о кредитима. Индекс кредитних информација Светске банке мери правила која утичу на обим, доступност и квалитет кредитних информација доступних у јавним или приватним кредитним регистрима. Индекс се креће на скали од 0 до 8, где веће вредности означавају доступност кредитних информација, било из јавног регистра или приватних бироа, које олакшавају доношење одлука о кредитирању. У периоду од 2015. до 2019. Србија и Аустрија су имале највећи резултат (7,0), што указује на поприлично повољан положај њихових кредитора (Табела 2). Заиста, инфраструктура

104 Центар за финансијско извештавање/ Групација Светске банке, *Small and Medium Enterprises: Financial Information as a Catalyst for Lending*, 2017.

добиања кредитне историје је прилично солидна.¹⁰⁵ Катастар и систем за регистрацију заложних права на покретним стварима постоје већ неколико година и углавном функционишу па их локални банкарски систем активно користи, иако нису у потпуности доступни преко интернета. Приватни биро за кредитне информације постоји од 2004. године и покрива 100% одрасле популације Србије.

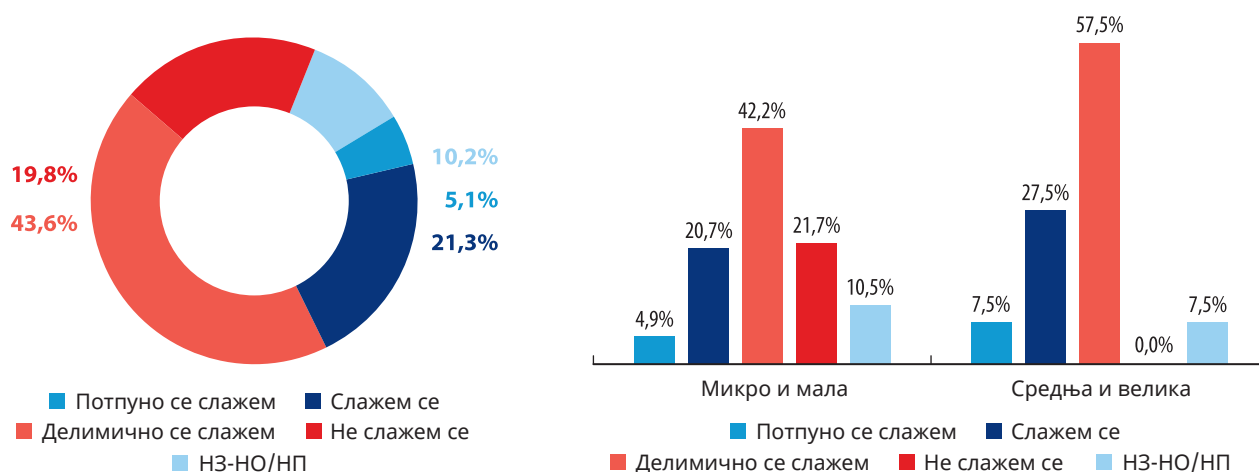
Табела 2. Индекс дубине кредитних информација

Држава	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Србија	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
Аустрија	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
Хрватска	6,0	6,0	6,0	5,0	6,0
Мађарска	5,0	5,0	5,0	6,0	6,0
Словенија	4,0	4,0	6,0	6,0	6,0

Извор: Светска банка, *Doing Business* пројекат

Информације о финансијским услугама нису довољно добро познате актерима у пословном сектору. Око 43,6 наших испитаника се само делимично сложило са тврдњом да су информације добро познате, а додатних 26,4% се сложило са том изјавом (Графикон 25). Са друге стране, скоро једна петина испитаника (19,8 посто) није сматрала да су информације о финансијским услугама довољно познате предузећима. Постојале су одређене разлике у одговорима представника малих и великих предузећа. Око четвртине (25,6) представника микро и малих предузећа се сложило да су финансијске услуге добро познате у поређењу са више од једне трећине (35%) представника средњих и великих предузећа. Поред тога, 42,2% малих предузећа се само делимично сложило са том тврдњом, у поређењу са 57,7% великих предузећа. Што је важније, 21,7% малих предузећа се нимало није сложило са овом тврдњом, док њихову перцепцију није делио ниједан представник средњих и великих предузећа. Око 40% учесника на дискусијама у фокус групама је потврдило да им треба више информација о доступним изворима финансирања и да им је потребна подршка приликом дефинисања адекватне врсте финансијске подршке за њихово предузеће.

Графикон 25. До које мере се слажете са изјавом: „информације о финансијским услугама су добро познате у оквиру пословног сектора”? Лево: сва предузећа/ Десно: величина предузећа

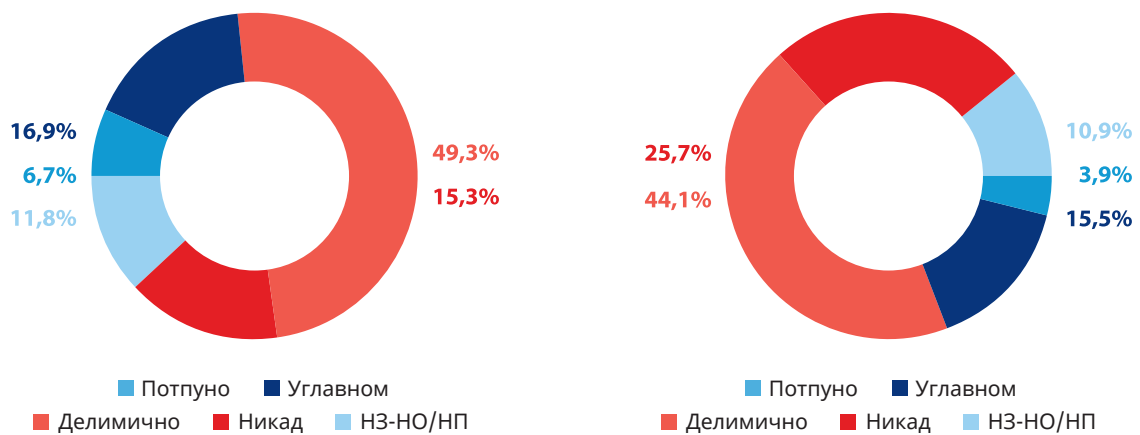
Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

105 OECD, Индекс политике за МСП: Западни Балкан и Турска, 2019.

5.6 Адекватност доступних извора финансирања

Све у свему, доступни финансијски производи и услуге су ретко кад у потпуности прилагођени реалним потребама предузећа. Само 6,7% наших испитаника је сматрало да ови производи и услуге потпуно одговарају предузећима различитих величина, док је 15,3% изразило супротно мишљење (Графикон 26). Додатних 49,3 посто је изјавило да су ови производи и услуге само делимично адекватни. Ситуација је била гора у случају ММСП, где само 3,9 посто сматра да су доступни финансијски производи прилагођени њиховим потребама, а 25,7% се не слаже са тврдњом датом у питању. Потоње дискусије у фокус групама су откриле да нису само извори финансирања неадекватни већ и постојећи програми за подршку ММСП (на пример, они које нуде Развојна агенција Србије или Фонд за развој). Већина учесника их никад није користила јер нису били прилагођени њиховим потребама. Штавише, ови програми често имају нејасне услове, компликоване процедуре и уопште су нетранспарентни.

Графикон 26. Да ли су финансијски производи и услуге прилагођени потребама предузећа различитих величина генерално (лево) и ММСП специфично (десно)?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

6. Образовање, обука и доживотно учење

6.1 Преглед законодавног и институционалног оквира и оквира политика

Због своје посвећености процесима европских интеграција Србија је развила релевантни законодавни и институционални оквир, као и оквир политика у циљу унапређења квалитета и инклузивности образовања. Током претходних неколико година је усвојен низ битних закона који уводе реформе у образовном сектору, где у најбитније спадају закони о високом образовању (2017.), образовању одраслих (2017.), националном оквиру квалификација (2018.) и студентским организацијама (2021.). У јуну 2021. године је усвојена нова стратегија развоја образовања и васпитања у Србији до 2030.¹⁰⁶ која за циљ има даље усклађивање образовних политика са садашњим кретањима на тржишту рада и европским стандардима. Министарство просвете, науке и технолошког развоја (МПНТР) је главно тело задужено за осмишљавање и спровођење образовне политике у Србији на свим нивоима. МПНТР координише рад два завода: Завода за унапређивање образовања и васпитања и Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања. Прва од ове две институције је задужена за осмишљавање плана и програма за основно и средње образовање и образовање одраслих, као и састављање друге техничке документације. Друга се бави осигурањем квалитета основног и средњег образовања и екстерним евалуацијама рада школа. Такође је активна и на пољима истраживања и развоја и националних и међународних процена.¹⁰⁷

Србија је остварила значајан напредак по питању свог оквира вештина. Тако је 2018. усвојен национални оквир квалификација за Србију (НОКС) који представља инструмент за идентификацију, креирање и класификацију квалификација у складу са потребама тржишта рада, целоживотног учења, науке и друштва уопште.¹⁰⁸ Успостављена је и институционална инфраструктура за примену НОКС. Тачније, основан је Савет за национални оквир квалификација као саветодавно тело Владе које даје препоруке о поступку планирања и развоја људског потенцијала у складу са јавним политикама на пољу целоживотног учења, запошљавања, професионалне оријентације и саветовања.¹⁰⁹ Савет има овлашћење да предлаже стандарде квалификација за све нивое НОКС. Република Србија је такође основала Агенцију за квалификације која обавља административне и техничке послове, пружа стручну подршку Савету и предлаже мере осигурања квалитета у оквиру целокупног образовног система. Коначно, успостављени су и Секторски савети за вештине као саветодавна тела заснована на принципу социјалног партнерства чија главна функција је да дефинишу потребе за квалификацијама на српском тржишту рада. Генерално гледајући, Србија

¹⁰⁶ Овај документ идентификује два стратешка циља који покривају готово цео образовни систем. Први циљ се односи на унапређење квалитета, правичности и приступачности предуниверзитетског образовања (примарног и секундарног), док се други односи на високо образовање.

¹⁰⁷ Министарство је такође добило стручне савете и подршку три независна савета: Националног просветног савета (НПС), Савета за стручно образовање и образовање одраслих (ССООО) и Савета за високо образовање (СВО). Чланове сва три савета поставља Влада и они су представници кључних актера из својих области.

¹⁰⁸ Закон о националном оквиру квалификација Републике Србије (Службени гласник РС 27/2018). Треба напоменути да су Закон о основама система образовања и васпитања, Закон о високом образовању и Закон о образовању одраслих у општим цртама усклађени са НОКС. Више од тога, Закон о образовању одраслих дефинише препознавање ранијег учења као један од начина за стицање квалификација.

¹⁰⁹ У савету седе доносиоци одлука из сектора просвете, запошљавања, младих, привреде, локалне самоуправе и здравствене заштите, као и представници социјалних партнера, Привредне коморе Србије, НСЗ, удружења средњошколских и високошколских установа и организација цивилног друштва.

поседује модерну структуру за управљање вештинама. Међутим, потребно је уложити више напора у изградњу капацитета новооснованих институција и обезбедити њихову адекватну координацију која је кључна за успешну реализацију НОКС.¹¹⁰

Држава поседује солидну основу за унапређење и изградњу висококвалификоване радне снаге. Скоро сва деца су укључена у обавезно основно образовање, а стопе учешћа на другим нивоима, укључујући техничку обуку, су такође веома високе. Учешће у вишем средњем образовању се значајно повећало током претходних година и сад износи око 87%, што је више од просека Западног Балкана и ЕУ.¹¹¹ Поред тога, у Србији бележимо висок проценат ученика који уписују више стручне школе: око 74% ученика уписује средње стручне школе, а не гимназије, што је далеко изнад европског просека од 48%.¹¹² Постоје две опције средњег стручног образовања у Србији: трогодишње и четворогодишње школе. Четворогодишње такође нуде могућност каснијег преласка у терцијарно образовање. Након усвајања Закона о дуалном образовању у 2017. години, као и релевантних подзаконских аката, Србија је 2019. почела да реализује дуални модел средњег стручног образовања. Дуални профили додељују најмање 20% и највише 80% укупног фонда часова средњих стручних предмета учењу на раду. Са стопом учешћа у терцијарном образовању од 67,8%, Србија је близу европског просека.¹¹³ Кад су у питању исходи образовања, Србија постиже добар успех у поређењу са сличним земљама у региону, као што и показују њени релативно добри резултати на међународним такмичењима (као што је, нпр. *PISA*) и њене компаративно високе стопе уписивања и завршавања школовања на свим нивоима образовања.¹¹⁴ Ипак, потребна су додатна унапређења како би Србија дошла на ниво европског просека по већини међународних показатеља.

Упркос недавним реформама, образовни систем и даље није адекватно прилагођен потребама тржишта рада. Током 2020. је забележен додатни пад незапослености на тржишту рада, што је нарочито одражавало ниже стопе учешћа током кризе.¹¹⁵ Пре кризе, стопа запослености је достигла 49 посто, док је стопа незапослености (15-64) пала на 10,4 посто у 2019.¹¹⁶ Пошто је одређени број радника напустио радну снагу, стопа незапослености је додатно опала на 9 посто у 2020. години, са истовременим благим порастом запослености (49,1 посто).¹¹⁷ Међутим, стопа незапослености младих испод 25 година је око три пута већа у односу на целокупну радну снагу. Стопа незапослености младих (15–24) је спала са 27,5% из 2019. на 26,6% у 2020. али је и даље висока док стопа младих (15-24) који нису запослени, у образовању нити похађају обуку (тзв. *NEET*) је порасла на 15,9% у 2020. док је у 2019. износила 15,3 посто.¹¹⁸ Незапосленост младих је највиша међу високообразованима што указује на значајну неусклађеност понуде вештина и

110 Тренутно неке од ових институција не функционишу на очекиваном нивоу (на пример, Агенција за квалификације тренутно ради са 60% предвиђеног особља)

111 *OECD Development Pathways, Multidimensional Review of the Western Balkans: Assessing Opportunities and Constraints*, 2021. Обавезно образовање у Србији укупно траје девет година. Деца улазе у систем обавезног образовања са 5,5 година и напуштају га са 14,5. Треба напоменути да социоекономски положај породице неког ученика игра важну улогу приликом одлучивања да ли ће ићи у средњу стручну школу или гимназију. Ученици из боље ситуираних породица у већем проценту иду у гимназије. Налази *PISA* истраживања показују да постоји велики јаз између исхода учења у средње стручним школама и гимназијама. Ученици из средњих стручних школа показују ниже нивое математичких и језичких вештина од њихових вршњака гимназијалаца. Поред тога, постоји више од пет пута већа вероватноћа да ће социоекономски угрожени ученици ићи у средњу стручну школу, што сугерише да постојећи механизми за усмеравање можда одржавају пре материјалну ситуацију ученика него њихове способности.

112 Ibidem.

113 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021.

114 Тачније, српски образовни систем постиже боље резултате на тестовима за средњошколце од суседних економија.

115 Економска криза је довела до пада незапослености и пораста неактивности јер су појединци који нису били у стању да траже посао или да почну да раде због мера за спречавање ширења вируса класификовани као неактивни.

116 Републички завод за статистику, Анкете радне снаге за 2019. и 2020.

117 Ibidem.

118 Ibidem.

потражње за истима. Висок постотак младих радника је ангажован на ниско плаћеним пословима: 22,9% у поређењу са европским просеком од 17,2%. Постоји огромна вероватноћа да ће млади радници имати ниске зараде (21,4%) него они изнад 30 година старости (13,9%).¹¹⁹ Штавише, стопа запослености младих са дипломом средње стручне школе (20-34) износи 53,6%, што је знатно мање од стопе запослености исте ове категорије у ЕУ, где износи 76,8%.¹²⁰ Слаба инклузија делује као подстицајни фактор при доношењу одлуке о емиграцији, што заједно са сталним дугорочним демографским притисцима представља претњу по развојни потенцијал Србије. У просеку, Србију је током последњих година напуштало око 30 до 60 хиљада људи годишње, од којих је једна четвртина високообразована.¹²¹

Неусклађеност вештина¹²² одражава постојеће слабости образовног система. Образовни систем се споро прилагођава променама на тржишту рада. Општи национални план и програм средњег образовања није био ажуриран две деценије пре 2018. кад су уведени изборни предмети. Упркос високој стопи уписивања средње стручних школа, већина њих користи само делимично ажуриране курикулуме и немају посебну опрему потребну за практичну наставу. Слаба одговорност у вишем образовању доводи до дугог и тешког преласка са школовања на запошљавање.¹²³ Финансирање државних универзитета се заснива на буџету креираног по ставкама, не према учинку. За креаторе политика у Србији је тешко да процене делотворност политика, као и да оцене учинак професора и студената, пошто су информатички системи, као и системи за праћење и евалуацију недовољно развијени. Како би пратило спровођење претходне образовне стратегије¹²⁴ МПНТР је користило читав низ показатеља који су међутим били базирани углавном на системским улазним и излазним елементима, док је број показатеља исхода био релативно ограничен пошто Србија не спроводи редовну процену успеха ученика у учењу.¹²⁵ Држава мора да се ослања на међународне процене (које нису специфичне за српски контекст) и националне испите (који не пружају податке о успеху у учењу током претходних година школовања) како би имала упоредиве податке о напретку ученика. Штавише, чак и кад су информације доступне, недостатак особља у специјализованим јавним установама са релевантним искуством омета реализацију свеобухватног система процене.¹²⁶

Постоји доста простора за унапређење приступа целоживотном учењу у Србији, као и његовог квалитета. Генерално посматрано, стопа учешћа одраслих у образовању у Србији је прилично ниска.¹²⁷ Анкета о образовању одраслих из 2016.¹²⁸ показује да је 19,8% одраслих

119 Групација Светске банке/Бечки институт за међународне економске студије, *Western Balkans Labour Market Trends*, 2019.

120 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021.

121 Радоњић о. и Бобић М., *Brain Drain Losses – a Case Study of Serbia*, International Migration, 2020.

122 Неусклађеност вештина представља разлику између вештина коју послодавци траже и оних које појединци поседују. Једноставно речено, то је неусклађеност између квалификација и послова. То значи да систем образовања и обуке не обезбеђује вештине за којима постоји потражња на тржишту рада, или да привреда не ствара послове који одговарају вештинама појединаца.

123 Период који је младој особи у Србији потребан да нађе први стабилни посао износи две године (у поређењу са 6,5 месеци у ЕУ).

124 Претходна стратегија развоја образовања у Србији је усвојена 2012. а истекла 2020. године.

125 Пре 2018. године, Србија није спровела националну процену још од 2006. Влада планира да формулише нову националну процену засновану на пилотском инструменту који је реализован 2018. Ово подразумева јединствени информациони систем просвете који ће бити повезан са централним регистром обавезног социјалног осигурања и тиме омогућити праћење учинка дипломаца на тржишту рада што ће заузврат подржати формулисање бољих образовних политика које би одговориле на потребе тржишта рада.

126 Извештај МПНТР, 2018. Слично важи и за проблеме са капацитетом који ометају рад специјализованих завода који пружају техничку експертизу или формулишу одређене политике, као што су Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања или Завод за унапређивање образовања и васпитања. Док несумњиво поседују стручно знање, ове институције имају мањак особља и средстава. На пример, током 2017., године је мање од половине радних места у ЗВКОВ било попуњено (15/33), где је мало запослених обучено за квантитативна истраживања или пак има искуства из области статистике, психометрике и осмишљавања анкета.

127 Европска комисија, Радни документ особља Комисије, *Извештај за Србију за 2019*, 2019.

учествовало у некој врсти формалног или неформалног образовања или обуке током 2016. године, што је мало више него у 2011. (16,5%) али такође доста испод просека земаља чланица ЕУ (45,1%). Стопа учешћа је била највиша међу младима (25-34), нарочито у случају високообразованих жена у урбаним срединама. Највећим делом је дата обука била повезана са радом, обављала се на послу, током радног времена и послодавац је плаћао. Мање од трећине предузећа је имало редован контакт са образовним системом, а нешто мање од половине је самостално реализовало обуку.¹²⁹ Целоживотно учење може да потпомогне око усклађивања вештина након завршетка формалног образовања, као и око хватања у коштац са изазовима дугорочне незапослености. Тренутно на универзитетима постоји пет центара за целоживотно учење, а формулисан је и пакет курсева и програма обуке. Стопа учешћа у целоживотном учењу је благо опала у 2020. кад је износила 3,7 % (у поређењу са 4,3% током претходних година), где је била нарочито ниска међу ниско квалификованим одраслим лицима (0,3%) што је знатно испод европског просека (9,2%).¹³⁰

6.2 Образовни показатељи

Србија троши мање средстава на образовање од упоредивих земаља. Бројне студије су показале да земље које више улажу у образовање могу да очекују боље резултат на тестовима и више стопе дипломирања, укључујући и међу ученицима из породица са нижим дохотком.¹³¹ Светска банка мери износ средстава које држава утроши на образовање изражен у процентима БДП-а, узимајући у обзир текуће и капиталне јавне расходе на образовање, као и државне субвенције додељене приватним образовним установама. Од 2014. до 2017. године, Србија је трошила много мање на образовање од упоредивих земаља (Табела 3). На пример, Србија је током 2017. године уложила 3,7% свог БДП-а у образовање, што је знатно ниже од расхода у државама са најбољим учинком, тачније Аустрији (5,4%) и Словенији (4,8%). Генерално је дошло до постепеног и спорог смањења државног улагања у образовање које је спало са 3,9% БДП-а у 2014. години на 3,6 у 2018. Овај пад је био још наглашенији 2019. године, кад је на образовање утрошено око 3,3% БДП-а, што је испод европског просека од 4,7%.¹³² Слично томе, недавна евалуација образовног система је указала на хронично недовољно финансирање образовног/школског система.¹³³ Ниво јавних расхода на образовање у Србији, нарочито на секундарном нивоу је имао велики утицај на образовне исходе. Укупни јавни расходи за секундарно образовање су релативно ниски у поређењу са суседним и европским државама, упркос високим стопама уписа у средњу школу. Низак ниво средстава одређених за секундарно образовање можда одражава чињеницу да су ови програми и даље углавном засновани на теорији, што представља још један јаз на секундарном нивоу.

Исходи образовања у Србији су релативно лоши, али се побољшавају. Индекс образовања је још један битан показатељ који се рачуна као просек медијане година школовања (одраслих >25 година) и очекиваних година школовања (деце) – где се сваки од ових фактора рачуна као 50% и добија се тотална вредност индекса на скали од 0 до 1. Као што се да видети из табеле 3,

128 Републички завод за статистику, 2018, Анкета о образовању одраслих, 2016. Анкета о образовању одраслих се организује на сваких пет година. Последња је спроведена 2016. <https://www.stat.gov.rs/sr-Cyrl/oblasti/obrazovanje/obrazovanje-odraslih-i-celozivotno-ucenje>

129 Републички завод за статистику, 2018, Анкета о образовању одраслих, 2016.

130 Такође треба нагласити да је стратегија образовања усвојена 2012. (која је истекла 2020.) предвиђала да учешће одраслих у образовању порасте са 3% у 2008. годинина 7% у 2020. Међутим, од 2012. проценат лица узраста од 25 до 64 године укључених у целоживотно образовање у Србији не прелази 4%.

131 Неколико недавних истраживања која су користила веће пакете података и квази-експерименталне методе су дозволила доношење кредибилнијих тврдњи о узрочности. Иако су спроведена у САД. Очекује се да су дати ефекти потенцијално још израженији у земљама са нижим/средњим дохотком. За више информација, види: С. Kirabo Jackson. *Does School Spending Matter? The New Literature on an Old Question, An Equal Start: Policy and Practice to Promote Equality of Opportunity for Children*, 2020.

132 Европска комисија, *Извештај за Србију за 2021*, 2021.

133 OECD Development Pathways, *Multidimensional Review of the Western Balkans: Assessing Opportunities and Constraints*, 2021.

у периоду између 2014. и 2019. године, Србија је имала најнижи индекс образовања у поређењу са другим државама, што додатно потврђује претходне резултате. Са индексом од 0,78 у 2019. била је нешто лошија од Хрватске (0,81) и Мађарске (0,82) док значајно заостаје за Словенијом, земљом са најбољим учинком (0,91). Међутим, као резултат реформи образовног система, дошло је до одређених побољшања у периоду од 2014. до 2019. године. Србија је унапредила свој индекс образовања много брже од било које упоредиве земље.

Табела 3. Издаци државе на образовање, укупно (% БДП-а)

Индекс	Државе	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Издаци државе на образовање (изражени у % БДП-а)	Аустрија	5,5	5,5	5,5	5,4	н/д	н/д
	Словенија	5,3	4,9	4,8	4,8	н/д	н/д
	Мађарска	4,6	4,5	4,7	4,7	н/д	н/д
	Хрватска	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
	Србија	3,9	3,8	3,6	3,7	3,6	н/д
Индекс образовања (0-1)	Аустрија	0,85	0,86	0,86	0,87	0,87	0,87
	Словенија	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,91
	Мађарска	0,82	0,82	0,82	0,82	0,82	0,82
	Хрватска	0,80	0,80	0,80	0,80	0,80	0,81
	Србија	0,75	0,75	0,78	0,78	0,78	0,78

Извор: База података и извештаји о људском развоју Светске банке

Србија има најгори учинак међу свим земљама са којима се врши поређење кад је у питању Индекс људског капитала Светске банке. Индекс људског капитала (ИЉК) представља међународни показатељ који мери људски капитал који дете рођено данас може да очекује да ће достићи са 18 година узимајући у обзир опасности од лошег здравственог стања или лоших образовних могућности који су присутни у његовој земљи. Индекс укључује мере различитих димензија људског капитала: здравља (стопе преживљавања деце и одраслих), као и квантитет и квалитет школовања (очекивано трајање школовања и резултати на међународним тестовима). Ажурирани ИЉК за 2020. садржи најновије доступне податке и даје резултате за 174 државе. Слика 16 показује ИЉК током три одвојена периода, тачније за 2010, 2018. и 2020.¹³⁴ Србија је у 2020. години имала лошији резултат (0,68) од скоро свих других земаља осим Мађарске која је имала исти индекс. То значи да се очекује да ће дете које се данас роди у Србији до 18. године постићи 68% свог пуног потенцијала, док ће они рођени, нпр. у Словенији достићи 77%.

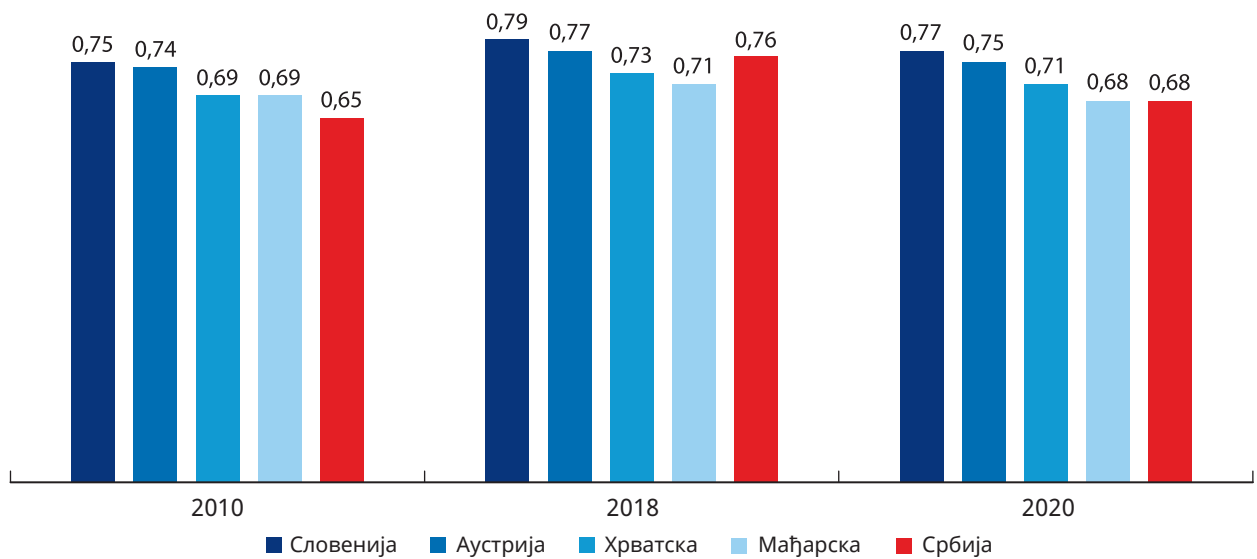
6.3 Проблем са вештинама

Недостатак вештина¹³⁵ постаје све већа реална препрека пословању у Србији. Значајан проценат испитаника анкете о ПООП (33,8%) је проценио да недостатак вештина има негативан или екстремно негативан утицај на њихова предузећа, док је 37,3% тај утицај видело као донекле

¹³⁴ Подаци искоришћени за израчунавање ИЉК за 2020. су они који су били доступни пре избијања пандемије. Стога тачан ефекат пандемије још увек није познат и ИЉК за 2020. постаје основа за будућа поређења.

¹³⁵ Недостатак вештина не подразумева њихову неусклађеност ако слободна радна места остају непопуњена, али може да је створи уколико послодавци који не могу да нађу потребне вештине на крају ангажују раднике који нису довољно квалификовани за одређени посао. Коначно, термин јаз у вештинама се обилно користи кад ниво вештина постојеће радне снаге није довољно висок да одговори на захтеве предузећа.

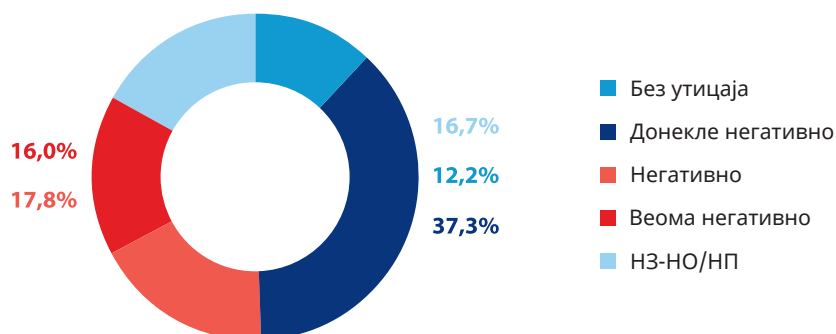
Слика 16. Индекс људског капитала

Извор: Ажурирани Индекс људског капитала за 2020. – Људски капитал у доба COVID-19.

негативан (Графикон 27). Налази анкете потврђују резултате анектирања послодаваца које је Национална служба за запошљавање спровела 2017. године, где је 29,3 посто предузећа пријавило проблеме са запошљавањем нових радника, углавном због недостатака потребних вештина, што је пак представљало повећање у односу на 14 посто забележених 2014. године. Штавише, по анкети предузећа коју је Светска банка спровела 2019. године, недостатак приступа квалификованом особљу је навођено као друга најчешћа препрека пословању у Србији. STEP анкета послодаваца за Србију¹³⁶ је открила да потешкоће у запошљавању квалификоване радне снаге погађа нарочито динамична предузећа. Предузећа која су увела технолошке иновације током претходне три године обично имају више могућности за раст и постоји већа вероватноћа да ће запошљавати нове раднике, али више њих наводи недостатак вештина код кандидата као проблем.

Графикон 27. Како недостатак вештина у понуди утиче на развој предузећа?

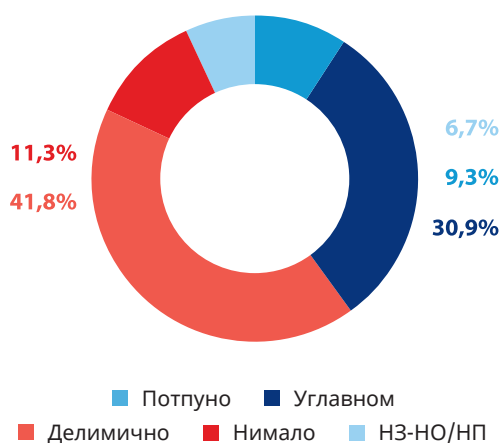
Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Анкета о ПООП показује да средње стручне и више образовне установе не снабдевају ученике у довољној мери са вештинама релевантним за свет рада. Само 9,3% испитаника је сматрало да су ученици у потпуности спремни за тржиште рада, а додатних 30,9% је било мишљења да су углавном припремљени за запошљавање (Графикон 28). Насупрот томе, додатних 53,1 % је проценило да су ученици само делимично припремљени или потпуно неприпремљени

136 Светска банка, STEP Анкета послодаваца, Србија, 2015-2016.

да одговоре на потребе предузећа. Дискусија у фокус групама је додатно потврдила ове налазе. Поред специфичних вештина потребних за рад, учесници у фокус групама су потцртали значај социоемоционалних вештина (издржљивост, тимски рад, отпорност на стрес, поузданост) које постају све битније, али које нису добро интегрисане у курикулуме.

Графикон 28. Да ли средње стручне и више образовне установе ученике снабдевају вештинама које ће им требати на послу?

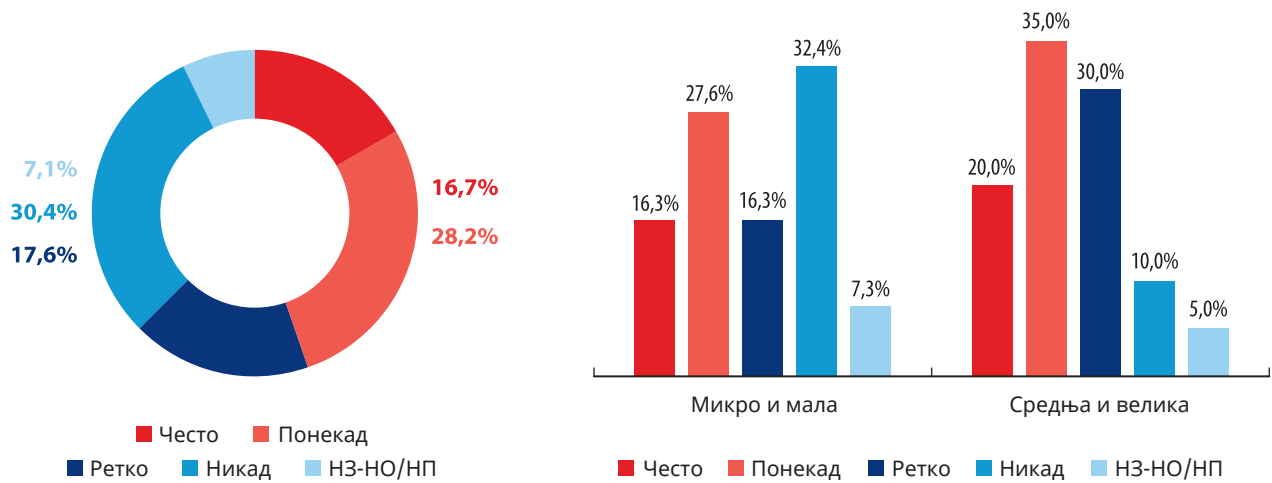

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Већина анкетираних предузећа која су запошљавала нове раднике су имала проблема да нађу лица са одређеним вештинама, нарочито висококвалификоване. Око 45% испитаника је пријавило сталне или честе потешкоће по питању ангажовања радника са одговарајућим вештинама, где је овај проблем био акутнији у случају средњих и великих (55%) (Графикон 29). Додатних 17,6% је такве потешкоће имало само повремено, док је 30,4% изјавило да нису имали никакве проблеме са ангажовањем квалификованих радника. Учесници у фокус групама су такође поменули да овакву ситуацију додатно погоршава проблем преквалификованости¹³⁷, нарочито код дипломаца. Заиста, послодавци плаћају премију на зараду од око 7,9% за високообразоване раднике, што значи да су зараде за отприлике 7,9%, по свакој години вишег образовања. Међутим, високошколске дипломе не гарантују нужно да дипломци поседују потребне вештине. Генерално говорећи, ученици у фокус групама су били мишљења да су вештине свршених ученика средњих стручних школа мало релевантније од вештина свршених гимназијалаца.

137 Преквалификовање може бити резултат превелике понуде факултетских дипломаца и/или недостатака одређених вештина међу свршеним студентима уколико не добијају техничке и меке вештине које послодавци траже, као и слабости процеса преласка из школе на посао. Прва радна искуства дипломаца тако могу бити у пословима који захтевају много нижи ниво образовања. Нека особа може истовремено бити преквалификована и недовољно квалификована.

Графикон 29. Да ли је ваше предузеће имало потешкоћа приликом налажења запослених са одређеним вештинама током последње три године? Сва предузећа (лево) и предузећа по величини (десно)

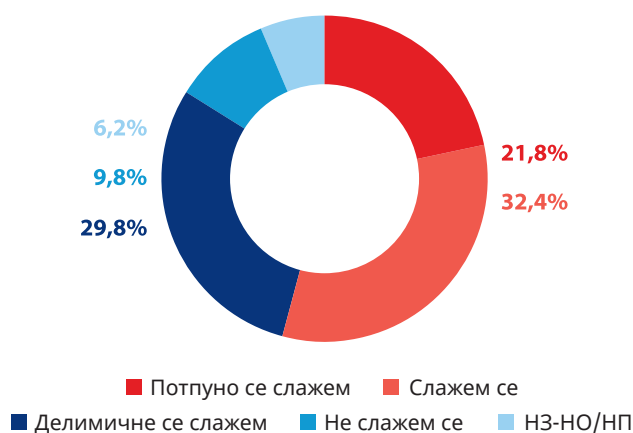

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Више од половине испитаника је оценило недостатак сарадње између предузећа и релевантних кључних актера као велику препреку развоју правог пакета вештина у правом моменту. Без сарадње између доносилаца одлука, представника пословног сектора, образовних установа и других кључних актера је тешко разумети (и предвидети) потребе предузећа те осмислити и реализовати делотворне образовне политике и програме. Упркос последњим напорима Владе на пољу промовисања веће сарадње и координације у области образовања, 54,2% испитаника анкете о ПООП сматра да недостатак координације између потреба предузећа и понуде образовног система представља значајну препреку изградњи и одржавању квалификоване радне снаге, при чему додатних 29,8% делимично подржава ово мишљење (Графикон 30). Један од програма која је НЗС покренула, тачније *Моја прва плата*,¹³⁸ је поменут у фокус групама као пример доброг утицаја на запошљавање. Један број испитаника који је учествовао у овом програму је поменуо да су обављали менторски рад са одабраним кандидатима и касније их запослили за стално. Поред тога, учесници су потцртали јаку потребу за систематском координацијом и сарадњом на пољу прилагођавања образовне понуде стварним потребама предузећа. Штавише, послодавци су поменули потребу за предвиђањем будућих потреба, нарочито узимајући у обзир брзину технолошког развоја.

¹³⁸ НЗС је покренула *Моју прву плату* у другој половини 2020. Младима запосленим преко овог програма се исплаћује месечно давање: 20 000 динара онима са средњом стручном спремом и 24 000 динара онима са високом, а обезбеђена је надокнада у случају повреде на раду или професионалних обољења за лица укључена у програм. Програм је нарочито намењен послодавцима из неразвијених општина.

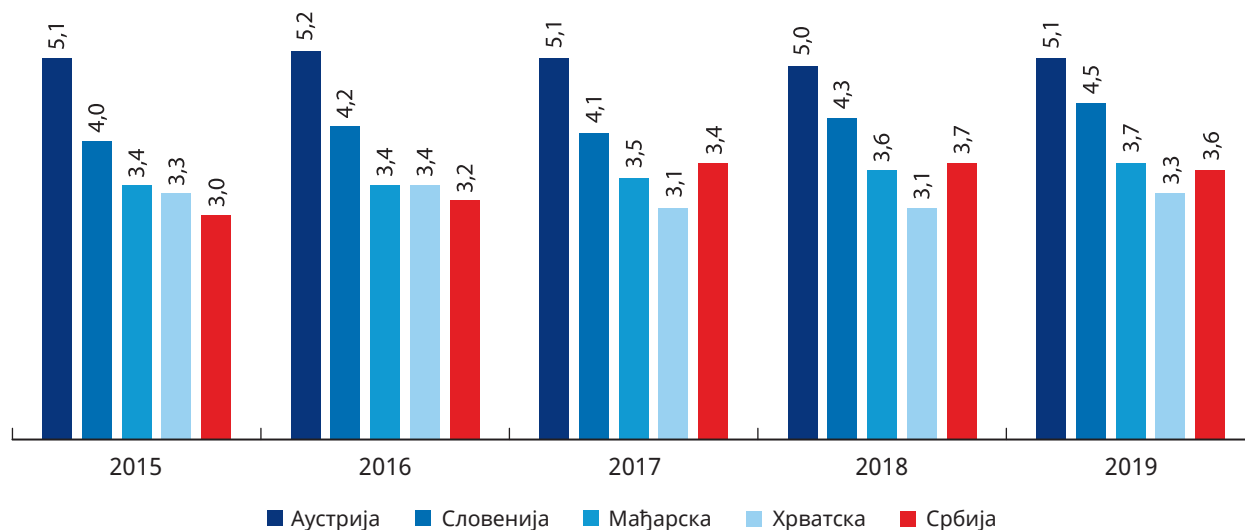
Графикон 30. До које мере се слажете са изјавом да „недостатак координације између потреба предузећа и понуде образовног система представља значајну препреку развоју и одржавању квалификоване радне снаге“?

Извор: Анкета програма Подстицајно окружење за одржива предузећа

Српска предузећа постају све свеснија потребе за сталним инвестирањем у своје људске ресурсе. Показатељ обима обуке особља, који израчунава Светски економски форум, показује спор али постепени пораст инвестиција српских предузећа у обуку особља. Србија је 2019. године са индексом од 3,6 значајно заостајала за Аустријом (5,1) и Словенијом (4,5), али је била скоро на нивоу Мађарске (3,7) и боља од Хрватске (3,3). Учесници у фокус групама су изразили спремност да инвестирају у усавршавање запослених. По њима, већина обука организованих током последње две године су биле повезане са послом. Занимљиво је да су послодавци исказали спремност да инвестирају у побољшање социоекономских вештина својих радника с обзиром на њихов растући значај. Међутим, очекују много већу подршку државе по питању програма целоживотног учења, које сматрају недовољно развијеним. Такође су изразили јаку подршку програмима дуалног образовања.

Слика 17. Обим обуке запослених

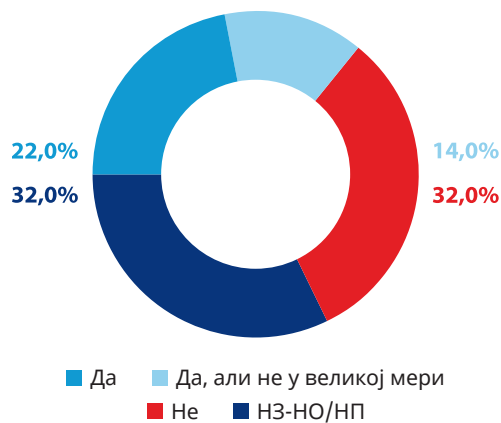

Извор: Анкета извршних директора Светског економског форума

Напомена: Кад је у питању показатељ обима обуке запослених, Анкета Светског економског форума менаџере пита да дају своје стручно мишљење на тему: "Генерални приступ предузећа у вашој земљи људским ресурсима је: да мало улажу у обуку и усавршавање запослених (1), да пуно улажу како би привукла, обучила и задржала запослене (7)".

Анкета о ПООП показује да прилике за обуку и образовање одраслих нису широко доступне у Србији. Око 64% предузећа је било убеђено да не постоје државни програми за обуку и који би могли да реше проблем недостатка вештина, или нису знали за њих. Од 34% предузећа која су била свесна постојања државних програма, 14% је приметило да је било тешко приступити тим програмима. И заиста, учешће одраслих у образовању у Србији је ниско. Анкета о образовању одраслих из 2016.¹³⁹ показује да је скоро половина испитаника (47%) желела да учествује у образовању одраслих, али није то могла због трошкова образовања/обуке, породичних разлога, распореда (нпр. преклапања са радним временом) и недостатка адекватне обуке. Са тачке гледишта послодаваца, мање од трећине послодаваца одржава редовни контакт са образовним системом. Сматра се да овако ниске стопе учешћа одражавају недостатак капацитета за процену вештина, као и ограничено знање о повраћају улагања у обуку.

Графикон 31. Да ли су доступни државни програми за запошљавање и обуку који би могли да помогну око недостатка квалификација?

Извор: Анкета програма *Подстицајно окружење за одржива предузећа*

Препоруке

Унија послодаваца Србије предлаже следеће приоритетне мере Влади у циљу додатног унапређења пословног окружења, повећања отпорности предузећа и убрзања социоекономског опоравка.¹⁴⁰

Добро управљање

Појачати делотворност, ефикасност и одговорност јавне управе: Пре свега, Србија мора да убрза довршавање реформе јавне управе. Разграничења одговорности између различитих институција јавне управе морају да буду јасно дефинисана како би се избегло преклапање функција и нејасна хијерархија извештавања. Неопходно је ојачати и институционалну координацију како би се унапредило спровођење и праћење постојећих реформи. Потребно је успоставити делотворније механизме који би осигурали висококвалитетну контролну улогу Секретаријата за јавну политику која би омогућила делотворну примену закона о планском систему. Сектор јавних услуга мора да унапреди своју ефикасност путем смањења броја и обима бирократских процедура, повећања транспарентности и ојачавања е-Управе, што укључује и електронске услуге за предузећа. Од подједнаке је важности да се ојача интегритет државне службе уз помоћ професионализма и запошљавања заснованог на заслугама, као и смањења претераног броја позиција вршилаца дужности виших руководиоца. На крају, али не и најмање битно, потребно је успоставити јединствен, свеобухватан и транспарентан систем за планирање капиталних инвестиција и управљање истима.

Побољшати транспарентност и одговорност Владе на пољу борбе против корупције и праксе „тражења ренте“: Морају бити успостављени делотворни механизми како би се избегло наметање мита и других облика корумпираних исплата предузећима приликом пријављивања за дозволе и лиценце или током инспекцијског надзора. Један од кључних корака на пољу обезбеђивања делотворнијих механизма за борбу против корупције су измене и допуне постојећих законских одредби са циљем обезбеђивања независности судства, између осталог и смањивањем политичког утицаја на избор и именовање судија. Штавише, неопходно је унапређење правног оквира о узбуњивачима. Влада мора да обезбеди заштиту узбуњивача и истражи оптужбе у случајевима високе корупције како би ојачала поверење у институције за борбу против корупције. Јавне набавке су једна од области најподложнијих корупцији. Дужност је Владе да свим квалификованим понуђачима обезбеди равноправну прилику да учествују на тендеру и ограничи злоупотребу ванредних поступака. Такође постоји хитна потреба за усвајањем нове стратегије за борбу против корупције и припадајућег акционог плана, као и за успостављањем делотворног координационог механизма за делотворну борбу против корупције.

Социјални дијалог

Препознати улогу и повећати утицај трипартитног Социјално економског савета (СЕС) на формулисање политика и закона: Влада би требало да у потпуности препозна улогу СЕС-а као главног трипартитног саветодавног тела и доследно укључује социјалне партнере од раних фаза формулисања закона и политика. Како би улога СЕС-а била препозната, Влада би требало да се постара да одговарајући званичници присуствују састанцима савета и да прекине са тренутном

¹⁴⁰ УПС ће формулисати детаљни акциони план са специфичним показатељима на основу ових приоритета.

праксом честог замењивања кључних министара њиховим заменицима. Истовремено, влада би требало да се у потпуности суздржи од заобилажења расправе у оквиру СЕС-а и коришћења хитног поступка за усвајање закона који спадају у обим рада савета. Влада и народна скупштина би требало да захтевају да сви предлози закона који стигну на скупштинско разматрање буду праћени препорукама СЕС-а. У складу са примером неких европских земаља (као што су Француска, Италија, Португал и Румунија), креатори политика би требало да размотре уношење СЕС-а у устав Србије како би показали сву своју посвећеност социјалном дијалогу.

Значајно повећати техничке капацитете социјално економских савета на свим нивоима: Влада би требало да одвоји више средстава и људских ресурса за секретаријате и специјализоване одборе социјално економских савета како би они могли да испоруче висококвалитетне исходе и обезбеди им редован приступ екстерној експертизи (академским институцијама, експертским групама, итд.). Изградња адекватних техничких капацитета је од кључног значаја за способност социјално економских савета да покажу своју делотворности дају значајан допринос процесима креирања закона и политика. Функционалне институције социјалног дијалога су од суштинског значаја за хватање у коштац са ефектима продужене кризе изазване пандемијом вируса КОВИД-19 и дефинисање заједничких решења за инклузиван и одржив опоравак.

Подстицајни правни и регулаторни оквир

Унапредити предвидљивост пословног окружења и квалитет регулативе: Предвидљивост пословног окружења мора да буде значајно унапређена како би предузећа могла да прилагоде своје пословање новим законима и променама регулативе у прописаном року. Неопходно је организовати опсежне консултације са пословном заједницом (укључујући и у оквиру социјално економских савета) доста пре промена регулативе и свим предузећима пружити додатне смернице за тумачење нових закона и прописа. Тренутно предузећа морају да уложе значајне ресурсе и ангажују екстерне консултанте како би била у току са свим законским променама, што нарочито представља проблем за мања предузећа. Потребно је уложити додатне напоре у унапређење квалитета прописа како би се обезбедило да буду јасни и лаки за праћење. Штавише, потребно је да измене закона усвојене у оквиру процеса приступања ЕУ буду доследне. Усвајање секундарних прописа којима се руководи практично спровођење примарног законодавства би требало да се одвија без одлагања како би се избегле неизвесност и противуречности.

Смањити регулаторно и административно оптерећење предузећа: Неопходно је додатно оптимизовати трошкове пословања како би се подржао развој предузећа и охрабрило предузетништво и отварање нових предузећа. Опорезивање рада (нарочито доприноси за социјално осигурање) и плаћања по основу посредног опорезивања, где је најургентније решити питање парафискалних намета, треба да буду ревидирани и смањени. Поред тога, неопходно је значајно поједноставити Пореску управу, а просек пореских уплата на годишњем нивоу (којих је тренутно 33) смањити за бар половину. Иако је број уплата већ упола смањен у односу на 2014. (са 67 на 33), и даље је знатно већи него у свим упоредивим државама, тачније Аустрији (11), Мађарској (12) и Хрватској (12). Штавише, Влада би требало да убрза успостављање јединствених шалтера (који тренутно постоје у 14 општина и градова) као јединствене тачке за контакт са државним органима. Јединствени шалтери би требало да пружају неколико интегрисаних функција, као што су отварање предузећа, пореске формалности након регистрација правног лица и издавање докумената, лиценци и дозвола.

Лојална конкуренција

Обезбедити конкурентну неутралност приликом спровођења правила конкуренције: Државни органи морају да обезбеде уравнотежен регулаторни третман тако да предузећа-конкуренти буду подложна еквивалентним правилима конкуренције независно од њиховог већинског власништва или правне форме, као и да се приликом спровођења тих правила не прави разлика између државних предузећа, страних инвеститора и домаћих приватних предузећа. Постоји јасна потреба да се настави рад на прављењу новог нацрта закона о заштити конкуренције као и на даљем усклађивању правила законодавног оквира о државној помоћи са правним тековинама ЕУ. Институционални капацитет Комисије за заштиту конкуренције (КЗК) треба да буде додатно повећан, а управни поступци које она примењује усклађени са последњим изменама и допунама Закона о општем управном поступку. Изузетно је битно да се повећају капацитети и специјализација судства са аспекта решавања сложених случајева из области конкуренције, где су досада постигнути само скромни резултати.

Обезбедити једнаке услове за сва предузећа путем смањења обима и диспропорционалности државне помоћи привилегованим државним предузећима и великим страним инвеститорима, као и осигурати већу транспарентност јавних набавки. Налази овог извештаја указују на то да домаћа правна лица, нарочито микро, мала и средња предузећа (ММСП) сматрају да су дискриминисана у односу на државна предузећа (од којих су нека неефикасна и пружају генерално низак повраћај државне инвестиције) и стране инвеститоре који добијају преференцијални третман. Државна помоћ и субвенције треба да буду подједнако доступне и правично додељиване домаћим предузећима како би се подржао њихов раст и подстакло их да улажу у привреду. У области јавних набавки Влада мора да хитно ревидира нови закон о посебним поступцима ради реализације пројеката изградње и реконструкције линијских инфраструктурних објеката усвојен 2020. године по којем линијски инфраструктурни пројекти „од посебног значаја за Републику Србију“ могу да буду изузети од примене правила јавних набавки и Влада има овлашћење да изабере стратешког партнера у хитним околностима. Овај закон не само да занемарује национално законодавство већ и европска правила и стандарде.

Подржати формализацију предузећа: Овај процес ће захтевати координацију рада државних органа и примену пакета сложених мера политике, као што су даље реформе пословног окружења (што подразумева и смањење улазних трошкова и трошкова поштовања правила, укључујући порезе, накнаде и социјалне доприносе). На пример, постојећи порески клин је и даље диспропорционално висок за лица са ниским зарадама и требало би да буде смањен како би се подржала формализација запошљавања. Предузећа би такође могла да добију подршку за прелазак у легалне токове кроз подстицаје праћене унапређењем инспекцијског надзора и санкционисањем илегалног пословања.

Приступ финансијама

Унапредити приступ ММСП банковним кредитима, укључујући и преко националних шема за кредитне гаранције: Финансирањем микро, малих и средњих предузећа (ММСП) у Србији се углавном баве само банке, док су могућности за финансирање које није засновано на колатералу ограничене. Банкарски сектор у Србији углавном чине две врсте банака – велике, веома ликвидне банке које углавном послују са великим предузећима и мање банке окренуте ММСП са мање ликвидности. У том смислу, најделотворније мере економске подршке би подразумевале давање подстицаја великим банкама да уђу на тржиште ММСП и додатне ликвидности мањим банкама

како би се омогућили већи кредити за ММСП. Штавише, делотворна кредитна гарантна шема може да помогне предузећима да испуне захтеве са аспекта колатерала и обезбеди гаранцију дељења ризика за банке.

Проширити државне програме подршке и критеријуме за ММСП: Влада би требало да ревидира и прилагоди своје кредитне политике и решења како би програми подршке боље испуњавали потребе ММСП. Такви програми би требало да буду усмерени на подршку стартаповима или новим високоризичним иновативним предузећима (независно до оних које нуде развојна Агенција Србије и Фонд за иновације). Исто тако, програми би требало да буду више прилагођени потребама ММСП са добрим развојним потенцијалом него потребама оних који генерално испуњавају критеријуме за доделу. Подједнако је важно да се успостави интернет сервис за добијање неопходних информација у вези са постојећим програмима. Поред тога, државне агенције би требало да организују редовне кампање и радионице на којима би учесници имали прилику да из прве руке чују о свим доступним опцијама за финансирање.

Обезбедити разноврсније опције финансирања ММСП, нарочито за микро-предузећа, предузетнике и стартапове: Приступ довољно широкој лепези финансијских инструмената је од кључног значаја за добијање типа и обима средстава који најбоље одговарају специфичним потребама ММСП у свакој фази животног циклуса предузећа. Алтернативни извори финансија су нарочито значајни за микро-предузећа предузетнике и стартапове који тренутно нису покривени услугама банкарског сектора. Алтернативни механизми финансирања ММСП и иновативних стартапова треба да буду додатно развијени како би понудили прилагођене начине финансирања попут микрофинансирања, групног финансирања, пословних анђела и ризичног капитала, што би на крају довело до настанка тржишта капитала. Потребно је уложити додатне напоре у даљи развој и подршку алтернативних начина финансирања уз истовремено креирање адекватног законског оквира за оне који још увек нису регулисани попут микрокредитирања и масовног финансирања из приватног капитала.

Креирати добро таргетиране саветодавне услуге за подршку предузећима са аспекта приступа финансијама и унапређења финансијског менаџмента: Слаб финансијски менаџмент је једна од значајних препрека кад је у питању приступ ММСП финансијским средствима. Између осталог, ово подразумева и потешкоће идентификовања и јасног изражавања потреба са аспекта финансирања, при формулисању реалистичних пословних планова и достављању поузданих финансијских извештаја. Један од начина за даљи напредак на овом пољу је да се интензивира пружање доступних саветодавних услуга Развојне агенције Србије са посебним фокусом на сектор ММСП. Такође је важно обезбедити адекватно окружење за развој конкурентних приватних пружалаца услуга.

Образовање, обука и доживотно учење

Убрзати реформу образовног система на свим нивоима: Тренутни механизми за финансирање средње стручних и високих образовних установа треба да буду ревидирани како би били више усмерени на учинак, а не засновани на буџетирању по ставкама. Промена приступа финансирању ће повећати конкуренцију између образовних установа, што ће пак допринети унапређењу квалитета образовања. Како би креатори политика могли да доносе информисане одлуке постоји горућа потреба за побољшањем прикупљања података о образовању и управљања истима. Неопходно је повезати базе података о образовању и тржишту рада (као што Влада и планира), како би информације о улазним елементима, процесима и исходима у оквиру система образовања могле да буду делотворније анализирани, а доношење одлука стратешкије, све у циљу унапређења

квалитета и релевантности образовања. Социјални партнери би требало да буду делотворније укључени у формулисање образовних политика, као и формирање система техничког и средње стручног образовања и обуке (ТССОО) и трајног стручног усавршавања и обуке.

Реализовати свеобухватније предвиђање потреба за вештинама, укључујући на секторском нивоу, у којем би послодавци требало да активно учествују: Од критичног је значаја да се успостави функционални систем који ће помоћи креаторима политика да разумеју који ће тип вештина бити тражен у будућности како би курикулуми и програми обуке били прилагођени усклађивању понуде и потражње. Исходи такве анализе треба да буду транспарентно дистрибуирани, а потом изнађени механизми да се исти преточе у активности (на пример, прилагођавање стандарда занимања, квалификација, курикулума, испита, обуке наставника итд.).

Увести државне пакете подстицаја за предузећа која улажу у усавршавање и обуку запослених: Од кључног значаја је да се изграде капацитети предузећа за спровођење интерних обука и усавршавање особља, нарочито у случају ММСП. Подстицаји би требало да буду усмерени на пружање стручног оспособљавања и усавршавања нискоквалификованих радника (укључујући оне ангажоване у флексибилним облицима рада) са фокусом на младе, жене и друге угрожене групе. Креатори политика могу размотрити више начина да ово остваре. Једна опција би била обезбеђивање бесповратних средстава за обуку (готовинских сума) како би се покрио део трошкова обуке. Подршка за обуку би се могла финансирати кроз намете на зараде и пореске олакшице. Намет на зараде би предузећима дозволио да изабере да одређен проценат укупних зарада потроше на обуку или тај проценат уплате у државни фонд за обуку. Пореска олакшица за обуку обично представља проценат трошкова које је послодавац одобрио за обуку и може се користити да умањи порез на добит предузећа. Најпогоднији методи би требало да буду дефинисани у сарадњи са приватним сектором.

Креирати националну базу података приправништва како би се ученици упарили са могућностима за приправништво: Приправништво није довољно интегрисано у образовне програме у Србији и ученици не добијају практично искуство пре дипломирања. Ово за собом повлачи дуг и тежак прелаз из школе на рад док се послодавци истовремено суочавају са великим потешкоћама приликом налажења радника са одговарајућим вештинама. Програм за упаривање ученика и припадништава би учесницима дозволио да се пријаве за приправништва код послодаваца који учествују у програму, а послодавци би могли да процене да ли ученици имају квалификације и вештине које они траже, што би им омогућило да лакше одлуче да ли су адекватни кандидати.

Побољшати приступ целоживотном учењу и његов квалитет. Влада би требало да истражи нове начине за пружање континуираног стручног образовања и обуке. Стога, формулисање инструмената попут ваучера за обуку, индивидуалних рачуна за обуку и индивидуалних штедних рачуна за обуку би подигло ниво свести људи о доступности и значају учења. Ваучери за обуку би требало да појединцима обезбеде директне субвенције за сврхе обуке, коју би тај исти појединац често кофинансирао. Рачуни за обуку су сложенији и морају да буду добро формулисани и прилагођени циљним групама како би довели до резултата. Такви рачуни су „виртуелни“ у смислу да се средства повлаче само ако се обука реализује, а права на обуку се акумулирају током времена. Индивидуални штедни рачуни за обуку су „стварни“ у смислу да се средства за обуку нагомилавају током времена и неутрошена средства остају у власништву појединца и могу се искористити за друге сврхе (на пример, пензију).

Литература

Vidovic, H. et al. (2019), Western Balkans Labor Market Trends 2019, World Bank Group/Vienna Institute for International Economics Studies, Washington, D.C./Vienna <http://documents1.worldbank.org/curated/en/351461552915471917/pdf/135370-Western-Balkans-Labor-Market-Trends-2019.pdf>.

Влада Републике Србије (2020), Програм економских реформи 2021-2023, Влада Републике Србије, Београд, <https://mf.in.gov.rs/en/documents2-2/economic-reform-program-erp1-2>.

Влада Републике Србије (2018), еПорези, *Будућност стиже сада*, интернет страница <https://www.srbija.gov.rs/tekst/329844/eporezi.php> (приступљено 26.09.2021.).

Европска фондација за обуку (2020), Policies for Human Capital Development, Serbia, An ETF Torino Process Assessment, European Training Foundation, https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2020-04/04_trp_etf_assessment_2019_serbia.pdf

Европска комисија (2021), Програм економских реформи Србије 2021-2023, Процена комисије, Радни документ особља Комисије, Европска комисија, Брисел, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2021-09/assessment_of_serbias_2021-2023_erp.pdf.

Европска комисија (2021), Извештај за Србију за 2021. као пратећи документ Комуникације Комисије са Европским парламентом, Саветом, Европским социјално економским саветом и Социјалним комитетом и комитетом Региона – Комуникација о политици проширења ЕУ за 2021, Европска комисија, Брисел, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/serbia-report-2021_en.

Европска комисија (2020), Извештај за Србију за 2020. као пратећи документ Комуникације Комисије са Европским парламентом, Саветом, Европским социјално економским саветом и Социјалним комитетом и комитетом Региона – Комуникација о политици проширења ЕУ за 2020, Европска комисија, Брисел, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/serbia_report_2020.pdf.

Европска комисија (2019), Извештај за Србију за 2019. као пратећи документ Комуникације Комисије са Европским парламентом, Саветом, Европским социјално економским саветом и Социјалним комитетом и комитетом Региона – Комуникација о политици проширења ЕУ за 2019, Европска комисија, Брисел, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2019-05/20190529-serbia-report.pdf>.

Европска комисија (2018), Key features of the Education System in Serbia, Serbia Overview, webpage, European Commission, Brussels, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/serbia_en (приступљено 16.09.2021.).

Eurofound (2018), Living and working in Serbia (dataset), European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Loughlinstown, Ireland, <https://www.eurofound.europa.eu/country/serbia#key-figures> (приступљено 17.10.2021.).

Комисија за заштиту конкуренције (2021), Извештај о раду Комисије за заштиту конкуренције за 2020. годину, Комисија за заштиту конкуренције, <http://www.kzk.gov.rs/kzk/wp-content/uploads/2021/10/Godisnji-izvestaj-KZK-2020-Fin-20210225.pdf>

Maghnoij, S. et al., (2019), OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Serbia, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/225350d9-en>.

Министарство финансија (2021), Грађански водич кроз буџет Републике Србије за 2021. годину, интернет страница, https://www.mfin.gov.rs/upload/media/sua5Ig_603dfe4bda1ea.pdf (приступљено 13.09.2021.).

МОР/ЕБРД (2020), КОВИД-19 и свет рада: Брза процена утицаја на запошљавање и мере политике, СРБИЈА, Међународна организација рада, Тим за техничку подршку у области достојанственог рада и Подрегионална канцеларија за Централну и Источну Европу, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_756871.pdf

МОР (2019), Програм достојанственог рада за Републику Србију, 2019-2022, Међународна организација рада, Тим за техничку подршку у области достојанственог рада и Подрегионална канцеларија за Централну и Источну Европу, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_676207.pdf.

МОР (2017), Извештај о процени стања социјално-економских савета на Западном Балкану, Тим за техничку подршку у области достојанственог рада и Подрегионална канцеларија за Централну и Источну Европу, <https://www.esap.online/download/docs/Report%20on%20the%20Peer%20Review%20of%20Economic%20and%20Social%20Councils%20in%20the%20Western%20Balkans%20%E2%80%93%20Serbian.pdf/17ce1b0ecb97d162b0731d55619dc142.pdf>.

МОР (2007), Закључци о промовисању одрживих предузећа, Међународна конференција рада, јун 2007, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_093970.pdf.

МОР, Enabling Environment for Sustainable Enterprises Framework, Међународна организација рада, интернет страница www.ilo.org/empent/units/boosting-employment-through-small-enterprise-development/eese/lang-en/index.htm (приступљено 16.10.2021.).

OECD (2021), *Competitiveness in South East Europe: A Policy Outlook 2021*, Competitiveness and Private Sector Development, OECD Publishing, Paris, https://www.oecd-ilibrary.org/development/competitiveness-in-south-east-europe-2021_dc9c2ea9-en.

OECD (2021), *Multi-dimensional Review of the Western Balkans: Assessing Opportunities and Constraints*, OECD Development Pathways, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/4d5cbc2a-en>.

OECD/SIGMA (2019), *Monitoring Report: The Principles of Public Administration Serbia*, OECD Publishing/Support for Improvement in Governance and Management, Paris, <http://sigmaweb.org/publications/Monitoring-Report-2019-Serbia.pdf>.

OECD/ETF/EU/EBRD (2019), *SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2019: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe*, SME Policy Index, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/g2g9fa9a-en>

OECD (2019), *Getting Skills Right: Engaging low-skilled adults in learning*, <http://www.oecd.org/employment/emp/engaging-low-skilled-adults-2019.pdf>.

Partner Solutions, НАЛЕД, КПМГ и Институт Михајло Пупин, *Анализа локалних непореских дажбина*, 2021 (уз подршку Америчке агенције за међународни развој где је овај документ представљен у оквиру *Месеца парафискала*), интернет страница <https://naled.rs/vest-kroz-upis-u-javni-registar-do-vece-transparentnosti-lokalnih-neporeskih-dazbina-5193> (приступљено 30.11.2021.).

Петковић Гајић Д. (2018), *Annual Review of Labour Relations and Social Dialogue 2018: Serbia*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/bratislava/15364.pdf>.

Профил Фридом Хауса за Србију, (2021), Human Rights Watch Serbia, интернет страница, <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2021> (приступљено 25.11.2021.).

Радоњић О и М. Бобић (2020), *Brain drain losses – a case study of Serbia*, International Migration, Vol. 59/1, <http://dx.doi.org/10.1111/imig.12710>.

Развојна агенција Србије (2020), *Why Invest in Serbia*, Развојна агенција Србије, Београд <https://ras.gov.rs/uploads/2020/04/why-invest-2020-3.pdf>.

Reyes, H. and J. Nguyen (2020), *Serbia's New Growth Agenda – Country Economic Memorandum : Labor Market for Growth*, World Bank Group, Washington, D.C., <http://documents.worldbank.org/curated/en/122751585548173264/Serbia-s-New-Growth-Agenda-Country-Economic-Memorandum-Labor-Market-for-Growth> (accessed on 14 October 2021).

РЗС (2021), Анкета о радној снази у Републици Србији, 2020, Билтен 671, Републички завод за статистику, Београд, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20215671.pdf>.

РЗС (2020), Анкета о радној снази у Републици Србији, 2019, Билтен 658, Републички завод за статистику, Београд, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20205658.pdf>.

РЗС (2018), Анкета о образовању одраслих, 2016, Републички завод за статистику, Београд, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20181131.pdf>.

Sachs, J. et al. (2020), *Sustainable Development Report 2020: The Sustainable Development Goals and Covid-19*, United Nations, <https://dashboards.sdgindex.org/downloads>.

Савет Европе/ГРЕКО (2020), Четврти круг евалуације, Други извештај о усаглашености за Србију, Стразбур, <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-membersof/1680a07e4d>.

Светска банка (2020), Doing Business: Serbia 2020, интернет страница, World Bank Group, Washington, D.C., <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/serbia> (приступљено 12.11.2021).

Светска банка (2020), Ажурирана систематска дијагноза Србије, Групација светске банке, Вашингтон, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33736/Serbia-Systematic-Country-Diagnostic-Update.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Светска банка /EBRD/EIB (2019), Serbia: Country Profile, Enterprise Surveys, World Bank Group/European Bank for Reconstruction and Development/European Investment Bank, Washington, D.C./London/Kirchberg, Luxembourg, <https://www.enterprisesurveys.org/content/dam/enterprisesurveys/documents/country/Serbia-2019.pdf>.

Светска банка (2019), Serbia's New Growth Agenda: Forging a New Future, World Bank Group, Washington, D.C., <http://pubdocs.worldbank.org/en/788351576613977914/SRB-CEM-Synthesis-ENG.pdf>.

Светска банка (2019), Serbia's New Growth Agenda: Financing for Growth, World Bank Group, Washington, D.C., <http://pubdocs.worldbank.org/en/358601577293558709/SRB-CEM-Financing-for-Growth-wq.pdf>.

Светска банка (2018), Serbia -- STEP Skills Measurement Employer Survey 2015-2016 (Wave 3) (database), World Bank Group, Washington, D.C., <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/serbia-step-skills-measurement-employer-survey-2015-2016-wave-3> (приступљено 27.10.2021.).

Светска банка, глобални показатељи управљања, база података Светске банке, <http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=worldwide-governance-indicators> (приступљено 12.11.2021.).

Светски економски форум, извештаји о глобалној конкурентности, интернет страница, <https://www.weforum.org/issues/global-competitiveness> (приступљено 25.10.2021.).

Transparency International (2020), Индекс перцепције корупције за 2020. (база података), Transparency International, Berlin, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl> (приступљено 11.10.2021.).

UNCTAD (2011), Експертска анализа политике заштите конкуренције: Србија, пуни извештај, <https://unctad.org/webflyer/voluntary-peer-review-competition-policy-serbia-full-report>.

UNDP, Human Development Reports, интернет страница, Програм за развој Уједињених нација <http://hdr.undp.org/en/global-reports> (приступљено 18.09.2021.).

УПС (2020), Утицај пандемије КОВИД-19 на предузећа у Србији, Унија послодаваца Србије, Београд (уз подршку МОР), <https://drive.google.com/file/d/1oxEISqLaUB8mibQV06xMZW77L5hrTurA/view>

УПС (2021), *Сналажење у КОВИД-19 кризи: променљиви изазови, потребе и очекивања, друго издање*, Унија послодаваца Србије, 2021, Београд, (уз подршку МОР), https://drive.google.com/file/d/1E-NE1KYzB62-_4ZaXsNgLLbXT5UAtNdh/view

УПС (2015), Истраживање трошкова пословања предузетника малих и средњих предузећа везаних за примену законских прописа у Републици Србији: Порез на профит је низак, али до профита је тешко доћи, Унија послодаваца Србије, Београд, <https://www.poslodavci.rs/wp-content/uploads/2015/03/porez-na-profit-je-nizak.pdf>

УПС (2015), Фискални и парафискални намети на предузетнике и МСП у Републици Србији, Документ о позицији, Унија послодаваца Србије, Београд, https://www.poslodavci.rs/wp-content/uploads/2015/11/fiscal_and_parafiscal_burdens_position_paper.pdf.

Центар за финансијско извештавање/ Групација Светске банке (2017), Small and Medium Enterprises: Financial Information as a Catalyst for Lending. Results of a Survey on Bank Lending Practices in Serbia, Vienna, <https://cfr.worldbank.org/sites/default/files/2020-03/SMALL%20AND%20MEDIUM%20ENTERPRISES%20FINANCIAL%20INFORMATION%20AS%20A%20CATALYST%20FOR%20LENDING.pdf>

ЦЕВЕС (2020), The COVID-crisis and Serbia's SMEs: Assessment of Impact and Outline of Future Scenarios, Центар за високе економске студије и Групација Светске банке, <https://ceves.org.rs/the-covid-crisis-and-serbias-smes-assessment-of-impact-and-outline-of-future-scenarios/>

ЦЕВЕС (2018), Serbia Sustainable Development Issues: A Baseline Review, Центар за високе економске студије и и Швајцарска агенција за развој и сарадњу (SDC), <https://ceves.org.rs/wp-content/uploads/2018/10/Serbia-Sustainable-Development-Issues-FINAL-updated.pdf>

Прилог 1:

Демографски подаци о анкети

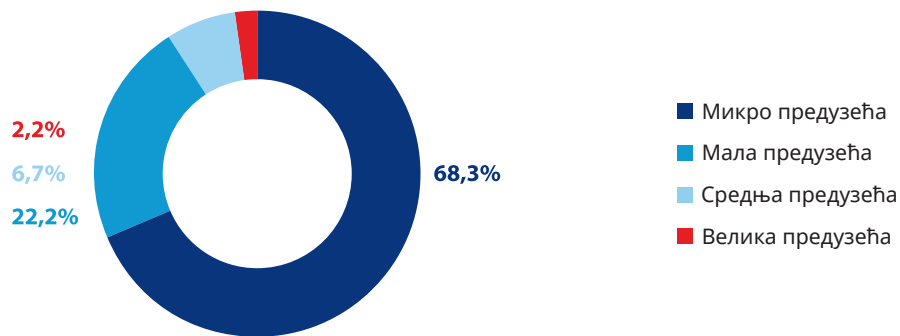
Анкетни узорак је био репрезентативан за дистрибуцију предузећа на националном нивоу у 2018. години са аспекта величине, сектора и регионалне дистрибуције, кад су постојале око 102 хиљаде активних предузећа и 272 хиљаде активних предузетника. Предузећа која су учествовала у анкети су изабрана насумично из бази података РЗС. Њихови демографски подаци су дати у наставку:

Табела 1А. Дистрибуција по сектору

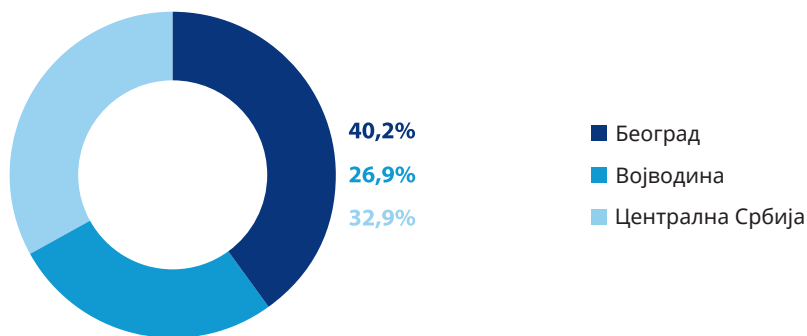
Сектор	Анкетни узорак	
	Број	%
Прерађивачка индустрија	147	33
Трговина на велико и трговина на мало; поправка моторних возила и мотоцикала	127	28
Административне и помоћне услужне делатности; стручне, научне и техничке делатности	99	22
Саобраћај и складиштење	19	4
Грађевинарство	34	8
Информисање и комуникације	8	2
Услуге смештаја и исхране	11	2
Пословање некретнинама	5	1
Укупно	450	100

Табела 2А. Расподела по роду испитаника

Пол	Број испитаника	%
Мушки	323	71.8
Женски	127	28.2
Укупно	450	100

Графикон 1А. Расподела по величини предузећа

Напомена: По закону о рачуноводству из 2018. постоје четири величине правних лица на основу броја запослених, пословног прихода и просечне вредности пословне имовине: микро (до 10 запослених, приход од 700.000 евра и 350.000 евра пословне имовине); мала (11-50 запослених, приход од 700.000-8.800.000 евра и 350.000-4.400.000 евра пословне имовине), средња (51-250 запослених, приход од 8.800.000-35.000.000 евра и 4.400.000-17.500.000 пословне имовине) и велика (она која превазилазе два од три наведена критеријума).

Графикон 2А. Расподела по региону

УНИЈА ПОСЛОДАВАЦА СРБИЈЕ
SERBIAN ASSOCIATION OF EMPLOYERS

Унија послодаваца Србије
Стевана Марковића 8
11080 Београд, Земун
Телефон: 011 3160 248
Факс: 011 2610 988
info@poslodavci.rs
www.poslodavci.rs